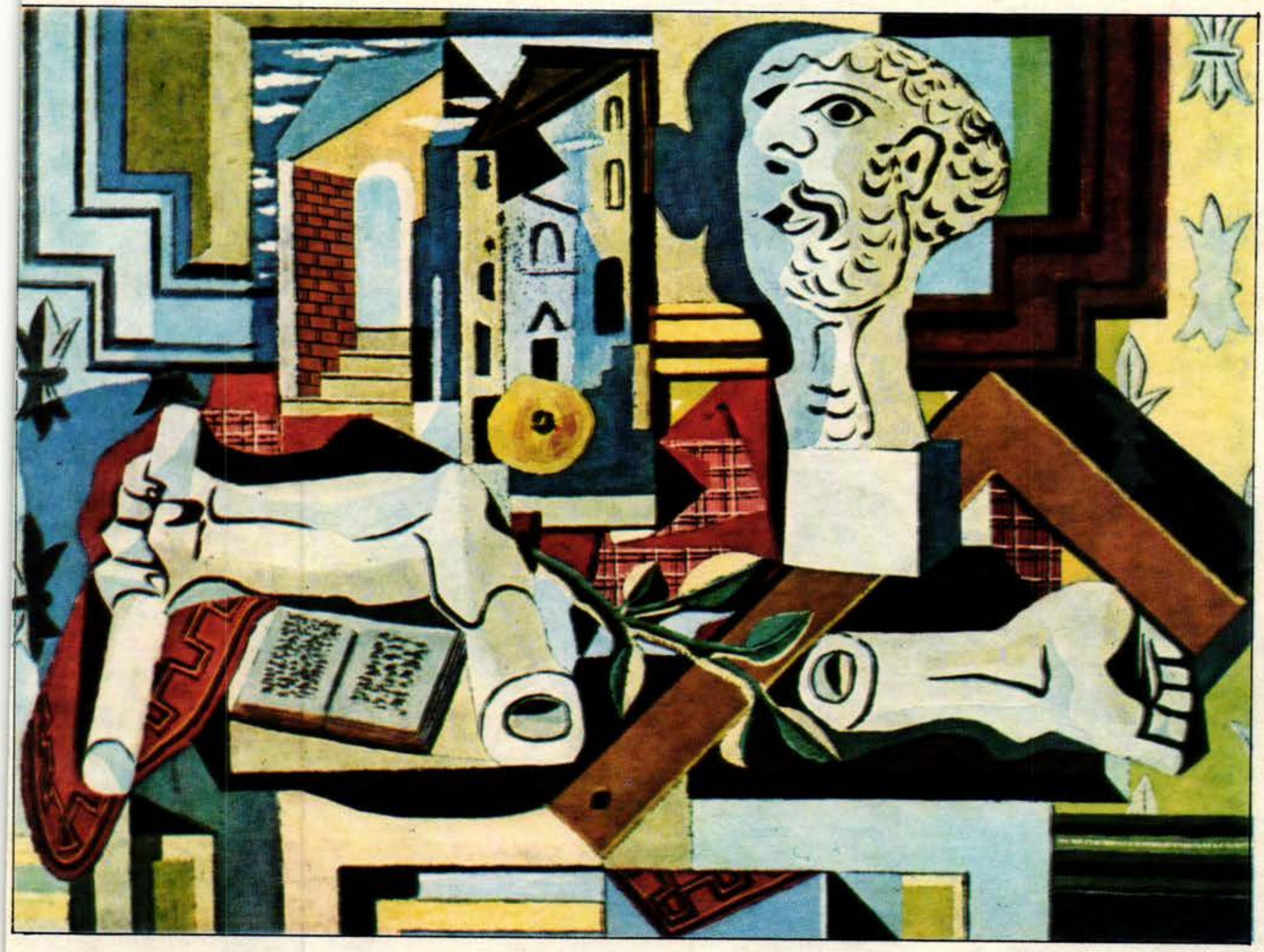
bizim belde

TOPLUM

DÜŞÜN

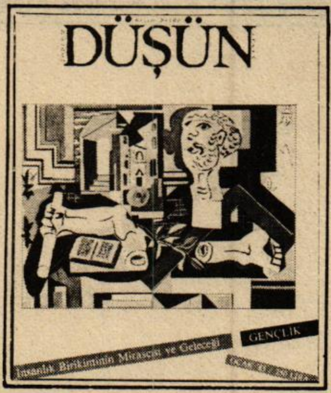
SANAT

GENÇLİK

İnsanlık Birikiminin Mirasçısı ve Geleceği

OCAK '85 / 250 LİRA

Kapak Resmi
PABLO PICASSO
(Stüdyo, 1925)

Kapak Düzeni
Ferit Erkman

Ofset Hazırlık
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Basıldığı yer
Hürriyet Ofset Matbaacılık
ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı - İstanbul

Dağıtım
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi
Ocak '85
250 LİRA

Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat / *Sayı:10 /*
Sahibi ve Yazıişleri Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar,
Kepenekçi Sabunhane Sok.
Yeni Çarşılı İş Hanı 30-78
Eminönü - İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet Han
No: 205, Kat: 2
Cağaloğlu - İstanbul

İçindekiler

sunu

• Ölümünün ikinci yıldönümünde, Louis Aragon'u, kendisiyle ölümünden çok kısa bir süre önce görüşen Ara Güler'in bugüne dek hiç yayınlanmamış fotoğraflarıyla getiriyoruz okurlarımıza. Bu değeri ölçülemez katkıyı "yazıyı yazabilmek benim için en büyük telif" diyerek yapan Ara Güler'e teşekkür borçluyuz. Bu borcu, okurlarımızın da paylaşacağına inanıyoruz. Erdoğan Alkan'ın Aragon'dan türkçeleştirdiği şiirler de bu bölümde.

• De Yayınevi'nin açtığı Masal Yarışması'nın sonuçları, Seçici Kurul'un değerlendirilen masallar konusunda saptamaları, Ülkü Tamer'le yarışma üstüne söyleşimiz orta sayfalarımızda

• 24 Ocak Kararları'nın beşinci yılı dolarken, uygulamalarının getirdiği ekonomik ve toplumsal sonuçlar üstüne Arslan Başer Kafaoğlu ve Nuri Karacan'ın değerlendirmeleri yer alıyor bu sayımızda. Konuya ilişkin değerlendirmeleri önümüzdeki sayıda da sürdüreceğiz.

• Birleşmiş Milletler 1985 Gençlik Yılına girerken konuya yer verdiğimiz özel bölümde Ömer B.Canatan'ın yazısı, konuyu, gençliğin devraldığı mirası geleceğe taşımasının olanakları yönününden ele alırken; Afşar Timuçin, yazısında gençliğin umut verici niteliğinin hangi olumlu ve olumsuz değerler düzleminde gelişme imkânı bulabileceğini; Gencay Gürsoy, özellikle genç insanlardaki sigaraya tutkunluğun hangi ekonomik çıkarlarla güçlendirildiğini ortaya koyuyor. Gençliğin toplumsal ve kültürel sorunlarını ele alan yazılara önümüzdeki sayılarda da yer vereceğiz.

Birlikte paylaşmak dileğiyle okurlarımızın yeni yılını kutlarız.

• İnsan Hakları konusuna Refik Zerengil, insanın özellikle ABD'de kobay olarak kullanılması gerçeğinden yaklaşıyor. Leonard A. Cole'ün biyolojik silahlanma üzerine *Sarı Yağmur mu, Sarı Gazetecilik mi?* yazısı, aynı zamanda basının sorumluluğuna işaret ediyor. *Hindistan'da Kimyasal Felaket* adlı yazıda ise, son günlerde alabildiğine güncelleşen, yaşamı sürekli tehdit eden bir tehlikenin gerisindeki çıkarlar, yaşanan bir felaketten yola çıkarak sergileniyor. Brezilya'yı konu alan *Çocuklar Kül Olup Uçmuşlardı*'da aynı temayı işliyor. *Şikago'nun Açları, Manhattan'ın Tokları* adlı çeviri yazı ise, kuşkusuz insan hakları ve güncel ekonomi tartışmaları açısından önemli bir örnek.

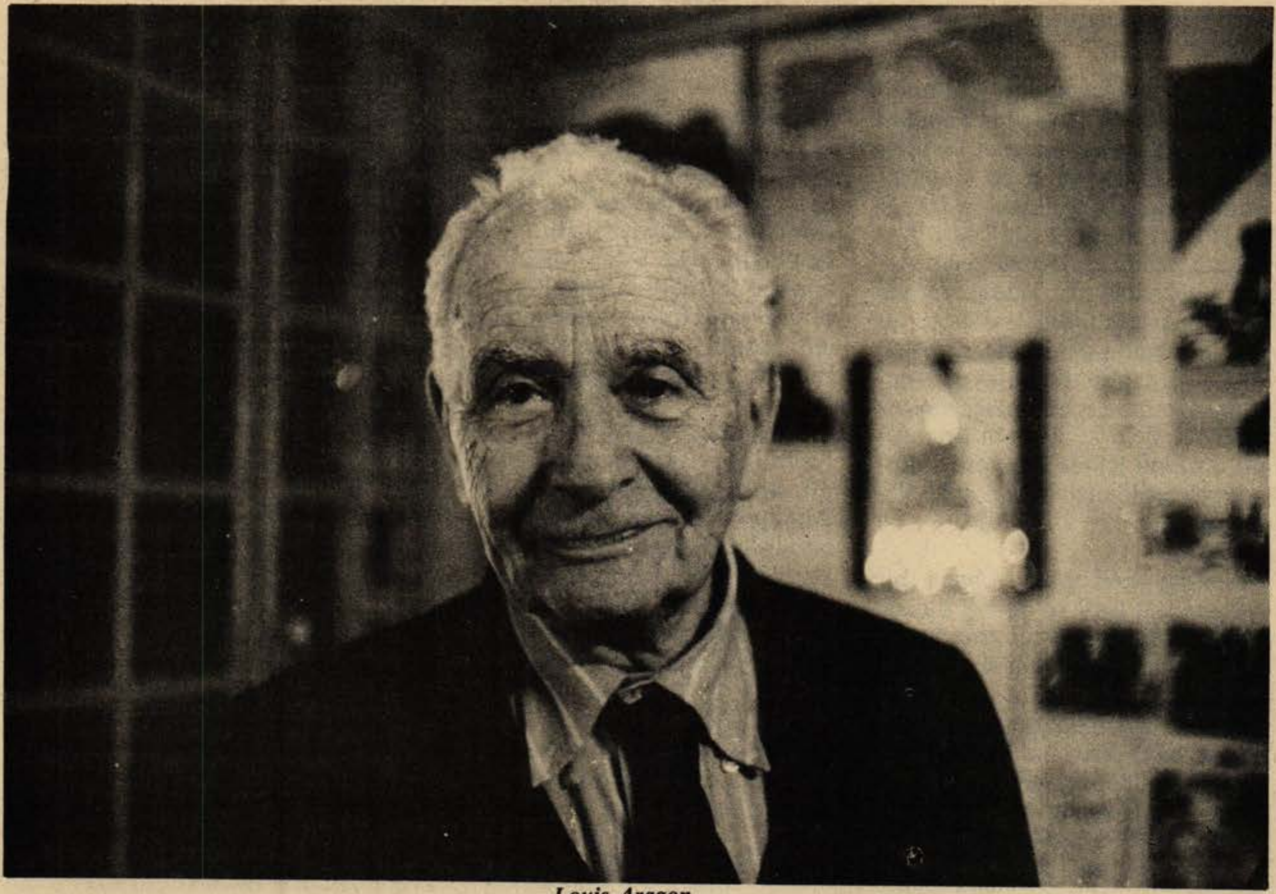
• Kültür konularında Jeanne Brody, *Kültür Herkesin İşi Olunca* yazısında, kültürün üretilmesinde toplumsal katılımın yaratıcı örneğini Küba izlenimleriyle anlatıyor. Aynı bölümde, Özdemir İnce'nin Nicolas Guillen'den, Teoman Aktürel'in Roberto Fernandez Retamar'dan türkçeleştirdiği şiirleri okuyacaksınız. Fred Macdonald'ın yazısı, 1950'lerde TV'nin ABD'de soğuk savaş politikası doğrultusunda kitleleri koşullandırma amacıyla kullanılışını konu alırken; *Magazinle Dumanaltı Nasıl Olunur* yazımız, magazin yayınlarının insanı kişiliksizleştirici, değerleri yozlaştırıcı niteliğini ortaya koyuyor.

• Salâh Birsel'in *Yaşlılık Günlüğü*; İlhan Berk'in -Abidin Dino'nun desenleriyle- kitaplaşacağını haber verdiği *Galata Günlüğü*'nün bir bölümü; Gencay Gürsoy ve Bâki Uğur'un özlü denemeleri, Asım Bezirci'nin kitap eleştirisi, Hasan İzzettin Dinamo'nun anılarından ilginç bir kesit, Erdoğan Alkan'ın *Eleştirel Gerçekçilik* yazısı, Veysel Öngören'in önümüzdeki sayılarda sürecek olan *Romanımızda İki Tarz* yazısının giriş bölümü, bu sayımızın edebiyat konusundaki yazıları.

• Oktay Rifat'la Enver Ercan'ın söyleşisini, Eray Canberk'in değerlendirme yazısıyla bir arada sunuyoruz. *A.Mümtaz İdil'in Roman ve Gerçekçilik* kitabından yola çıkan ve yazarın yanı sıra Veysel Öngören, Ali Cengizkan, Akif Kurtuluş'un katıldığı toplu söyleşide roman konusunda ilginç görüşler yer alıyor. Muzaffer Uyguner'in, *Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi: Estetik* üstüne değerlendirmesini ve çevireni Yakup Şahan'la bir söyleşiyi kitaplar bölümümüzde bulacaksınız.

• Bu sayıda Can Yücel, Oktay Rifat, Turgut Uyar, Gülten Akın, Onat Kutlar, Özdemir İnce, Cevat Çapan, Turgay Fişekçi ve Salih Bolat'ın şiirleri; Turgut Uyar'ın şiiri üstüne Seyyit Nezir'in, Arif Damar üstüne Mehmed Kemal'in denemeleri seveceğinizi umduğumuz ürünler.

• Sayfalarımız arasında Ferruh Doğan, Tan Oral, Necati Abacı'nın çizgilerini izleyeceğiniz bu sayımız, yine Serdar Çelik'in *Satranç - Briç* köşesiyle sona eriyor.

Louis Aragon

Bir Sokak, Bir Adam ve Bir Dünya...

Ara Güler

Paris'te Varenne sokağı uzunca sokaklardan biridir. Karanlık yüzlü binalar birbirine paralel cepheleriyle bir meydana doğru gider. Varenne sokağının ucunda ünlü Rodin müzesi vardır. Bu pek de gülümsemeyen sokakta çok büyük girişli avlusu olan elli altı numaralı binada ünlü Fransız ozanı Louis Aragon oturur.

Aragon'un orada oturduğunu yıllardan beri bilirdim. Yıllar önce, galiba Montparnasse' da bir vesileyle birkaç resmini çekmiştim. Bunlar sıradan resimlerdi. O tarihten sonra daha pek çok ünlü dünya sanatçısının, düşünürünün resmini çektim. Aradan yıllar geçmiş. Yine Montparnasse sokaklarında dolaşıyorum. Birden Picasso aklıma geliyor; bir köşeyi saparken bir tiyatro afişi görüyorum, Louis Juouvet'i düşünüyorum; bir sevgi ilanı gözüme çarpıyor, Chagal'ı anımsıyorum. Düşünüyorum. Bütün bu kişilerin fotoğraflarını çektim. Ne var ki Aragon'un istediğim gibi bir resmi yok. Fransız şairi olarak Jacques Prevert geliyor aklıma. Onunla röportaj yaparken İstanbul'dan söz etmiştik. Jacques Prevert: "Savaşta Aragon'la birlikte İstanbul'daydık. Üstelik yazdı. Ama bir türlü karşı yakaya geçip denize giremiyorduk" demişti. Ben de, "Yani Üsküdar'a mı?" diye sormuştum. Prevert hemen o anda bulmuş gibi, "Scutari, Scurati!"diye yanıtlamıştı.

İşte Paris sokaklarında yürürken bütün bunlar aklıma geliyordu. Niye resmini çektiklerimin arasında Aragon yoktu?

Varenne sokağındaki elli altı numaralı kapıdan 25 Kasım 1981'de girdim. İyi ki o tarihte bu işi başarmışım. Çünkü kısa süre sonra Elsa onu sonsuza dek kalacağı yeni evine çağırdı. Geniş avludan yürüdüğümü anımsıyorum. Kare kare pencereli bir kapıdan girdim. Resepsiyon gibi bir yer vardı. Aragon'a gideceğimi söyledim. "Asansörle çıkın, en üst kat" dediler. "Peki, burası nedir?" diye sordum. "Kültür Bakanlığı'nın bir bölümü" diye yanıtladılar. Demek Aragon Kültür

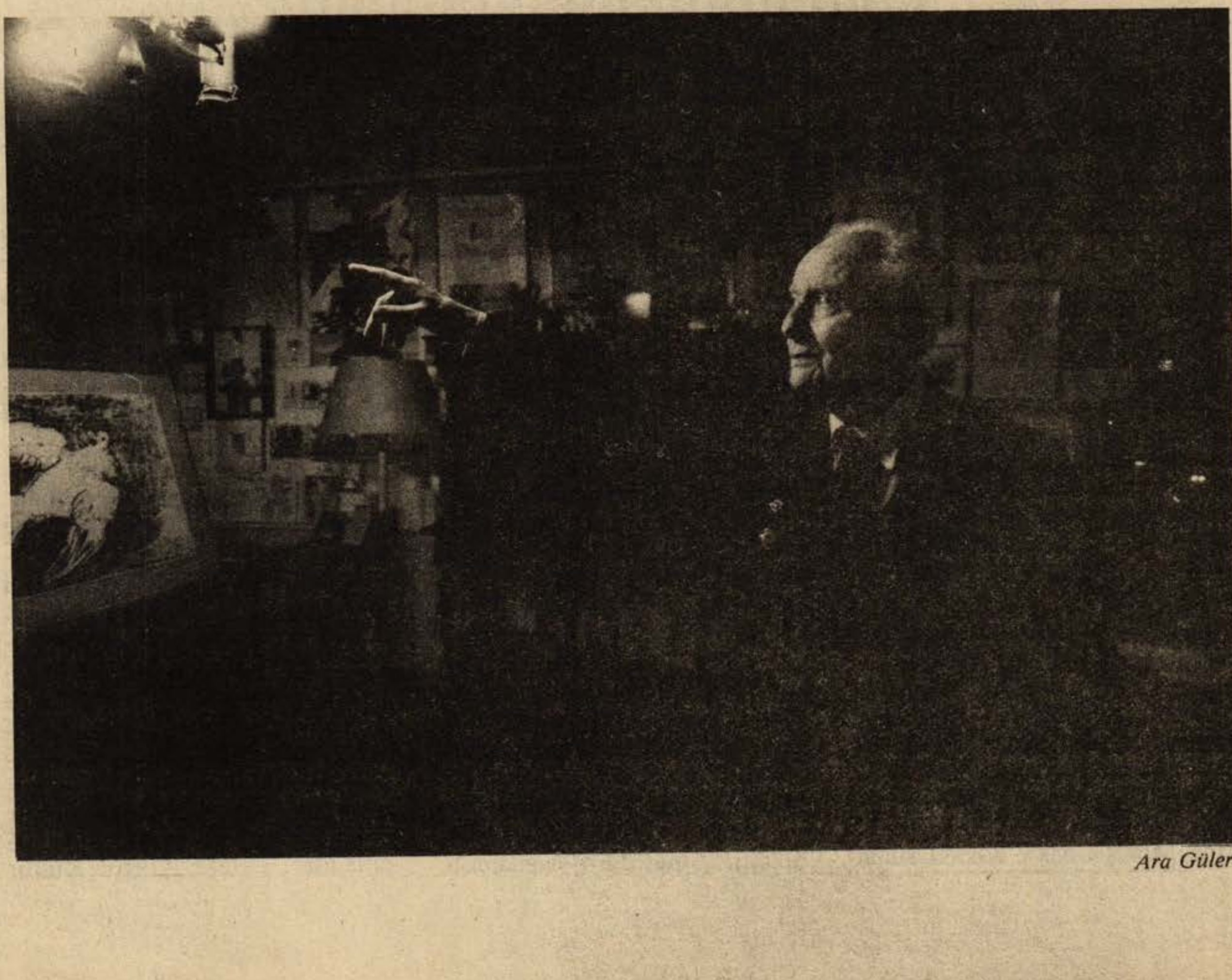
Bakanlığı'nın beyniymiş gibi binanın damında oturuyordu. Kapıdan girince gözüme ilk çarpan iki metre boyunda kocaman bir fotoğraf oldu. Orta yaşlı bir kadının fotoğrafıydı bu; Elsa'nın fotoğrafı. Kare kare pencereli salona geçip Argon'u beklemeye başladım. Her yer büyüklü küçüklü fotoğraflarla, duvara iğnelenmiş desenlerle, çerçeveli çerçevesiz tablolarla doluydu. Masanın üzerinde mektuplar, yazılar yığılıydı. Belli ki Aragon geçmişinin birikimi içinde yaşıyordu; tıpkı kendi birikimi içinde yaşayan Paris kenti gibi...

Aragon içeri girince bana bir "merhaba" dedi ve derhal duvarlardaki tabloları göstermeye başladı. "Bu Matisse'tir" dedi, "Bu Picasso, bu Dufy, bu da Lurçat'nın güneşi.." Durmadan anlatıyordu. Benim sorduklarıma hiç aldırmıyor, dönüp dolaşıp odadaki tablolardan, desenlerden söz ediyordu. Düşündüğüm doğru çıkmıştı. Louis Aragon geçmişteki dünyasının içinde yaşıyordu. Belki bir gün Paris yağmurunun altında yürürken köşedeki kahveye girecek, orada eski dostu Giacometti'yi bulacak ve onunla Sartre üzerine konuşacaktı. Birer bira içecekler, sonra kahveden çıkıp yağmurdan ıslanmamak için pardösülerinin yakalarını kaldıracaklar, Dragon sokağından geçip Gaston Batty veya Vieux Colombier tiyatrosuna gideceklerdi.

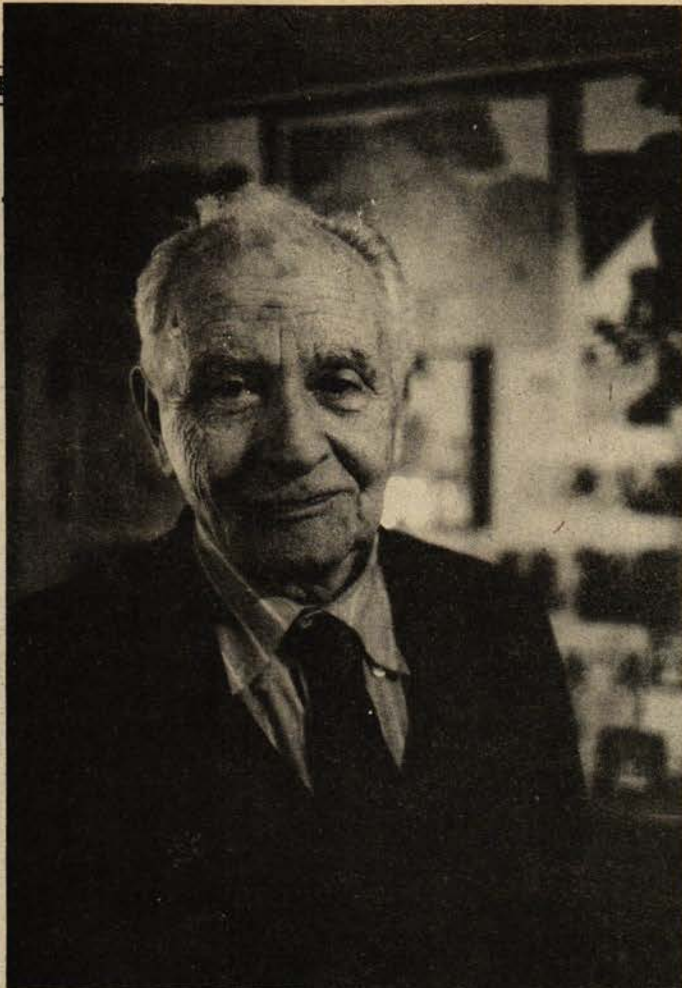
Aragon hala anlatıyordu. Anılar, resimler ve tüm bir geçmişin birikimi. Boyuna fotoğraf çekiyordum, Aragon'un ve geçmişinin fotoğraflarını. Karşımda Paris'i yaşayan bir Parisli vardı. Ona bakarak ben de içimdeki Paris'i düşündüm. Aklımda hep kahvede boş kalmış bir iskemle, yağmurlu günlerde burgaçlar yaparak kaldırımlardaki ızgaralardan akan sular, Luxembourg parkında sonbahar. Sonra Aragon beni evin arka bölümüne götürdü. Burası yatak odasıydı. Duvarlar boydan boya iğneyle tutturulmuş fotoğraflarla doluydu. Yatağının hemen yanıbaşında yazı masası vardı. Oraya oturup resimlerini çektim. O yine benim sorduklarıma kulak asmadan boyuna anılarını anlatıyordu. Şimdi anımsıyorum, bir ara büyük bir sevinçle, "Melina Mercury'yi cuntanın elinden ben kurtardım" dedi. Anıları anmak iyi bir şey olsa gerek. Çünkü insan Aragon'un yaşına gelince onların içinde yaşayabiliyor.

O yine anlatıyordu. Gözüm yatak odasının penceresine takıldı. Dışarıda Paris'in kurşuni damları görünüyordu. Cama doğru ilerledim. Öbür binaların balkonlarında kurumuş yapraklar vardı. Oldukça kasvetli bir gündü. İçeride Aragon bana göstermiş olduğu resimleri yine duvarlardaki yerlerine iğneliyordu. Veda edip ayrılmadan hemen önce kocaman kara bir kuşun kurşuni gökte uçup gittiğini gördüm.

Aragon'u anılarının içinde bırakıp çıkarken, pek yakında onun da benim için bir anı haline geleceğini bilmiyordum. *Gümüşsuyu 1984*

Ara Güler

LOUIS ARAGON

Türkçesi: Erdoğan Alkan

KIRKLARDA İKİNCİ RICHARD

Mutsuzluktan mutsuz bir kral varmış
Sonunda dertlerin kralı kalmış
Benim de başımdan aşıyor derdim
Yedekçilerin terkedip gittiği
Bırakılmış bir tekne gibi yurdum

Yaşam bundan böyle köşe kapmaca
Kurutamaz rüzgar göz yaşlarını
Tiksinmeliyim sevdiğim ne varsa
Neyim yoksa onların, alın bayım
Ben ki artık acılar kralıyım

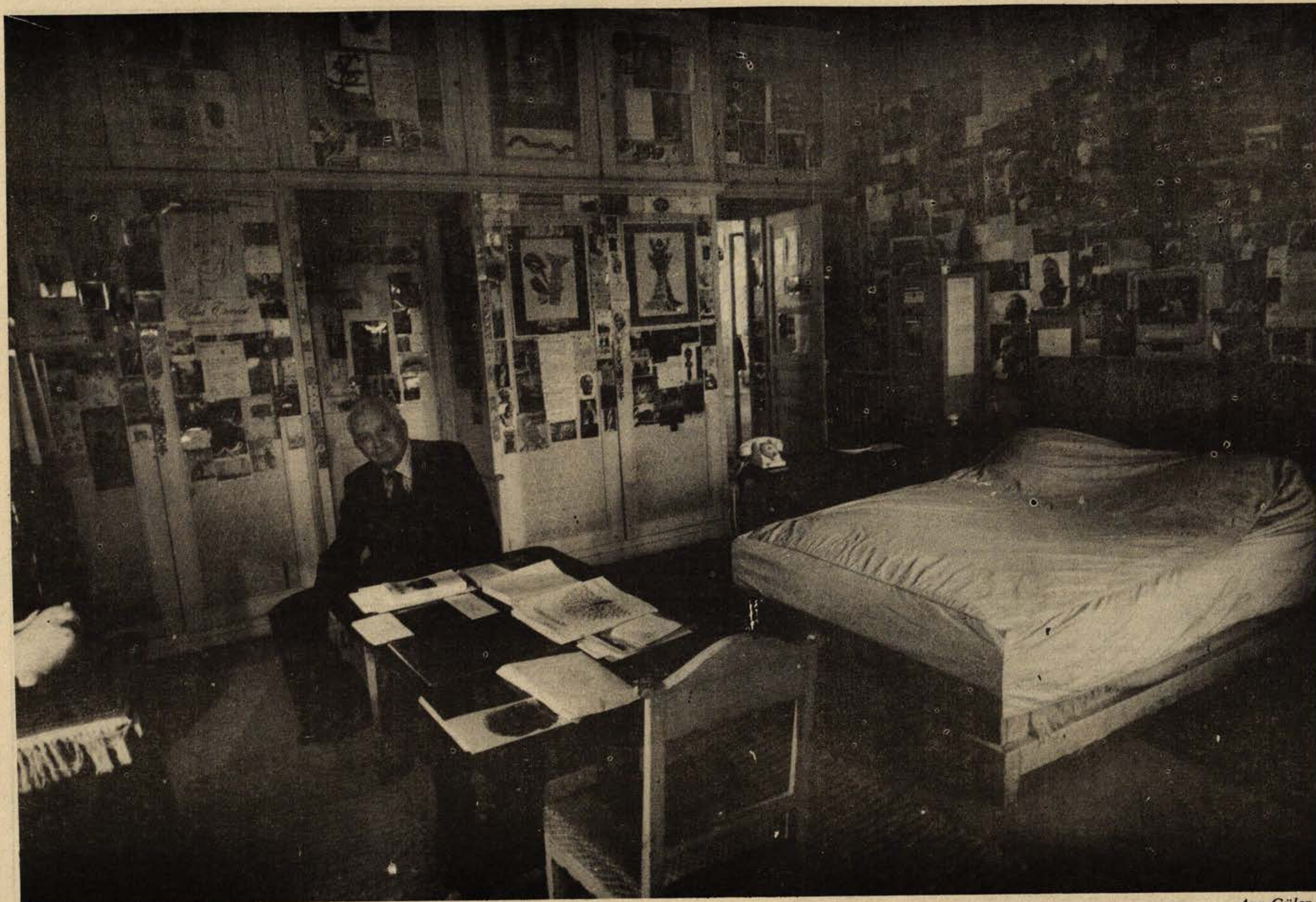
İster vursun ister dursun yüreğim
Ha sıcak akarmış ha soğuk kanım
İki kere iki dört değil artık
Hırsızlara oyuncak oldum bayım
Ben ki artık acılar kralıyım

Güneş ister doğsun ister doğmasın
Gök yüzü rengini çoktan yitirdi
Hoşça kal güzel günlerin Parisi
Hoşça kal ilk yaz, seni n'eyleyim
Ben ki artık acılar kralıyım

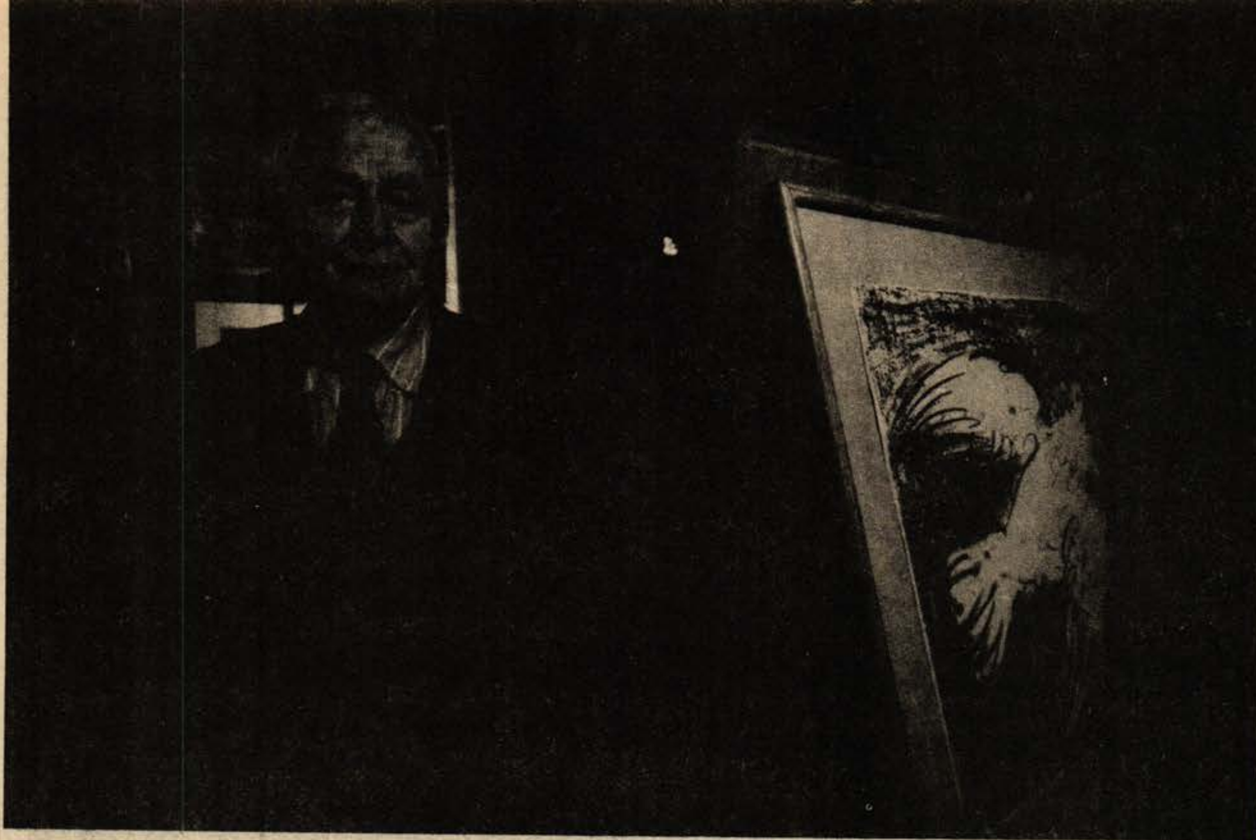
Ormanlar çeşmeler tüyün bu yerden
Kesin sesinizi kavgacı kuşlar
Kafeslerde tutsak şarkılarınız
Kuşbazların zamanıdır bu bayım
Ben ki artık acılar kralıyım

Zaman artık acılar zamanıdır
Jeanne d'Arc'ın duyduğu o sözler gibi
Lime lime edin Fransamızı
Gün sizin gününüz buyurum bayım
Ben ki artık acılar kralıyım.

(1939-1940)

Ara Güler

Ara Güler

LOUIS ARAGON

YİRMİNCİ YÜZYIL TÜRKÜSÜ

Yüz yıl yaşamak mı Tanrı korusun
Düzyazının dizenin buyruğunda
Eğer yine ölüm gelip çatmazsa
Yazacağım başka şey mi olacak
Yüz defa firuze ve yüz defa gül
Yüz kez *Seni seviyor bekliyorum*
Yüz kez *Bekliyorum seni uyurken*

Yüz kez aynı uyaklar şiirimde
Yüz kez akşam oluyor gün doğuyor
Yüz kez öpücüklerin dudağımda
Yüzbin bir kez dilimde hep bu sevi
Yeşil ilk yaz ve de şu ağır kurşun
Bulutlar geçiyor yeller esiyor
Leylekler damlarda gaga vuruyor

Yaşamak mı ölmek mi daha yavaş
Yaşamak mı ölmek mi daha çabuk
Birbirinden ne çok uzak sözcükler
Ağzımıza sakız oldu gök yüzü
Şu papatya demetine hele bak
Sarı göbeğine ak kolyesine
Seviyor sevmiyor fit mi olmalı

Yitirdik mi büsbütün usumuzu
Hangi yola sapsak çıkmaz bir sokak
Söylenen her tümce mevsim dışında
Her söylenen söz gücünü yitirmiş

Kabuğu soyulmuş bir ağaç gibi
Ocağı terkeden bir duman gibi
Söz ve dudak birbirinden ayrılmış

Yaşlı ellerimde sararıp solan
Bu beylik sözlere sakın gülmeyin
Nicelerin yıpratmak istediği
Şu yüreğe bu beylik sözler gerek
Yazık yazık kadrini bilmeyene
Ne başka gül ne de sallan yuvarlan
Oyun halk oyunudur bencileyin

Senin için aramıştım ve buldum
Hem sana hem bana gereken şeyi
Yaşamın gizini ve düş görmeyi
Ne senin ne benim için değişir
Her şeyin çözümü şiirdir şiir
Seni seviyorum sözü başkaca
Söylenirse boynum kıldan incedir

Bir gün naylon kollarınız olsa da
Radar gözleriniz atom kanınız
Sevgiliniz esmer ya da kumralsa
Yaraysa ya merhemse öpücükler
Bilin kalbin vuruşudur her tempo
Her şeyi dölleyen yürek olacak
Sesler bizim gölgemizden gelecek

Türkçesi: Erdoğan Alkan

CAN YÜCEL

BİR BÜYÜK ARTİZE

SENleri eğlendirenler ençok
BENleriyle sıkılır...
Tut ki en şey yerinde o ben...
Ve çare olaydı yalnızlık,
O pudralı elleriyle derhal
En sezmez kulislere kaçarak.
Durma gıdıklardı kendini komik
Nefsini öldürünceye dek
Kahkahadan...

Bizim tarafta durum bu, Salih Tozan,
Sen orda kimi öldürüyorsun, mirîm?

SENG-İ DERYA

Daldı gözlerim
Denizin o tirşeli, o hâreli gözlerine,
Derken Poseydon'la beraber
Kaldırıp başlarımızı, güneşin
Gülkokusu bacaklarına baktık...

Derken martılar geçti
Sıyıraraktan suları yanımızdan
Karşı sahilde akşamla yanan
Beş pâre cama gömmek için bizi...

ECELEN

Sergüzeşti yok artık bu mülkün---
Gitti Rebîyyî kalûbelâya---
Hediyyesidir sırtımda kürküm---
????????????????????????????
Ne mi acelem?.. Karşı helâya!...

YIL:
BİNDOKUZYÜZ KIRKBİR BUÇUK

Dr. Refik Saydam, Başbakan
Millî Korunma Kanunu mevzuu ve mevzuatı dolayısıylan
"A'dan Z'ye değişmeli vatan!"
Demesinden bir gün sonra tam,
Pera Palas Oteli'nde sekte-i kalpten
Gümleyerek vatana kalboldu adam...

Onun için A'dan Z'ye değil, aman!
Z'den A'ya değişmeli bu cihetteki cihan!..

EUZKÜRU MEVTAKÜM BİLHAYR

Hatırım sordular karşı masadan
Yuvarlanıp gidiyoruz dedi cesedim.

SEN SAĞ, BEN SELÂMET

Kurtarıcılar kurtara kurtara
Kurtardılar Memleketi memleket olmaktan

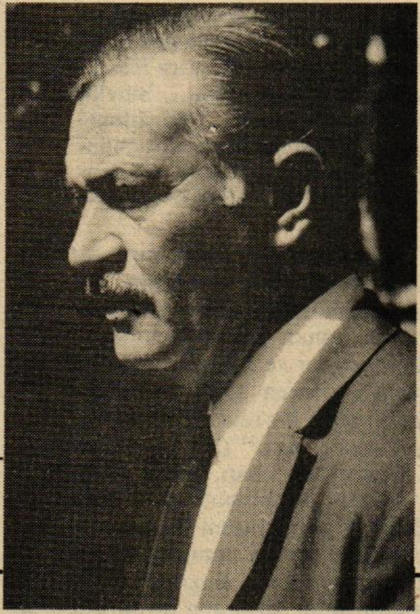
ZAZATELERE ZAKARAK

Cevat Bey'in serçe parmağının yavru ağzından bidaha, bidaha, bidaha öperim.

Zenerji ve Zabii Kelzaynaklar
Büyükbaş Bakanı,
Cova'da zermik zantıral zurmakla
Zalabalıkların zıplayacağını
Zaçakçılığın zönleneceğini
Zurizmin zoplayacağını
Büyükbaşlar züretiminin zartacağını
YEŞİL'le MAVİ'nin zok zedileceğini
Zütfen zifade zetmişler.

söyleşi

"Bilinçaltı dediğimiz ruhsal bölge bilinç dışıdır. Bilinmez ki akılla taklit edilsin."

Fotoğraf: Samih Rifat

Oktay Rifat Dilsiz ve Çıplak adlı kitabı ve şiiri üzerine Enver Ercan'ın sorularını yanıtladı.

■**Sayın Oktay Rifat, *Dilsiz Ve Çıplak, Denize Doğru Konuşma*'daki şiir tekniğinin süreği izlenimini verdi bana. O da, geçtiğimiz yıl bir dergide sizinle, resim üzerine yapılmış bir konuşmayı çağrıştırdı. O konuşmada, "Şiir evrelerim yaptığım resimleri etkiledi. Bugünlerde şiir yazmak değil de söylemek benim için önemlidir. *Denize Doğru Konuşma* genellikle otomatizme dayanır. Lirizm, insan ruhunda yürekten bilinçaltına doğru kaydı. Akılla bulunmuş şiir, en kötü şiirdir." diyordunuz. Burada, ilginç ve önemli iki saptama var: lirizmin yürekten bilinçaltına kayması ve akılla bulunmuş şiirin en kötü şiir olması... Bunların nedenlerinden söz eder misiniz? Ayrıca, bilinçaltının genelde şiire ve günümüz şiirine lirizmden başka katabileceği olanaklar var mıdır?**

□ Edgar Poe ünlü Karga şiirini yazdığında bu şiiri matematik bir denklem kurar gibi çattığını söylemiştir. Tamı tamına anımsamıyorum ama söylemek istediği şudur: Karga şiiri bir takım hesaplara dayanır. Esine ve rastlantıya yer verilmemiştir. Baştan sona bir akıl ürünüdür. Amerikalılarca pek tutulmayan Edgar Poe, Fransız Baudelaire'in eline geçmiş ve bundan sonra iki ayrı akıma sembolizm ve parnas çığırlarına yansımıştır. Bilindiği gibi klasik şiirin temeli akıldır. Ne var ki Poe'dan esinlenerek yola çıkan Baudelaire'in bir klasik olduğu söylenemez. O yeni şiirin babasıdır. Bir yandan Valèry'ye öbür yandan gerçeküstücülere kadar genişlemiş ve yayılmıştır. *Karga* bir bakıma lirik bir şiirdir, ama lirizm burada akılla taklit edilmiştir. Tıpkı Yahya Kemal'in *Ses* şiirinde olduğu gibi. Yahya Kemal XIX. yüzyılın son yarısı Fransız şairlerinin etkisindedir. Parnasçı ozan Josè Maria de Heredia'nın *Trophèes*'sini baş ucundan eksik etmediğini yazmış ya da söylemiştir. Yine *Ses* şiirine dönelim:

Günlerce ne gördüm ne de
bir kimseye sordum
Ya Rab hele kalp ağrılarım
dindi diyordum
His var mı bu âlemde
nekahat gibi tatlı
Gönlüm bu sevincin
heyecanıyla kanatlı

diye başlayan ve sürüp giden bu şiirde, şair, bir bahar akşamı Bebek'te karşı kıyıları seyrederken bir bestenin engin sesi yükselir Boğaz'dan, nasıl olursa olur, sevda hastalığı teper, kanlı bir gül ağzında ve mey kâsesi elde sevgilisi her yerden görünür, tekrar o alev gömleği giymiş gibi yanar. Yinelemek gerekirse, Yahya Kemal bu şiirde ruhsal bir durumu akılla taklit etmiş üstelik başarılı da olamamıştır. Son günlerde, bizde gerçeküstücülük yine bir taklit konusudur. Şair otomatizme gidecek yerde otomatizmin ürünlerine benzer yapıtlar düzmeyi yeğ tutmaktadır. Sorunuzda sözünü ettiğiniz yazıda söylemek istediğim buydu. Şimdi de söylediğim budur. Bilinçaltı dediğimiz ruhsal bölge bilinç dışıdır. Bilinmez ki akılla taklit edilsin.

■**Bilinçaltı da olsa, aklın denetiminden tamamen soyutlanmış bir şiirden söz edilebilir mi?**

□Aklın denetiminden tamamen soyutlanmış bir şiirden söz edilebilir mi diyorsunuz. Bence denetimin dozu önemlidir. Şiiri, akışında keyfine bırakmak bana en akılcı yol olarak görünüyor. Çünkü aslında akıl dediğimiz şey şairin gustosudur. (Bu sevmediğim sözcüğü derdimi daha iyi anlatabilmek için kullanıyorum.) Gusto ya da beğeni bir koşullanmadan doğar. İstenilense, bu koşullanmadan kurtulmaktır. Hem Yahya Kemal estetiğini rahatsız etmeyeceksin, hem de yeni şiirler yazacaksın, buna olanak yoktur.

■**Şiir serüveninizde değişik evreler var; Garip Şiiri'yle çıkış yapıyor, geleneksel şiirimizle bağlarınızı koparıyorsunuz. Sonra şiirlerinizde gelenekten, hatta mitolojiden de yararlanıyorsunuz. Toplumcu şiirler, Gerçeküstücü şiirler yazıyorsunuz. Ve bu evreler, şiirinizi dağıtmak yerine, yeni boyutlarla zenginleştiriyor. Sonunda, değişik şiir anlayışlarını içinde barındıran,ama firesiz bir Oktay Rifat Şiiri çıkıyor karşımıza. 70'li yıllardaki bir yazınız, bu konuya hayli açıklık da getiriyor. Şöyle diyordunuz o yazıda: "Şiir hem şiir olmalı, hem de okunmalı, okunabilmeli. Yeni araştırmalar yapmayalım demek istemiyorum. Şiir asıl bu gözüpek araştırmalarla gelişir. Ne var ki, sonunda tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer yine**

kürkçü dükkânı, diyeceğim, halkın beğenisi olmalı." Burada halkın beğenisinden, geniş yığınlarca tad alınabilmesini anlıyorum... Sürekli araştırmalar yapmak... Şiiri yitirmemek... Halkın beğenisini göz önünde tutmak... Böylesine güç bir dengeyi kurabilmek sizce neyle olanaklı?

□Bu sorunuzu Picasso'nun bir sözüyle yanıtlamak istiyorum. Picasso ressam olarak niyet ve isteklerinin her zaman pek bilincinde olmadığını söyler ve Juan Gris'nin bir sergisini gezerken şöyle der: "Ne yaptığını bilen bir ressam olmak güzel şey ne de olsa." (Maurice Raynal, *Picasso* adlı kitap, Skira, sahife 15). Az çok bütün sanatçılar biraz böyledir. Üstelik yaşam boyu süren bir serüveni bir iki cümleye sığdırmak olanaksızdır. Bugüne değin yazdığım şiirler bir arada benim şiir kişiliğimi oluşturur. Güç bir denge dediğiniz olay bir toplum hastalığıdır ve bir çekişme konusudur. Şu var ki şairin isteği hep kürkçü dükkânına dönmek olacaktır. Okuru olmayan bir şiir düşünülemez.

■**Yine *Dilsiz ve Çıplak*'a dönersek; yapıtı oluşturan şiirler söylem nesnesini yaşamın her kesitinden alıyor, bununla birlikte, bireyin yaşam-zaman-ölüm sürecinde doğayla olan serüveni çıkıyor ortaya; denize yakın oldukça mutlu olan, ama yine de tedirgin bir mutluluğu olan bir bireyin serüveni. Böyle bir yaklaşımdan çıkarılacak ya da eklenecek noktalar nelerdir sizce?**

□Eluard'ın bir dizesi var. Şöyle bir şey: "İmgeler benim yerime düşünüyor." *Dilsiz ve Çıplak*'taki imgeler de gerçek kişiliğimi yeterince ele veriyor.

■ ***bir yıldırım düşmesini***
bekliyordum
kanlı kitabına başlamak için
gündüzün

Kitabı yeniden yeniden okurken bu iki dize dikkatimi gündüzlere değil de, gecelere çevirdi. Son şiirlerinizde denize olduğu kadar geceye de yakınsınız. Bu yakınlık nereden kaynaklanıyor?

□Bu sorunun yanıtı bundan önceki sorunuzun yanıtında var.

■**Bir de genel olarak Oktay Rifat Şiiri'nde dikkatimi çeken bir nokta var; kırsal kesim insanları yer alıyor zaman zaman şiirlerinizde. Ama bu insanlar birtakım bilgilerle şiire aktarılmıyor, hani neredeyse birlikte yaşanmışlık isteyen güçlü**

OKTAY RİFAT

YAĞMUR BAŞLANGICI

Siz bir başlangıç bile değilken
yokken denemez çünkü vardınız
geyikler inerdi gözlerinize
ağaçlarınız fındık ve sincap
bu yüzden omuzlarınız
memeleriniz bir kitap gibi okunaklı
oluklara düşen sessiz damlalardı

bin kez yondum sizi bin kez doğurdum
bir keten buruşukluğu her seferinde
yağacak diye düşünürdüm havalara bakarak
bir serinlik bir kıpırtı otta ve ağaçta
akşamın kanından gecemize yaklaşan
bir gemi gibi önce küçük sonra yakın
iri damlaları o seyrek yağmurun
tüterdi ot çakıl kum

siz bir başlangıç bile değilken
sizi yazdım kotardım
bir başucu kitabı olmanızı istedim
tek tek iri o yabanıl kelimeler
onlar işte renkli zarlarının içinde
olukların çinkosunda yuvarlanan

siz daha bir başlangıç bile değilken
yağmur başlamıştı
ama ne ben ne bahçe ne yaz
hiçbirimiz.

İNSANLAR VE GERGEF KUŞLARI

İki telefoncu arka arkaya
merdivenleriyle yürüyorlardı
bir gemi görünüyordu uzaktan, yazdı,
çocuk yaprak yolarak geçiyordu
kızlar gergeflerinde ötmeye hazır
kuşlar işliyorlardı
aydınlıktı sıcaktı güzeldi
bir eskici geçti sokaktan
topladı hepsini gitti.

Şair'in Dilsiz ve Çıplak *adlı kitabından.*

ayrıntılarla tablolar çiziyorlar. Sizi hep kent insanı, kent şairi olarak gördüğümden şunu sorabilir miyim: bu olgunun temeli neye dayanıyor?

□ Kırsal kesim insanını onlarla birlikte yaşamışım gibi güçlü ayrıntılarla şiirime aktarabildimse ne mutlu bana! Demek halkımı tanımışım ve sevmişim. Demek onlardan biriyim. Yinelerim, ne mutlu bana!

■ Son olarak da günümüz şiiriyle ilgili bir soru sormak istiyorum. Kimi ustalar, son yılların genç şiirinden memnun değiller. Dünya şiirini de yakından izleyen bir şair olarak, şiirimizin bugünkü durumu hakkında neler söylemek istersiniz?

□ Şiirimiz yüz akıyla dünya şiiri içindeki yerini alabilir. Ozanlarımız, uzun süre, batıdan teknik aktarmışlar, ama bizi, kendimizi yazmışlardır. Teknik aktarmışlardır derken bir noktayı vurgulamak isterim. Mevlana *Mesnevi*'yi Hüsamettin Çelebi'ye her gün söyleyerek yazdırır. Tekkede direğe sarılarak şiir söylediği biliniyor. *Divan-ı Kebir*'deki şiirlerin (Gölpınarlı'nın çevirilerinden okudum.) bugünkü şiirimize çok yakın olduğunu söylersem bir abartma mı yapmış olurum! Otomatizm ya da esin bizim şiirimizin temelini oluşturur. Divan şairlerimizin tümü doğaçtan şiir söylemişlerdir. Bizde şiir yazılmaz, söylenir. Demek Batı döndürüp dolaştırıp bizi yine kendimize çıkarmıştır. Divan şiirlerinin bir bütün oluşturmadığı da masaldır. Kasideler, mersiyeler, naatlar, rübailer bir bütün oluştur. Yalnız, gazellerdir ki, bir kafiye çevresinde söylenmiş, birbiriyle ilintisi yokmuş gibi görünen, tıpkı Topkapı Sarayı gibi ayrı bütünlerden oluşan bir yapı kurarlar.

Yenilenen ve Şaşırtan Bir Şair: Oktay Rifat

Eray Canberk

"Oktay Rifat'ta şiirsel konjonktür büyük inip çıkmalar gösteriyor. Her değişiş bir öncekinin bazı yönlerden tam tersiymiş izlenimini uyandırıyor okurda. Yalnız bunların kimlik değiştirmeyle ilgisi yok." Cemal Süreya'nın on beş yıl önce vardığı bu yargı bugün de geçerliliğini koruyor. (Papirüs/Eylül 1969). Burada, Cemal Süreya'nın keskin gözlemciliğinin yanı sıra Oktay Rifat'ın şiire bakışındaki tutarlılık da söz konusu. Ayrıca, değerlendiren ve değerlendirilen için önemli olduğu kadar, Türk şiiri için de önemli bir saptama var. Belki bu yargıya "değişme" ile birlikte "yenileşme" de eklenebilir. Böylece Oktay Rifat'ın son yıllardaki şiirleriyle birlikte bütün şiir serüveni tanımlanmış olabilir.

Şiirle içli dışlı, şiirin peşini bırakmamış usta şairlerin varlığı şiir için bir "güvence" oluyor. Ustalaşan şair, ürün verirken, şiirsel birikimiyle yeni olanaklar getiriyor. Oktay Rifat da bunlardan biri. Oktay Rifat'ın 1984 Necatigil Şiir Ödülü'ne de değer görülen yeni kitabı *"Dilsiz ve Çıplak"*da bugün kullandığımız dilin şiirdeki yerinin ne olabileceğini görüyoruz. Yalın ve bilinen anlamlarıyla kullanılan kelimelerle yazılmış

şiirlerde, anlatılanın yarattığı bir şiirsellik var. Biraz dokunaklı, biraz yürek daraltan bir dünya var şiirlerde ve hep bir anlatma, bir konuşma üslûbuyla veriliyor bu dünya. Kimi yerlerde birisine anlatıyor bu dünyayı Oktay Rifat, kimi yerlerde de kendi kendine. Bu tür şiirlerde şair bir içsel konuşma yapıyor. Bazı da kelimenin tam anlamıyla "söyleniyor". Anlatmak istediklerini anlatacak birini bulamayan biri gibi, "çünkü keder bile kalmadı" derken bunu anlatmak istiyor.

"Bir Cıgara İçimi", *"Elifli"* ve *"Denize Doğru Konuşma"*da toplanan şiirlerinden Oktay Rifat'ın yeni bir döneme girdiği seziliyordu. *"Dilsiz ve Çıplak"* bu dönemi belirginleştiren şiirleri içeriyor. Kitapta yer alan şiirler genellikle bir görünüm betimlemesi. Geniş zamanın içinde canlılar ve cansızlar dünyası iç içe. Oktay Rifat'ın şiirinde zaman kavramı ayrı bir yer tutar. Yeni şiirlerinde de zaman, hem yaşanmış hem de yaşanmakta olan zamandır. Özleme duygusunu, hiç zorlamadan, yüreğe salar. Bir çeşit sıla özlemi uyandırır insanda.

Oktay Rifat'ın yeni şiirlerinde gizliden gizliye bir İstanbul'un yaşadığını sezmek de olası. Sedirler, tramvaylar, çımacılar, lâmbalar geçer şiirlerde. Doğrudan İstanbul adı da... Cinsellik de genel olarak sezdirilir. Bir dokunuş, bir eşya, bir kokuyla kadının dünyasına anıştırmalar yapılır. Kadın'ın varlığı bütün şiirlerde uzak da olsa yer alır.

"Dilsiz ve Çıplak" gerçekte Oktay Rifat'ın ilk dönem kitaplarında yer alan şiirlerini anımsatıyor. Yalnız eski şiirlerdeki hafif alaycı hava, gülümseme yok bu yeni şiirlerde. Hayatı bütünlüğü içinde kavrayan, durmuş oturmuş şiirlerle karşı karşıyayız şimdi. Bütün bir birikimin, şiire kafa yormuş bir şairin kitabı var elimizde. Şiirseverler kadar şairliği dert edinmişlerin de okuması gereken bir kitap.

Yaşlılık Günlüğü

Salâh Birsel

2 Mayıs 1980

Kadın haklarını savunan kadınlardan Kate Millet'in 1 numaralı bir çehre züğürdü oluşuna ne demeli!

Ayni yolun yolcusu Germaine Greer'e kaknemlik yakıştırılamaz ama, o da fotoğrafilerini çektirirken yüzünü hep elleriyle kapar. Gerçekten güzel olup olmadığı konusunda da insanda bir işkil uyandırır.

Doğruyu söylemek gerekirse, ben feministlere, kadıncılara çokluk daha başka bir gözle bakmışımdır. Onları daha dişi bulmuşumdur. Ne ki suratsızlarıyla elele tutuşup tutuşamayacağımı kestiremem. Yani onlarla fuhuş denilen o zerde-pilava kaşık çalamam.

Fuhuş, akça-pakça bir kadınla girişilen bir satranç oyunudur. Kakavan, suları çekilmiş bir kadınla rüzgârlara göğüs germek hiçbir şey olmadığı gibi, fuhuş da değildir.

İlhan Berk, dünya yakışığı bir kadın görse hemen yapıştırır:

— Siz fuhşu sever misiniz?

Ne var, İlhan bunu biraz da "Siz şiir sever misiniz?" biçiminde sorar.

24 Kasım 1983

Bağdat Caddesi. Çatalçeşme'den Göztepe'ye değin ayak ayak yürüdüm.

Şaşkın'da *Gimpa*'nın önünde, M.'ye rasladım. Bir gazino'da şarkı söylüyormuş şimdiler: Aybaşıları kesildikten sonra sesi açılmış.

Dönüşte, neden bugüne değin bir erkeğin ırzına geçmiş bir kadından söz edilmediğini düşündüm.

19 Aralık 1983

Telefon.

Bir magazin dergisi.

Pera'da Aşk. Bu konuda bir yazı dizisi hazırlıyorlarmış. Beyoğlu'nu en iyi bilen de benmişim. Benden de bir yazı istediler. İki ay önce, dergide bir pezevengin anılarını yayınlamışlar, çok ilgi görmüş.

7 Kasım Çarşamba 1984

Bir *tranxilène* yutup Ümit Yaşar'ın ölüsüne koştum.

Dolmuşlara büyük paralar ödeyerek (450 lira) Çatalçeşme'den Şaşkın'a, Şaşkın'dan Taksim'e, Taksim'den Teşvikiye'ye gittim.

Dolmuş 12.30'da Nişantaşı'na vardığında yol tıkanıktı. Arabanın içinde bir süre açılmasını bekledikten sonra inip yürümeyi daha akıllıca buldum.

Meğer, yolu Ümit'in cenazesine gelen arabalar kapamış. Ben Teşvikiye Camii'ne yetişinceye değin de ölü bütün ağırlığı, bütün takımtaklavatıyla çekip gitmişti. Ama hangi yoldan gittiklerini çıkaramadım.

Camiden içeri girerken benim gibi geç kalan Haluk Kurdoğlu'na rasladım. Perişan bir yüz. O da benim gibi, yetişemediğine hayıf yağdırıyordu. Ne ki, cenazenin Zincirli'ye postalandığını öğrenince arabasıyla oraya seyirtti. Beni de almak istediyse de, ben ölülerin gömüldükleri anlarda mezarlıklara yanaşamadığımdan camide kalıp dolap beygiri gibi dönmeye başladım. İki dakika sonra Necati Tosuner göründü. Yanında tanımadığım bir arkadaşı vardı. Onlar da bir taksi tutup mezarlığa uçtular. Beni de çağırdılarsa da ben yine direttim.

Daha sonra Ahmet Köksal, onun ardından da Leyla Erbil belirdi. Leyla öğle namazını saat birde sandığından (saatlerin bir saat geriye alındığını unutmuştu) hiç acele etmemişti. Oysa Teşvikiye'nin oralarda oturduğundan daha erken davranabilirmiş. Leyla'yı yeni çıkan *Eski Sevgili* kitabı için kutladım. Leyla onun eski kitabının yeni baskısı olduğunu söyleyince de yerin dibine geçtim. Ama üstünde durmadım. Leyla da durmadı. Yeni kitabı şubatta çıkacakmış.

Dönüşte, yolda benim cenazeme kimse gelmez diye düşündüm. Ümit Yaşar yüreğini herkeslere açık tuttuğu için yığınların sevgisini kazanmıştı. Bense tam tersi. Eski dostlarımdan da kaçıp eve kapandığım için sanırım beni sevenlerin sayısı iyisinden azalmıştır. Gerçi dostların yerini okurlar alıyor ama onlar da bir yazarı ne kadar severlerse sevsinler kalkıp da mevtasına son bir selam sarkıtmaya koşmazlar.

Cenazesi çok kalabalık olan ozanlardan biri de Orhan Veli'dir. Ona bütün İstanbul koşmuştur. Zamanın Basın-Yayın Genel Müdürü Halim Alyot bile-yoksa bakan mıydı?-Ankara'dan uçakla gelmişti.

Devlet büyüklerinin ozanların cenaze törenlerine katılması pek olağan işlerden değildir. Cahit Sıtkı'nın Ankara'da yapılan cenaze törenine de kimse yaklaşmadı. Nedir, Cahit'in büyük bir fotografisi cenaze alayının hemen önünde taşınıyor-bunu sevgili Sunullah Arısoy yüklenmişti-halkın ve yazarların *OTUZ BEŞ YAŞ* şairini nasıl sevdiği açığa vuruyordu.

Jacob Burckhardt *İtalya'da Rönesans Kültürü* adlı kitabında bir Ferrara dükünden açar. Borso adındaki bu adam özel danışmanı öldüğü vakit -1496 yılı-siyah giysiler içinde zar zar ağlayarak tabutun arkasından yürümüştür. Uyruklarının cenazesine giden ilk hükümdar da odur.

Sinyor Borso o gün başka bir şey de yapmış: şehirdeki bütün mahkemeleri, dükkânları ve okulları kapattırmış, halkı da San Dominico'ya taşınan ölünün ardından gitmeye zorlamış.

Şu var ki, Este Hanedanı Sarayında -Borso da o hanedanın bir üyesidir-sanat ve edebiyat hep başköşeye oturtulurmuş. *Öfkeli Orlando* şairi Ariosto saraydan dışarı çıkmadığı gibi *Kurtulmuş Kudüs*'ün yaratıcısı Tasso da sarayın tacı sayılırmış. Tasso'nun durumu 1578 yılına değin sürmüş. O yıl saraydaki çılgınlıkları, saldırganlıkları o kadar çok artmış ki-aralıkta Dükün uşağını da bıçaklamış-onu bir düşkünlerevine kapatmak zorunda kalmışlar.

Gelgelelim ki gelgelelim, Este Ha-

nedanı yalnız sanatçılara değil kendilerine de seçkin bir inci gözüyle bakarmış. Borso, 1454 yılında Ferrara şehri meydanına kendisinin bronz bir heykelini kondurmuş. Bununla da yetinmemiş Schifanoja Sarayının duvarlarını da kendisini iş başında gösteren fresklerle donattırmış.

Yine ayni hanedandan Edcole ise hükümdarlığa çöküşünün yıldönümlerini görkemli alaylarla kutlarmış. Bir kez, pazar günleri gibi-1475 yıllarıdır bu-bütün dükkânları kapatılırmış. Bütün Este Ailesi de yasal olmayan çocuklarını da yanlarına alarak, toplu bir biçimde, alayın ortasında, altın sırma giysilerle yürürlermiş.

Ben Behçet'in (Necatigil) cenazesinde de bulundum. Ona da eş, dost, akraba epey kalaba gelmişti. Ne ki, yıllarca yetiştirdiği öğrencilerle, şiirlerini sevenleri göz önünde tutacak olursak Şişli Camii'ne üşüşenleri pek büyütmemek gerekir. Yalnız Adalet Ağaoğlu cenazede bulunmak için Ankara'dan İstanbul'a uçmuştu. Cevdet Kudret de, nerelerden çıkmışsa çıkmış,ordaydı. Bir ara yanıma yaklaştı. "Biz duruyoruz, o gitti" diye yürek acısını belirten bir iki söz söyledi.

Bunlara karşılık, 13 eylül 1871'de ölen Şinasi'nin cenazesinde 11 kişi bulunmuştur. Bunlardan biri de Ebüzziya Tevfik'tir. Ebüzziya, ötekileri şöyle sıralar: Dört Belediye çavuşu, mahalleden (Cihangir'deki Sormagir Sokağı) yorgancı Raşit Ağa, Şinasi'nin teyzesinin damadı Şakir bey, *Tasvirief-kâr* başmürettibi Rıza ile Kardeşi Rifat, Hoca Kâmil ve Tophane Müftüsü Bekir Efendi.

Bu 11 kişi Şinasi'yi alıp Ayaspaşa'da annesinin yanına gömmüşler. Çünkü Müslüman Mezarlığı o yıllarda ordadır.

Ümit Yaşar'ın kaldırıldığı gün Teşvikiye Camiinde fırdolayı dolaşırken musalla taşının orda bastonlu bir adam da gördüm. Çevresine yedi sekiz genç toplanmıştı. Adam elindeki bastonu ikide bir havaya kaldırıyor ve karşısındakileri dövecekmişcesine diyordu ki:

— Ölülere bağlanmak da ne? Ölen ölmüş, giden gitmiştir. Geride kalanlara bakmalı. Onlar mı acınacak halde, ölüp gidenler mi? Şöyle düşünün: her gün sevdiğiniz, saydığınız biri ölse, demek siz bütün bir yıl işinizi, gücünüzü bırakacak cenaze ardından koşacaksınız. Olmaz böyle şey. Gidin kendi işinize sarılın. Ama iyi sarılın. Dünya çalışanlarındır. Ah ile vah ile ömür tüketenlerin değil.

(devamı s. 79'da)

TURGUT UYAR

SİZE OLMAYAN

sana olmayan özlem bir şeye benzemiyor
-bilinir ben yoğun içki severim
ne kavurucu ne umursanmaz ne de bir şey
kuyruksuz uçurtma gibi
sokaktan biri geçiyormuş gibi
başka bir özlemin öznesi sanki

aşk bazan imkansız görünür kişiye
hepten biten birinden sonra
yeni bir duygu ilişkisi
ister inanın ister inanmayın
dayanılmaz bir hüzün verir insana
öyle bir hüzün
dağ başında bir otunki
-ömrümde rastladığım varsaydığım
birtakım duyguları anlattımsa
bundan ne çıkar ki

bir de şu var elbet
Jale'nin özlemi nereye bilemem
bir özlemin saçmalığını eleştirerek
yalnız bir baharda bahar akşamında
akşamın kendisinden başka
nereye varabilirim ki
hangi erince hangi hangi
işte ne varsa bu
bütün elimdeki avucumdaki

24 Ocak Beş Yaşında

Arslan Başer Kafaoğlu

—I—

24 Ocak 1980 günü şimdiki Başbakanımız Turgut Özal geceyarısından sonra IMF başkanı Bay Larosiere ve IMF'nin Türkiye işleriyle görevlisi Bay Woodward'a şu telgrafı çekiyordu:

"Hükümetimiz bu akşam yaptığı toplantıda, ana esasları üzerinde IMF ile mutabık kaldığımız ekonomik istikrar programını kabul etmiştir. Bakanlar kurulu toplantısı yarın da devam edecek ve bazı fiyat ayarlamaları daha kabul edilecektir. Bu durumda iş, almayı umduğumuz dış yardıma kalmakta ve bu konunun çabuklaştırılması gerekmektedir. Önümüzdeki günlerde ayrıntılı görüşmeler yapacağımıza inanıyorum. Bilginize..."

Sayın Özal ne kadar karşıtını söylerse söylesin, 24 Ocak kararları, IMF'nin Türkiye ile ilgilinen yetkilisi Woodward'un kaleme aldığı bir modele uygun olarak düzenlenmiştir. Bunu günlük basınımızda birçok kişi (örneğin Teoman Erel ve Emin Çölaşan) belgeleriyle yazdılar.

IMF diktesiyle kabullenilen ve adına "istikrar programı" denilen uygulamalar beş yıl sürmüştür. Ortaya çıkan derin bir kargaşadır. Bu kargaşayı İzmir'deki bir Holding yöneticisinin bir toplantıda hazır bulunanlara anlattığı şu örnekle belirtelim:

"—10 yıl önce Avrupa'daki işçilerin katılımı ile bizim holding bünyesi içinde bir şirket kurulmuştur. Şimdi bu şirketin beheri 1000 liralık hisse senedi 5000 liraya yükselmiştir. Şirket yüzde 80 kâr dağıttığı için ilk bakışta tablô hoşnut verici görünmektedir. Oysa işin bir başka yönü daha var. O da şöyle: Biz işçiden 1000 lira aldığımızda bu 1000 liranın karşılığı 17 mark idi. Senet bedeli 5000 liraya çıktı ama, Mark olarak değeri 29 marktır. Yani işçi hisse senedini satsa 142 Mark ziyandadır. Bizim dağıttığımız 800 liranın dış para karşılığı ise 6 mark bile değildir. Yani biz işçinin 171 Markına karşılık sadece 6 Mark kâr payı veriyoruz. Bu yolla verilen gelirin sermayeye oranı aşağı yukarı yüzde 4'tür. İşçi büyük ölçüde ziyandadır."

Yukarıda anlatılan hesap kargaşası özellikle 1980'den bu yana daha da artıp yoğunlaşmıştır. 23 Ocak 1980 günü 1 milyon doların serbest piyasa değeri aşağı yukarı 53 milyon liraydı. O zaman Amerika'dan 1 milyon dolar gönderip 50 milyon liralık hisse alan bir yurttaşımızı düşünelim. Bu yurttaşımıza her yıl yüzde 100 kâr dağıtılsa, beş yılda eline geçecek para 250 milyon lira olacaktı, 50 de ana parası etti 300 milyon lira... Oysa 300 milyon lira bugün 750.000 dolar bile değildir. Yani işçi (veya doktor) yurttaşımız, ödenen yüzde 100 kâr hisselerine karşın beş yılda sermayesini hem bedava beş yıl kiralamış olacak ve hem de bu sermayenin yüzde 25'ini yitirmiş olacaktır.

Amerika'daki bu yurttaşımız parasını Birleşik Amerika'da ya da Avrupa'da veya Türkiye'de yüzde 11 ile faize yatırsaydı, yatırış tarihini 1 Ocak sayıyorsak, aşağı yukarı 50 milyon lirasına

—31 Aralık 1980'de (110.000 dolar karşılığı) 13.200.000 lira (yani yüzde 26) alacaktı, fakat dolar 120 lirayı bulduğundan faizle beraber alacağı para 132 milyon yani kazancı yüzde 172 olacaktı.

—Bu parayı 31 Aralık 1981'de çekmese de bir yıl daha bekletseydi yüzde 11'den gine 110.000 dolar ama bu kez 20.9 milyon lira alacaktı. Faiz oranı bu kez yüzde 42'ye çıktığı gibi parayı ana para olarak çekseydi 190 milyon lira daha alacağından (190 + 21 =) 211 milyon lira elde edecek ve kazancı ilk yıl faiziyle birlikte (211 + 13 =) 224 milyon lira ya da iki yılda yüzde 348 olacaktı.

—Gine bu parayı 1982'de de çekmese sadece faizini alsa, alacağı faiz 230 liralık dolara göre 25,3 milyon lira yani yüzde 50.6 olacaktı. Parasının değeri de 230 liraya çıktığından 3 yıllık kazancı, eski faizlerle birlikte 236 milyon liraya ya da üç yılda yüzde 470.2'ye -yani yılda yüzde 156 ya- çıkacaktı.

—Aynı hesapla 1983 yılı sonunda alacağı faiz %62'ye ve para iadesinde dolar kurunun artması dolayısıyle bütün kazancı ise 4 yılda yüzde 641'e yükselecekti. Yani yılda 160'da...

—Gine aynı hesapla 31.12.1984'te, 1981 yılı için alacağı faiz tahminen (1 dolar 440 lira hesabıyla) 48.4 milyon liraya veya yüzde 96.8'e çıkacaktı. Parasını geri aldığında ise elde ettiği beş yıllık kazanç 528 milyon lira yada yüzde 1056 veya her yıl başına yüzde 264'e çıkacaktı. (1)

Bu, sadece dolar olarak serveti korumanın kârını değil aynı zamanda 24 Ocak'tan bu yana Türkiye'nin nasıl fakirleştiğine de anahtar oluşturur.

Gerçekten yukarıdaki örnek açıktır. Son beş yılda yüzde 50 faiz verilmesi halinde bile, bir paranın değerini koruma olanağı kalmamıştır. Sadece ve ancak parayı dolar olarak yatırma halinde prim ortaya çıkmaktadır. Aşağıda 1980-1984 yılları arasında 1979 yılı fiyatları 100 kabul edilerek, toptan eşya fiyat endekslerinin vardığı büyüklükler gösterilmiştir:

1980	207.2
1981	284.5
1982	356.2
1983	463.8
1984	671.5

(1984 enflasyonu % 45 kabul edilmiştir)

Yani hayat pahalılığı endekslerinin olduğundan küçük gösterilme çabalarına karşın 1979'de 100 olan bir fiyat düzeyi 1984 sonunda 671.5 olmuştur. Bunun anlamı şudur: 1979'da 20.000 lira alan bir işçi ya da memurun 1984 yılı sonunda aylık geliri eğer 135.000 liraya yükselmemişse, o memur ya da işçinin aylık geliri eksilmiş demektir. Gözlerden kaçırılan noktalardan biri budur.

İkinci ve daha önemlisi de şudur: 1979 yılı sonundan 1984 yılı sonuna kadar toptan eşya fiyatları 100'den 671.5'e çıkarken, aynı yıllar arasında dolar 47 liradan 12 Ocak itibarıyle 429 liraya çıkmıştır. Doların yükselişi yüzde 810'dur.(*) Yani fiyatlarımız yüzde 571.5 oranında artarken, dolar fiyatı enaz yüzde 810 artmıştır. Bunun anlamı şudur: Ödemeler dengesi açığımızı küçültmek için, borçlarımızı ödemeye yarıyacak dövizleri daha kolay sağlaya-

bilmek için, borçlarımızı ödemeye yarayacak dövizleri daha kolay sağlayabilmek amacıyla paramızın değeri olduğundan daha hızlı düşürmüşüz. Ya da dış ticaret açığımızın belli bir oranda kalabilmesi, dış satımımızın övünülen artışları sağlaması ancak dışarıya "aldatılma" bahasına mal ihraç etmemiz sayesinde mümkün olabilmiş.

—2—

1980 yılının 24 Ocak günü alınan kararların beşinci yılını doldururken geldiğimiz nokta budur. 1979 yılı Katkılı Ulusal Gelirinin dolar değeri ile, 1984 yılı Katkılı Ulusal Gelirini de, yıl sonundaki dolar ölçüsüne bölerek, bir fikir daha verelim:

1979 yılı GSMH (Katkılı Ulusal Geliri) 2.109 milyar lira yani iki trilyon 109 milyar liradır. 1979'da dolar 47 lira olduğuna göre bunun karşılığı 46.7 milyar dolardır. 1984 katkılı ulusal gelir 17 trilyon 458 milyar lira tahmin olunuyor. Bunu 1984 yılı sonunun değil bugünün (12 Aralık 1984) dolar alış kuruna bölersek (430 liraya) meydana çıkan dolar cinsinden katkılı ulusal gelir rakamı 40.6 milyar dolardır. Yani nüfus artış oranının beş yılda yüzde 12 olduğu hesaplanırsa bu artışa karşın ulusal katkılı gelir yüzde 13 gerilemiştir. Başka bir ifadeyle belirtelim 1979'da 100 kişi 100 dolar kazanıyorsa, 1984'te 112 kişi 87 liralık değer yaratmaktadır (2). Durum bu kadar açıktır.

Biz bu olacakları daha 1980 yılında görerek kaleme sarıldık. Ve IMF'nin verdiği bu acı reçetenin bize bir yarar sağlamayacağını kalemimizin kıvırdığı kadar anlattık. Ama o zaman dinleyen olmadı. Çeşitli Dolar kurlarının, artan enflasyon rakamlarının ortasında bocalayan yurttaş da, bu sis ve tozdumanı arasında şaşırıp kaldı. Kim süslü konuşuyor, kim iyi propaganda yapıyorsa onu dinler hale geldi. Doğal ki, bunda da Özal ve Özal'ın palazlandırdığı holdingler, bir kısım özel kesim başarı sağlayacaktı, sağladı da... Kuşkusuz, 24 Ocak kararları üç farklı hükümet döneminde de uygulansa, esasları hep aynı olduğu için derece derece başarısız kalmışlardır. Ama en başarısız yılı 1983 yılı değil -ki Sayın Özal'ı tutanlar öyle savlıyor- Sayın Başbakanımızın hükümete her bakımdan egemen olduğu 1984 yılıdır. Bunun tartışmasını gelecek sayıya bırakarak 24 Ocak uygulamalarının beş yıllık değerlemesini sürdürelim.

—3—

Benden birçok okuyucum, arkadaşım, 24 Ocak kararlarının 5. yıldönümünde Friedman'cı politikayı da ele almamı istiyor, Bence IMF uygulamalarını tam bir Friedman'cı uygulama olarak kabullenmek olanağı yoktur. Friedmancı politikayla özdeşleştirmek, bu politikaya haketmediği bir payeyi bağışlamak olur. Aslında temeldeki mantık hataları bir yana bırakılsa bile Friedman'ın yanlış hareket noktalarından hareketle sağlam ve tutarlı bir uslamaya dayandığını kimse yadsıyamaz. Friedman modelinde de (monetarist modelin temsilcisi sayılan Friedman'dan farklı monetarist kuramlar da vardır) temel önerme yanlıştır. Bu temel önerme yanlışlığı dolayısıyle, bütün mantık dizisinin doğruluğuna karşın, Friedman'ın ulaştığı sonuçlar yanlıştır. Nereden belli? Koyduğu tanıtların (teşhislerin) ters çıkmasından. Nitekim Friedman, dış ticaret ve bütçe açıklı Amerikan ekonomi politikasını eleştirmiş ama Reagan'ın ekonomi politikasının onun öngörülerine karşın başarıya ulaşınca,

—Yanılmışım. Yanılma nedenim de Amerikan ekonomisinin bu kadar güçlü bir ekonomi olduğu değerlendirmesini de yapamamış olmasıdır, demiştir.

Kendi içinde bulunduğu ve gün gün yaşadığı bir ekonominin yapısını ve gücünü değerlendirmede bile hataya düşen bir ekonomistin, her yapı ve her güçte (ve zayıflıktaki) ekonomi için aynı ilacı önermesi, paranın sadece hacmine bakıp ve oradan hareketle her hastalığa aynı reçeteyi yazması onun "temel önerme" yanlışlığıdır. Ama bu yanlışlıktan sonra kurduğu mantık yapısı, bu yapının sağlamlığı bilimde kurgu'yu deneyim ve yaşam öğretilerine yeğ tutanları Friedman'cı, onun savunucusu yapmıştır. Ancak bizde 1980 yılının 24 Ocağından beri uygulanan ve hele 1984 yılında uygulanan modelin sadece Friedman'cı temel önermesi (yani sıkı para politikası, şartlar ne olursa olsun) değil, buna dayanan bütün aşamaları da yanlıştır. Bu yanlışları örneklerle belirleyelim:

a) 1984 yılı hiçbir şekilde "sıkı para politikası" uygulanan bir yıl değildir tıpkı ondan önceki yıllar gibi... Aksine 1984 yılı para basımının en hızlı olduğu dönemdir. Ve bunun Friedman'cı bir uygulama ile de ilgisi yoktur. İllâ Özal'ı savunmak isteyenler, para basımının 1983'te Özal'dan önceki hükümetin bütçesi nedeniyle yapıldığını ileri sürmüşlerdir. Bunu ileri sürenlere şu yanıtı vermek isteriz:

Sayın Özal iktidara geldiğinde sanki bütçe gelirleri pek yeterliymiş gibi, ora-

(*) Hatta dış alımın büyük kısmının 35 liralık dolarla yapıldığı düşünülürse artış yüzde 1110 (yüzde binyüz on)dur.

Tan Oral

dan 250 milyor liralık bir vergiyi bırakmıştır. Mevduatı araştırma -hem de kredi yüklerini artırmadan- amacıyla, gider vergisini banka ve sigortacılık işlemlerinde yüzde 15'ten yüzde 3'e ve mevduat faizlerindeki stopajı da yüzde 25'ten yüzde 10'a indirmiştir. Bunun bütçeye maliyeti en az 250 milyar liradır. Bunun yanında hükümet birçok geliri bütçeden çeşitli fonlara aktararak ya da vergi dışı bırakarak bütçe gelirlerini yıl içinde en az 350 milyar lira azaltmıştır. Bu uygulama, yani gider azaltmadan gelir azaltma yöntemini Friedman herhalde onaylamaz.

b) Sayın Özal, ulusal gelirin artışı gerçekleşmeden ve kamu gelirlerinin ne düzeyde kalacağı belli değilken, yeni (çekici ama aldatıcı) amaçlar göstermiştir. Bunlardan biri konut fonudur, toplu konut projesidir. Toplu konut projesini bütçe dışına kaydırmanın, çeşitli yanlış sübvansiyonların da Friedmancılıkla ilgisi olamaz. Friedman, her kesime vergide olsun, faizde olsun eşit işlem uygulanmasını ister. Burada ise konut kesimine ayrı bir vergi ve ayrı faiz oranları uygulanmaktadır.

c) Friedman'ın önerilerinde ücretlerin devlet tarafından yılbaşında saptanması örneği de yoktur. Sayın Özal ise işçilerin çok büyük bir kısmını oluşturan kamu kesiminde çalışan işçilerin gelirlerini yılın başında bir merkezden saptamaktadır. İşçiler arasında eşit ücret artışı ilkesi de sözde kalmaktadır. (Burada bir noktayı belirtelim. Friedman işçilerin taraftarı, onların taleplerine yumuşak tavır koyan bir ekonomist değildir. Ama "düşük ücret" sloganına "evet" diyebilen Friedman, "farklı ücret" sloganına "evet" demez.)

d) Friedman devletin her faaliyet dalında nötr kalmasını ister. Şu mala vergi iadesi, bu maldan fon kesintisi Friedman'ın lûgatında yeralmaz. Bunun gibi şuna yüzde 26, buna yüzde 84 faiz de Friedman sözlüğünde yoktur.

Daha birçok fark ve tutarsızlıklar sayabiliriz. Ama gerek yok. Sayın Özal bir Friedman disiplinine uymayacak kadar "kişisel" ama Friedman kadar disiplinli ve tutarlı olamayan IMF'nin her önerisine "evet" diyecek kadar da tutarlı ve disiplinlidir.

Aslında Sayın Özal bir ilkeler topluluğunu da uygulamış değildir. Örneğin dışalımın libere edilmesinde bile taraf tutmuştur. Eskiden beri korunma altında olduğu söylenen, otomobil yapımında tutarı yüzde 300'ü bulan fon ve gümrük koruması yaparken, et ve peynir gibi iki temel malda gümrük koruması sadece yüzde 10'dur. Pet-kim ürünleri, demir-çelik ürünleri, kağıt ve ürünleri de aslında kalın bir gümrük koruması altındadır. Ama tarımsal ürünlerde koruma yoktur denebilir.

—4—

1984'ten beri uygulanan politikanın en tehlikeli ve Friedman modeline de uymayanı faiz ve döviz kurları politikasıdır. Sayın Özal eğer tek fiyat ya da dünya düzeyinde tek fiyat uygulamasına girseydi, faize de mevduat Türk lirasıyla olsun, yabancı parayla olsun bir tek ve eşit bir faiz uygulardı. Oysa bugün Türk lirasıyla mevduatın faizi -en çok- %53, devlet tahvili faizi (vergiden muaf olduğu için) %56 ve doların faizi -en yüksek- yüzde 12,5'tur. Bu durum, bankaları ve firmaları Türk parası ile değil, dolarla borçlanmaya özendirmektedir. Çünkü Türk parasıyla en ucuz borçlanma yüzde 60'ı (bu bazan yüzde 80'i ve hattâ 90'ı buluyor) bulurken dolarla borçlanmayı beceren en yüksek yüzde 18'e hadi hadi 22'ye bunu getirebilmektedir. Burada eğer borç ödeme ihracat ile oluyorsa, dolar gine dolarla ödendiğinden kur riski (yani borçlanma süresi içindeki dolar fiyatının artışı) borçluyu ilgilendirmiyor. O, diyelim 300.000 dolar almışsa bunu gine faiziyle dolar olarak ödüyor, ödeyebilir. Bu nedenle borçlanıcı "dolar" aramaktadır. Hele hükümetin banka aracılığı -Türk bankası kefaletini kaldırması- dolarla borçlanmaya, ya da dolarla b[illegible]çlanmaya benzeyen veya benzetilen [illegible]!) dolar arayışlarını artırmaktadır.

Parası olan da yatırım için dolar aramaktadır. Çünkü, bir kişi 1983 yılı sonunda 280 milyonu olsa da 1 milyon dolar olsaydı, 132.000 dolar yani 52.800.000 lira faiz alacaktı ve hem de 1 milyon dolarının Türk lirası karşılığı 440 milyon lirayı aşacaktı ki, kazancı 213 milyon ya da %77'yi bulacaktı. Birçok kişinin bunu görüp de parasını dolara yatırmaması mümkün değildir. Böyle de olmuştur. Hem borçlananın ve hem de mevduatçının dolar arayışları hızlanmıştır 1984 yılında. (3) Bu böylece sürerse doların değer kazanışı ve ulusal gelirimizin hatta ulusal servetimizin dolarla karşılığı düşmesi devam edecektir. Dünya parası da hemen hemen dolar olduğuna göre bu mutlak fakirleşme sürecine girmeye eşit bir durumdur. 1984 yılında dolar değerinin diğer yıllardan daha da hızlı yükselmesi (%61) bunun en büyük kanıtıdır.

O halde bu kur politikası -yani doların biraz da avanslı değerlendirilmesi -ile çifte faiz- hattâ Hazine borçlanmasıyle üçlü faiz- politikası devletin, ulusumuzun fakirleşmesi sürecini hızlandıracaktır. Doları avanslı değerlendirme, bu yolla dolara istemin artması ve düşüşün daha hızlanması birbirini hızlandıran, şiddetlendiren fasit güçler olarak paramızı, ulusal gelirimizi kemirmeyi sürdürecektir. Kaldı ki, Sayın Özal hükümetinin kur yükselmesine karşı borçlananı garantiye alan ama faizi yüzde 26'ya çıkaran (buna da dörtlü bir faiz oranı diyebiliriz) uygulaması, Devlet hazinesine de büyük zarar verecektir. Özal hükümetinin bu kararı örneğin 3 yıl önce alınsaydı ve 3 yıllık bir borçlanmanın (örneğin 250 milyon dolarlık) Hazine'ye getireceği yükü, biz hesaplamadık ama herhalde astronomik bir rakam olurdu. Bu uygulamalara mutlaka bir tutarlılık ve bir akılcı anlayış getirme gereği vardır.

Görüldüğü gibi, 5 yıl sonunda Türkiye göreceli değil salt bir fakirleşme içine girmiştir. Dünyada herşeye ayrı değerdeki paralarla değer biçildiğini söylemeye gerek yok. Ama her paranın üzerinde doların "bir ortak değer ölçüsü" olduğu da yadsınamaz. Bu nedenle dolar cinsinden katkılı ulusal gelirin sadece kişi başına değil, salt biçimde azalışı son derece endişe verici bir durumdur. Türkiye'de dışsatım dışında hiçbir ekonomik gösterge 1979'dan bu yana olumlu seyretmiyor.

1. Kişi başına gelir azalıyor.
2. Katkılı ulusal gelir azalıyor.
3. Fiyatlar 5 yılda yüzde 571 yükseldi.
4. İşsizlik arttı.
5. Gelir dağılımı bozuldu.
6. Dış borçlar arttı.
7. Tasarruf azaldı.

Bunların hepsine yukarıda değindik. 7. nokta yani "tasarrufların azalması" belki sokaktaki yurttaşın anlayamıyacağı bir savdır. Çünkü tasarruf denince akla gelen bankalardaki paradır. Gerçekten de birey ya da aile düzeyinde bankaya yatırılan para "tasarruf"-tur. Ama ulusal düzeyde tasarruf bu paraların ya da vergilerden toplanan paraların, ya konutlara ya da üretim araçlarına yatırılması anlamındadır. Bu gibi yatırımlar Milli Gelir Sayıları içinde hesaplaır. Profesör Yakup Kepenek'in Türkiye Ekonomisi adlı kitabının 514. sahifesinde tasarruflar carî fiyatlarla çıkartılmış. Bunları ve bunların gerek toptan eşya fiyat endeksleriyle ve gerekse dolar değerleriyle neyi ifade ettiğini aşağıdaki tabloda göreceksiniz: (*)

Yıllar	Tasarruf Milyar Lira	Toptan Eşya Fiyatına göre küçültülmüş
1979	576	576
1980	862	415
1981	1280	450
1982	1646	462
1983	2153	464

(*) Tablonun I. sütunu Sayın Kepenek'in kitabının 514. S.'deki tablodan alınmıştır.

Yani toptan eşya fiyat endekslerindeki artış düşürüldüğünde (4), bir çeşit sabit fiyata indirildiğinde 1983'teki tasarruf toplamı 4 yıl önceki, yani berbat bir sene olduğu savlarında herkesin birleştiği 1979 yılındakinin yüzde 80'ine ulaşamamıştır. İşte "yüksek faizlerle tasarruf artar" iddiasının ve bu yanlış bilginin bizi getirdiği sonuç. Bu yatırımları bir de dolar kuruna göre sabit fiyata getirsek, örneğin 1983'te 380 milyar liraya düşüyoruz ki bu da 1979 yatırımlarının yüzde 70'i bile değildir. Demek oluyor ki, beş yıllık politika genel göstergeler, ekonomiyi ileriye götüren göstergeler açısından ekonomide büyük gerilemeler meydana çıkmıştır. Buna karşılık hükümet bazı kısmî göstergeler ile bu çok açık başarısızlığı örtmeye çalışıyor. Buluna buluna dış satım (ihracat) artışı dile getiriliyor. Bu artışla da övünme olanağı bulunamayacağını anlatacağız. Hükümet bir de ekonomiyi dışa açma (ithâlatı serbest bırakma) ile birlikte, "IMF konusunda tek başarılı örnek Türkiye olmuştur." sloganını atıyor ortaya. Bu konuları da biraz deşelim.

—5—

İhracat Olayı

İhracat artış olayını hükümet her eleştirinin karşısına dikiyor. Oysa tek başına ihracat (dışsatım) artışı bir olumlu gösterge sayılamaz. Dış satım artışı sonunda paramız değer kazanıyorsa, ancak o zaman dış satım artışı bir önem kazanır. Ya da dışarda mallarımıza istem artarak, aldıklarımız ucuzlar ve sattıklarımız pahalılanıyorsa o zaman dış satımın yararları ve ekonomiyi iyileştirici niteliklerini dile getirebiliriz. Oysa ne görüyoruz? İhracat arttıkça paramızın değer kaybedişi artıyor. Kanıt şu:

1983'ün yıllık dışsatımı 1984'ün ancak on aylık dışsatımına eşit, ama 1984'teki paramızın değer kaybı 1983'ten çok daha hızlı bir tempoda. Ne demek bu? Daha ucuza ama çok daha fazla mal satıyoruz demek. Ucuza satınca daha çok mal satılacağına inanmayana zaten ekonomist denmez.

Sadece paramızın kambiyo değerindeki düşüş, fiyat artışlarının (iç fiyat artışlarının) üstünde olduğu için ayrıca mallarımızın değeri dolar birimiyle de düştüğü için ülkenin fakirleşmesi hızlanmıştır. Bu nedenle dışsatım artışının sağladığı yarar ortadan kalkmaktadır.

Kaldı ki, dış satımı artırmak için dolara avanslı değer biçilmesi sonucu olarak, ulusal tasarruflar dolara kaymıştır. Bu dolara olan talebi artırmış, bu talep artışı da doların yükselişini hızlandırmıştır. Artık dışardan dolar alıp çeşitli kılıflarla Türk bankalarına kredi açanların -ya da daha doğrusu dolarlı mevduat, tevdiat hesabı- açanların sayısı artmaktadır. Bu nasıl bir ekonomidir ki, bir yandan dış para stokları artar, bir yandan da dış paraların değer yükselmesi hızlanır. Böyle bir ekonomi ancak bir spekülasyon ekonomisi olabilir. Türkiye'de de öyle olmuştur. Kaldı ki, 1984'ün dışsatımda yağlı ballı aylarrı da geride kalmıştır, Eylül'den bu yana dışsatım artık dışalım rakamlarının üçte ikisine bile ulaşamamaktadır. 1983 yılına göre dışticaret açığı ilk dokuz ayda sadece 130 milyon dolar azalmıştır, dış ödemeler dengesinde ise açık artmıştır. (7) Biz sanıyoruz ki, 1984 yılı son aylarında hızlanan dış alım artışı ve yavaşlayan dışsatım artışı sonucu dış ticaret açığı 1983'ü aratabilir.

İthalatı Serbestleştirme

İthalatı serbestleştirme diye bir olay vardır. Ancak bu da 1984'te dünyada alışılanın tersine olmuştur. Biz de sanayide -tarıma dayanan sanayiler dışında- ithalatın serbestleştirildiği ancak bir iddiadır. Demir-çelik, kağıt, otomotiv endüstrileri, Petro kimya endüstrisi yoğun koruma perdesi gerisindedir. Ama, dünyada her ülke kendi tarımını korurken biz tarım ürünlerinde ithalatı adeta serbest bırakmışızdır.

İthalatın serbest bırakılmasının bir ithalat furyası doğurmadığı iddiası da bizce biraz erken bir iddiadır. Geçen yılın aynı aylarının yüzde 15 üzerinde artan (*) dışalımın, 1985'te nerelere varacağını yaşarsak hep beraber göreceğiz.

Tek Başarılı Ülke İddiası

Türkiye istikrar programında fiyat artışlarında Latin ülkelerinden daha başarılı olmuştur. Bu doğrudur. Ancak Sayın Prof. Tuncer Bulutay'ın bir dergide belirttiği gibi, o Latin Amerika ülkeleri de dış ödemeler dengesi ve dış satımda bizden ileri durumdadırlar. Örneğin Brezilya'da dış ticaret ihracat fazlası vermektedir. Hem dış ticaretindeki açık, ihracatının yüzde 50—60'ını bulan ve hem de enflasyon oranının yüzde 45'in üzerinde bulunduğu, 5 yılda fiyatların 5.7 kat, döviz -dolar- fiyatının 8 kat yükseldiği ülke yoktur.

(*) Hele dolar maliyeti yüzde 61 oranında artarken dış alımın artışı değil azalması gerekirdi.

1- Kaldı ki burada hesaplar "dolar mevduatına" yüzde 11 faiz alındığına göre yapılmıştır. Faiz yüzde 12 alınsaydı ve burada açıklamanın çok uzun yer tutacağı yan çıkarlar hesaba katılsaydı, hele faizlerin bir kısmı tekrar dolara yatırılsaydı elde edilecek kazançlar bunları yüzde 50'de geçebilirler.

2- Sadece adam başına gelirin değil salt ulusal gelirin arka arkaya yıllar boyu düştüğü bir döneme Türkiye'de sadece II. Dünya Savaşı yıllarında rastlanmıştır.

Bazıları 1984 yılı içinde doların 280 liradan başlayıp yükseldiğini bu nedenle de bütün yıla en yüksekölçünün uygulanmasını bizim yanlışımız olarak değerlendirebilirler. Oysa bu isteyerek ve bilinerek yapılmıştır. Çünkü 1979 yılı da böyledir. Yılın yarısına kadar -12 Haziran'a kadar- dolar kuru en çok 26 lira, işçi dövizlerinde 47 lira (Nisan'da) 37 lira (Mayıs'ta) idi. 12 Haziran'dan sonrakur iki katlı olarak 35 ve 47 liraydı. Hatta bize göre karşılaştırmada 1979 yılına haksızlık bile olmuştur.

3- Nitekim bu yazının yazımının bittiği 13 Aralık günü yayınlanan gazetelerin başlıkları şöyledir.

***Cumhuriyet:* Dolar ve dolarlı hesaba para yatıranlar kazandı.**

***Hürriyet:* İsviçre'ye kaçan para dönüyor.**

***Milliyet:* Döviz Bolluğu**

***Güneş:* Banka kasaları dövizle dolu**

Bizim aylarca önce gazetelerde ilgilileri uyardığımızı ve bu politakının (avanslı döviz kuru) dolar üzerinde spekülasyonu artıracağını belirttiğimizi burada belirtmek isteriz. Bu olayı iki önemli yetkilinin bulunduğu bir açık oturumda, bir konuşucuya soru sorarken belirtmiştik. Ayrıca Cumhuriyet gazetesinde bir demeç şeklinde aynı görüş belirtilmişti. Bu dövizler "döviz" hesabında tevdiat olarak durdukça, "Türkiye'ye gelmiş" değildir. Vadesinde çekilebilir. Tıpkı bir zamanların ünlü DÇM'si gibi. *Bu nedenle "İsviçre'ye kaçan para dönüyor" başlığı yanlıştır.* Dönmesi için Türk parasına da çevrilmesi gerekir. Türk parasına bu meblağların çevrilmesi için de 4-500 milyar Türk lirası basılması gerekir. Türkiye'nin dış itibarını ne kadar yükselttiği (!) ise paramızın dış değerinin hızlı düşüşü ile bellidir. İçerde kendi yurttaşından yüzde 53 -vergisiz- faizle para bulabilen bir hükümetin dışarda itibarının artacağını sanmak da hatadır. Özetle, spekülasyonu amaç alan her birikim gibi bu birikimin de ülkeye yararı zararından fazladır.

4- Aslında yatırım malları fiyatları, inşaat malzemesi olsun ithal malı makineler olsun, toptan eşya fiyat endekslerinden daha hızlı artmış olduğundan daha yüksek bir deflatörle küçültülebilir. Fakat bir fikir vermek için toptan eşya fiyat endeksleri ile indirgemekle yetindik.

5- Bakınız 13 Aralık 1984 günlü Cumhuriyet Ekonomi sahifesindeki "Özal, cari işlemler açığını da indiremedi" başlığı altındaki ANKA'nın yorumu.

GÜLTEN AKIN

ÇOCUK VE OZAN

Eğip kumral başını öyle
Çizdiğin tayları usulca
Kaçırıyorum
Yüzlerce pegasus kentin üstünde

Limanında tavşan ayaklı sandalın
Serptiği gümüşten izleri
Sözüm uzanarak siliyor siliyor

Boz ve muhkem kış çobanlarını
Alıp iyon denizine götürüyorum
Bir elimde kekik bir elimde zeytin

Cenevizli görüntüye astığın uçankuşları
Nasıl sevdin öyle, dokunamıyorum

Sonra bir sis çekiyorsun resminin yüzüne
Namlular tel dikenler ölüm kuşlar kana
Elim ulaşmıyor yüreğim ağzımda
Dilim lâl, sözlerim kırık

AKVARYUM

Yok saymalıyım artık geçip gittiğini
Ve giderken önüme uzattığın
Hayatın kıyısında
Gizlice görüvereceğim
O birkaç dirhem eskimez gümüşü
Yok saymalıyım, karşılıksız ve cömert
Ismarlamadığım, biriktirilmiş
Çiçek izlerini
Çünkü yansız ve renksiz durayım isteniyor
Törenler, ardarda törenler düzenlense
Ülkenin tüm çılgınları geçse önümden
Durmalıymışım
Belki ben durduğumda
Müzmin bir acemisi olarak hayatın
Öyle, kendiliğinden
Yağmur kabartır kirleri
Kar temizler
Mi acaba

İyi ki şimdilerde
Yeni keşfedilmiş ülserimle
Bu tuzsuz ve edilgen akvaryumun
Başarılar dileyerek
Vizit defterine geçti adımı doktor

Böylece tarihten kovulmak
Ustaca gerçekleşti denebilir
Ne sille ne tokat ne devrim ne kargaşa
Bir dizi bitirim incelik eşliğinde
Örtün öleyim şimdi

İstikrar Programı Beşinci Yılını Doldururken

Nuri Karacan

24 Ocak 1980 günü istikrar önlemleri ve arkasındaki ideoloji açıklandığı zaman sessiz bir karga, gözleri kapalı, iki saat boyunca hiç kıpırdamadı. Arslanlı Kule'nin saati, dördü kırkyedi geçe kendiliğinden durdu. Bıyıklarına badem yağı süren erkekler, kulaklarının arkasına kekik yağı süren kadınlar ne yapacaklarını şaşırdılar. IMF uzakta bir taş gibi duyarsızdı. Birkaç felâket kuşu hiç aralıksız öttü.

24 Ocak Kararları, (1) dış ticaret açığını kapatmak, (2) enflasyon haddini düşürmek gibi iki pratik amaca, ithal ikamesi yerine ihracata dönük, özel kesime ağırlık veren, bir laissez-faire ideolojisine yönelikti. İdeoloji, iki pratik amacın gerçekleşmesine de yardımcı olacaktı. Dört yıl sonra Özal hükümetinin programı, ideolojik yönü daha da belirgin hale getiriyor, dış ticarette liberasyon ağırlık kazanıyordu. Sonuç ne oldu?

İhracatı artırmak için Türk Lirasının dış kıymeti düşürülürken, ihracata prim veriliyor ve yurt içi talep daraltılıyordu. Bu koşullarda ihracat hemen hemen sürekli arttı. İhracatın artış hızı 1980'de yüzde 29, 1981'de yüzde 62, 1982'de yüzde 22, 1983'de yüzde 0.3 olmuş, 1984'ün ilk dokuz ayında, 1983'ün aynı dönemine oranla yüzde 29 artmasına ve ihracatımızın 1979'da 2.3 milyar düzeyinden 1984'de 7.0 milyar dolar düzeyine yükselmesine rağmen ithalatın hızlı artışı nedeniyle dış ticaret açığı artış gösteriyordu. Nitekim 1979'da 2.8 milyar dolar olan dış ticaret açığı 1984'te 3.0 milyar doları aşacaktır. Sonuç, Türkiye'nin dünya ekonomisiyle, borçlanmak ve şimdiye kadar uyguladığı sanayileşme stratejisinden vazgeçmek pahasına bütünleşmesidir. Artık Türkiye, uluslararası işbölümünde yerini almaya hazırdı ve "tarım ve tarıma dayalı sanayileşme" revaçtaydı.

Enflasyon haddini düşürmek için, bütçe açıklarını önlemek amacıyla KİT ürünlerinin fiyatı yükseltildi, sıkı para politikasına başvuruldu, mevduat faiz hadleri yükseltildi. 1979'da yüzde 64 olan enflasyon haddi 1980'de yüzde 107'den 1981'de yüzde 42'ye, 1982'de yüzde 27'ye düştükten sonra 1983'te yüzde 31'e, 1984'ün ilk dokuz ayında, son 12 ay itibarıyla, yüzde 54'e yükseliyordu. Özal iktidarı dönemindeki hızlı fiyat artışları nasıl açıklanabilir?

En önemli neden, izlenen açık bütçe politikasıdır. İstikrar programlarının değişmez ilkesi denk bütçe politikası olmasına rağmen, Özal, iktidara geçtikten sonra birçok vergiyi kaldırdı, yapılan uyarılara karşın yerine yenilerini koymadı. 500 milyar lirayı aşacağı anlaşılan bütçe açığını kapamak için, Hazine, net yüzde 50 faizli bono satışına girişti. Tarım ürünleri destekleme alımları, memur ve emekli maaşlarına ek olarak döviz girişinin karşılığı olarak nakit gereksinimi, para musluklarının denetimini olanaksız hale getirdi. Ayrıca, yüksek faizli bonolar, gelecek yılda denk bütçe sağlamayı zorlaştıran bir neden olacaktı.

Fiyatlardaki hızlı artışı açıklayan bir diğer neden, ihracatı hızla artırma kararının, yurt içinde fiyatların hızla arttığı bir ortamda kısmi bir liberasyon kararıyla birlikte alınması oldu. Enflasyona ek olarak, ithalat talebindeki artış, Türk Lirasının diğer paralara oranla, enflasyon oranları arasındaki farktan daha hızlı değer yitirmesine, bu da iki sonuca yol açtı: (1) dış ticaret hadleri hızla aleyhimize döndü, bir başka deyişle, yabancı ülkelerden aynı miktarda mal alabilmek için gitgide daha fazla Türk malı vermek zorunda kaldık, (2) gitgide fiyatı yükselen yabancı girdiler, maliyetleri ve fiyatları yükseltti. Buna ek olarak, üretimde çok sınırlı artışlara karşın hızlı ihracat isteği, yurtiçinde arzı sınırladı ve enflasyonu körükledi.

Programda bu konuda bir açıklama olmamasına rağmen reel ücretler büyük bir düşüş gösterdi. 1977'de reel ücret düzeyi 100 kabul edilirse, 1983'te 51'e düştü; istikrar programından önce 1979 yılı 100 kabul edilirse 1983'te 67'ye düştü. Bu düşüş 1984'te de sürdü ve Türkiye'de ücretler Güney Kore düzeyinin altına indi. Ortalama fert başına gelir artarken, işçi ve aylıklı ailelerin gelirinin düşmesi, yüksek gelir gruplarındaki ailelerin gelirinin ortalama fert başına gelir artışından çok daha hızlı artmasına ve gelir bölüşümündeki eşitsizliğin daha da açılmasına yol açtı.

İş bu kadarla da kalmıyor, reel geliri hızla düşen işçi ve ücretliler, oran olarak en yüksek vergiyi ödüyordu. Nitekim, 1966-73 yılları arasında ortalama yüzde 37 olan vergi kaçırma oranı, son beş yıllık dönemde yüzde 90'a yükselmişti. Vergi kaçırabilecek olanlar tüccar, sanayici ve serbest meslekle geçinenlerdir, yani yüksek gelir düzeyindekilerdir. Bunlar gelir vergisini beyanname usulüne göre ödedikleri için vergi kaçırabilirler. Oysa işçi ve aylıklı, daha ücretini alırken vergisi kesildiği için vergi kaçıramaz. Demek ki istikrar politikasından en fazla ezilen sınıf, vergi yükünden de en fazla ezilen sınıftır.

İşçi sınıfının vergilerle başı dertteydi. Çünkü yüksek gelirlilerden yeteri kadar vergi alamayan Özal hükümeti, 1985 yılı başında yürürlüğe girecek katma değer vergisine başvuruyordu. Katma değer vergisi vasıtalı bir vergidir ve her vasıtalı vergi gibi azalan oranlı bir vergidir. Bir malı satın alan 100 TL katma değer vergisi ödüyorsa, vergi oranı, günlük gelirinin 1000 TL olması halinde yüzde 10, 10 bin lira olması halinde yüzde 1'dir. Özal hükümeti,

düşük gelirli sınıfları, her yükü kaldıracak kadar kuvvetli görmektedir.

İşçi ve aylıklının reel geliri düşerken, devlet hizmetlerinden istifadesi de azalmaktadır. Nitekim işçi sınıfına yönelik KİT ürünlerinin fiyatı her gün yükselmekte ve devlet bütçesi reel olarak gitgide küçülmektedir. 1980 fiyatlarıyla devlet bütçesinden fiili harcama 1980'de 1110 milyar TL, 1981'de 1090 milyar TL, 1982'de 978 milyar TL, 1983'te 1216 milyar TL'dir. 1983 rakamının yüksek gözükmesinde GSMH deflatörünün düşük tutulması önemli rol oynamıştır. Görüldüğü gibi, bütçe harcamalarında düşme eğilimi egemendir. Devletin cari harcamaları sabit bile sayılsa, bunun dışındaki harcama tiplerinin düşmesi gerekir. Bu da ücretlilerin devlet harcamalarından elde ettiği istifadenin düşmesine yol açar.

Ücretler düşerken işsizlik oranı yükselmektedir. DPT verilerine göre 1979'da yüzde 14.0 olan işsizlik oranı, 1980'de yüzde 15.4'e, 1981'de yüzde 16.9'a, 1982'de yüzde 18.1'e, 1983'te yüzde 18.8'e yükselmiştir. Yeni yasalara göre, işten kolayca çıkarılabilecek bir işçinin yerini almaya hazır yüzlerce işçi beklemektedir.

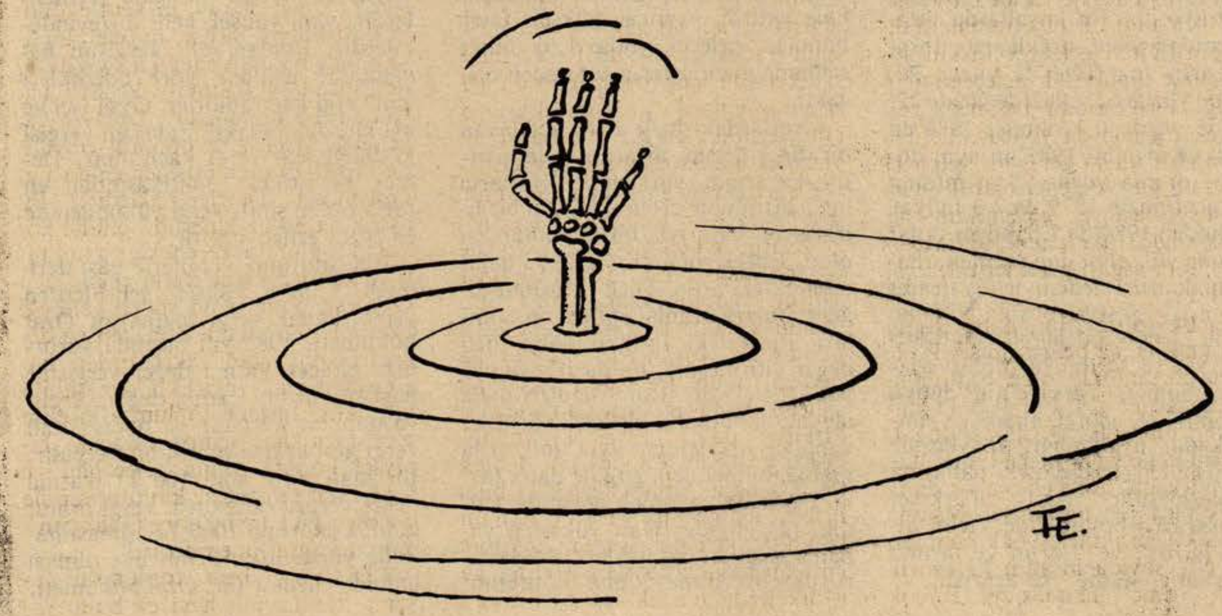
Özal hükümeti finansman sorununu yurtiçinde ve yurtdışında borçlanarak çözmeye çalıştı. Nitekim iç borçlanma 1980'de 17 milyar TL, 1981'de 23 milyar TL, 1982'de 54 milyar TL, 1983'de 198 milyar TL olduğu halde, 1984'te Ocak-Ağustos döneminde 340 milyar TL'dir. Bu borçların yüzde 50 gibi yüksek bir faiz haddinden alınması ve Türk Lirasının değerinin sürekli düşürülmesi sonucu dış borçların Türk Lirası karşılığının yükselmesi, 1985 bütçesinde transfer giderlerinin toplam giderlerin yüzde 43'üne yükselmesine, yatırım harcamalarının payının yüzde 18'e düşmesine yol açmıştır. Özal'ın politikası, gelişme potansiyelini boğmaktadır.

Laissez-faire ideolojisi Özal'ı bile şaşırtacak kadar fazla taraftar buldu. Ne var ki, bu taraftarlar bir yandan bütün iktisadi kararların piyasaya bırakılmamasını kınarken, diğer yandan piyasanın yapısını (tekel ve tekelci rekabet) beğenmiyorlardı. Türkiye'nin de A. Smith dönemi İngiltere'si gibi üretimde rekabet aşamasından geçmesi zorunlu muydu veya bu beklenebilir miydi? Biz Batı ülkelerinin büyük ölçekli üretime dayanan teknolojisiyle küçük ölçekli etkin üretim yapabilir ve bu ülkelerle rekabet edebilir miydik? Bugünkü teknoloji düzeyinde hangi sanayi ülkesi yurt içinde rekabet koşullarını sürdürebilir? Yoksa Godot'yu mu bekliyoruz? Tekeller devletleştirilerek toplumsal sakıncalarından arındırılamaz mı?

Kaldı ki, iktisadi planlamayı gerektiren nedenlerin başında, piyasaların etkin üretimi gerçekleştirmek ve yatırım fonları sağlamaktaki yetersizliği gelir. Rekabet koşullarından yoksun, tekelci yapıya sahip bir piyasada, kısa görüşlü kişisel kârlarla uzun süreli toplumsal fayda arasında bir koşutluk aramak yersizdir. Bu koşullar, devletin, iktisadi planla dolaysız olarak ekonominin büyükçe bir kamu kesimini denetimi altında tutmasını gerekli hale getirir. Kaldı ki, bazı iktisadi faaliyetlerin toplumsal faydası çok yüksek olmasına karşın, özel kesimce kârlı şekilde işletilmeleri olanaksızdır. Yol, baraj, liman gibi altyapı yatırımları bu kategoriye girer. Bu yatırımları devletin üstlenmesi, iktisadi planlama ile önceliklerin ve yatırımlar arasında tamamlayıcılığın sağlanması gerekir.

Yine, iktisadi büyüme süreci içinde ekonominin yapısı da değişmekte, öngörülen büyüme haddini gerçekleştirmek için hangi temel mallardan, ne kadar sürede, ne kadar üretilmesi gerektiği tek tek üreticileri aşmakta, ancak merkezi bir örgüt (Devlet Planlama Teşkilatı) tarafından tahmin edilebilmektedir. Örneğin, gelişme yolundaki birçok ülkede planlamacılar tarafından saptanan demir-çelik hedefleri, tek tek sanayiciler tarafından çok yüksek bulunmuş, fakat öngörülen süre geldiğinde, saptanan hedefin de yetersiz kaldığı görülmüştür. Piyasaya hiç müdahale etmezseniz, rekabet koşulları altında çalışsa bile, bir piyasa ekonomisi çok düşük (veya negatif) bir iktisadi büyümeyle sonuçlanabilir ve her zaman için konjonktür dalgalanmalarına açıktır.

Önce bir serçe vardı. Bir serçe daha gelince iki ettiler. Bir serçe daha gelince üç ettiler. Bir serçe daha gelince dört ettiler... Ama hiçbiri uçamıyordu.

Ferruh Doğan

Gençlik Yılına Girerken

Ömer B. Canatan

1985 yılının, Birleşmiş Milletler tarafından "gençlik yılı" olarak ilan edilmesiyle, gençliğe ilişkin sorunların evrensel boyutlarda bir kere daha tartışılması, gençliği bağlamında, toplumların güncel durumlarıyla geleceklerinin birbirine bağlanması bakımından yoğun çalışmaları içerecek gibi gözükmektedir. Bu vesileyle, epey zamandır toplumsal gündemimizden çıkmış veya çıkarılmış gibi gözüken, ama temelde sorunların çözülemeden biriktiği toplumsal alanlardan biri olarak kalan gençliğin güncel durumunun ve gelecek perspektifinin bir kere daha fakat geçiştirmeci usluptan uzak olarak ele alınıp gözden geçirileceğini ummak gerekir.

Gençliğe ilişkin gibi gözüken sorunları tartişmakla, insanlığın geleceğini tartışmak, her halde bir ve aynı şey olmalıdır. Bu bakımdan ülkemiz gençliğinin geleceğe ilişkin sorunlarını, toplumsal geleceğimizin içerdiği sorunlardan bağımsız düşünmek olanağı da yoktur. Ve bütün bunları, daha geniş bir yelpazede, insanlığın ve genel olarak insanın sosyo-tarihsel gelişiminin bir parçası olarak algılamak, bilimselliğe saygının asgari gereklerinden sayılmalıdır.

Gençlik sorunlarını, daha özgün belki ama, en az belirlenmişlikle ele almak durumunda olan toplumların, ekonomik gelişkinliği bakımından geri olan ülkeler olması doğaldır. Bunun görünür nedeni, bu ülkelerde nüfusun, göreceli olarak daha genç olması ve toplumsal yaşama katılmakta gecikmeleri bakımından, daha çok sayıda insanın kategorik olarak "genç" kalmasıdır. Birçok Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde, toplam nüfusun % 20 ve bazan daha fazlası, 15-24 yaş gurubu içinde bulunurken, gelişkin sanayi toplumlarında bu oran % 13 dolayında kalmaktadır. Geri kalmış ülkelerin yaş kategorisi yönünden "genç" olmaları olgusuna ilave edilmesi gereken başka bir boyut daha bulunmaktadır; bağımlı çocukluk döneminden bağımsız sorumluluk gerektiren yetişkinliğe geçiş, hukuki planda salt bir "yaş" sorunu olarak gözükse bile, yahut bu geçişin biyolojik ve psikolojik ağırlıklı bir yönü olsa bile, aynı zamanda sosyal ve tarihsel yönü de bulunmaktadır. Dolayısıyla, gençlik tanımını, bütün bu farklı faktörlerin bileşeni olarak düşünmek doğru olacaktır. Geri kalmış ülkeler için bu tanımı ergenlik durumunun bulanık sınırlarından çıkarıp gerçek durumun ifadesi olarak tarif edebilmek, o ülkelerde gençlik durumunun uzamasına yolaçan toplumsallaştırma süreçlerinin aksayan taraflarını hesaba katmakla mümkün olabilir.

Gençliği böyle tanımlamak şunun için önem taşır: Çocukluktan gençliğe geçişin en belirgin ölçütü, ilişkilerin bireyselleşmesi, kişinin bağımsız "birey" olabilmesinin, nesnel ilişkilerinin karakteri kapsamında kazanılmasıdır. İlişkilerin bireysel karakteri, onun değerini ve anlamını artıran ve fakat aynı zamanda bu ilişkileri daha hassas bir temele oturtan önemli bir değişim demektir. Çocuğun bireyselleşme ve buna ilişkin olgunlaşma sürecini tamamlamakta, gelişmiş toplum insanına göre bir hayli gecikme gösterdiği geri ülkelerde gençlik kategorisi, kelimenin eksiksiz anlamında çok daha geniş bir yaş gurubunu kapsamakta, hatta bazan büyük bir toplumsal kesim, yaşlansa bile, hukuki tanım dışında kalan faktörler açısından hep çocuk kalmakta ve bu gerçeklik, bu ülkelerde gençlik sorunlarını daha geniş kapsamda düşünmeyi zorunlu hale getirmektedir.

İnsan öznesi için bağımlı çocukluk durumunun son bulması ve sorunlu yetişkinlik koşullarının başlaması, hem yaş momenti olarak, hem de yetişmenin öteki ölçütlerinin olgunluğu bakımından, onun içinde yaşadığı toplumun verili nesnelliği tarafından belirlenmektedir. Her şeyden önce bu geçişin ilk çerçevesi, resmi devlet ideolojisi ekseni etrafında oluşturulmaktadır. Bu ideolojinin, insan öznesini yönlendirmede hakim kaygı olarak, mevcut ekonomik ilişkilerin ihtiyacını öne alması ve elinde bulundurduğu insiyatifi bu doğrultuda kullanması, kendisi açısından kaçınılmazdır. Dolayısıyla, gençliğe geçişin ekonomik boyutu da büyük oranda bu egemen durum tarafından belirlenmektedir. Bu aşamada insan öznesinin önüne konulan toplumsal seçeneklerin miktarı ve kültürel olanakların yoğunluğu derecesi, onun uzun vadeli geleceği üzerinde, çok daha değişken ve değiştirilebilir olan faktörlerden bağımsız olarak, ağırlıklı söz sahibi olacaktır. İnsanın toplumsal üretim mekanizmaları içinde tutacağı bireysel konum, onun geleceğini ve toplumun geleceğine katkılarının ne olabileceğini tayin etmek bakımından yaşamsal önemdedir.

Kendisine, hem toplumsal yaşama katkılarını, hem de bunu ya-

parken kendi varlık koşullarını da üretip geliştirebileceği imkanların sunulmasındaki her gecikme, o insan öznesinin çocukluktan kurtulmasını geciktirdiği kadar, insanlaşmasının da önüne engeller diker. Öte yandan, kendisine, toplumsal açıdan yararı olan bir iş yapabilme imkanı verilen kişi bakımından da sorun halledilmiş gözükmemektedir. Toplumu tatmin eden böyle bir iş imkanının, kendi varlığını tüketerek bu işi yapmakta olan için tatmin edici olup olmadığı da bir o kadar önem taşır. Gençliğe özgü olduğu tartışma götürmez olan pek çok olumlu değerin elle tutulur birer toplumsal değer haline gelebilmesi, çalışmasını benimsemesiyle ancak mümkün olabilir.

Bağımlı çocuk ilişkilerine göre çok daha hassas olan gençlik-toplum ilişkilerinin kuruluşu safhasında, ilişkilerin öznesinden gelen isteklerin, çoğu zaman gerçek ve nesnel toplum durumuna uygun olmadığı görülür. Eğer sorun, gençliğe dönük tutarlı ve köklü programlarla ele alınıp çözümlenmemişse, sancısız bir geçiş döneminin yaşanacağını ummak hayalcilik olur. Zaten, her ülkede, kendine özgü koşullar bakımından değişik biçimlerde ve derinlikte yaşanmakta ve çözümü aranmakta olan "gençlik sorunları", önemli bir toplumsal sorun olarak, bu uyumsuzluğa, yani önceden hazırlanmış koşullarla gençliğin kendisi için bekledikleri arasındaki benzeşmeliğe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

> ***"Bağımlı çocukluk döneminden bağımsız sorumluluk gerektiren yetişkinliğe geçiş, hukuki planda salt bir "yaş" sorunu olarak gözükse bile, bu geçişin biyolojik ve psikolojik ağırlıklı bir yönü olsa bile, aynı zamanda sosyal ve tarihsel yönü de bulunmaktadır."***

Kim haklıdır? Gençliğin kendisi hakkındaki beklentileri ve yaşama egemen kılmayı düşündüğü kendi değerleri mi, yoksa bundan kısmen bağımsız olarak oluşmuş ve oturmuş olan verili toplum koşulları mı? Ve bunlardan hangisi değiştirilebilir ve değiştirilmelidir ki, gençlik kendi idealleri yönünde gelişmesini, büyük bir boşluğa düşmeden sürdürebilsin, buhrandan, yozlaşmalardan ve içine kapanıklığın bukalemunca felsefesinden korunabilsin?..

Böyle bir soruya basmakalıp cevaplar verilemeyeceği kesindir. Elbette, emeğin gerçek anlamda özgürleşemediği toplumsal koşulların gençliğe mükemmel seçenekler sunduğundan, onun gelişimini güvence altına alıp toplumsal katkılarını en üst düzeye çıkardığından ve bir bütün olarak ona, kendisini de doyuran bir faaliyet süreci hazırladığından sözedilemez. Tam da, emeğin özgürleşmediği toplumsal koşullarda gençlik, amaçlarının ve kendine ilişkin beklentilerin doğrudan engeli durumundaki koşullarla yüzyüzedir ve onları aşmak için çaba göstermek durumundadır. Ne var ki, gelişiminin önündeki engelleri aşabilme yeteneği, gençliğin karakteristik değerlerine, başka bazı değer ve yeteneklerin ilavesiyle kazanılabilir. Yanı sıra, yine gençliğe özgü olduğu muhakkak olan bazı olumsuzlukların ve eksikliklerin de bertaraf edilmiş olması gerekir ki, gençlik kitlesi kendi sorunlarının üstesinden, toplumun sorunlarının üstesinden gelinmesi kapsamında gelebilsin, kendi mutluluğuyla toplumun genel mutluluğunun birleşebildiği bir yaşam süreci izliyebilsin.

Gençlere özgü olumlu karakter çizgileri daha çok ve doğal olarak ahlaki planda kalırlar. Doğruluk, cesaret, çalışkanlık, inançlarına sonuna kadar bağlılık vb. Ancak, tek başına bütün bu değerlerin, amaçlanan hayatı kurmaya yetmediği görülmüştür. Dahası, bu olumlu değerleri işe yaramaz hale getiren çocukluk ve gençlik hastalıkları terkedilemezse, aynı olumlu değerlerin tersine döndüğü, boşlukta ve her duruma uyum gösterebilen şekilsiz bir gençlik tipini yarattığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Burada kaydedilmesi gereken olumsuz gençlik özellikleri, gençliğin gelişim seçeneklerini farketmesini engelleyip ufkunu daraltan nitelikler olmalıdır. Gelişimin engelleri de ancak bu özellikler olabilir.

Ahlaksal nitelikli gençlik değerlerinin beslediği hastalıklardan başlıcası, çocuksu aşırılık, kendi gençlik faaliyetini değerinin üzerinde görme eğilimi ve abartılmış iddialarla ortaya çıkmaktır. Gençlik için başlıca tehlike, kendi ergen taraflılığının, hoşgörüsüzlüğünün ve uzlaşmazlığının mahkûmu olmak, her somut durum ve pratik faaliyet için, bu değerlere çözüm olarak sarılmak alışkanlığıdır.

Toplumsal ilişkilerin bütünlüğünü kavramaktan ve kendisinin de içinde yaşadığı toplumun bir ürünü ve parçası olduğunu bilince çıkarmaktan uzak kalan gençlerin, dikkatlerini, "beğenilerine" ve amaçlarına uygun düşmeyen noktalar üzerine yoğunlaştırmaktan, toplumda varolan ve geleceğin kuruluşunun da temelini teşkil eden sosyal dinamikleri göremedikleri ve böylece, asla bu dinamiklerden bağımsız olarak gerçekleşemiyeceği bilimsellikle sabit olmuş kendi soylu amaçlarından da uzak düştükleri, çok sık görülmektedir. Bu, gerçeğe karşı duyulan doyumsuzluk, bir olumluluken, uğrunda uzun ve sabırlı çabalar verilmeksizin hayal olarak kalacağının farkına varılamaması durumunda, olumsuzluğa dönüşecek, içinden çıkılamaz bir kısır döngü haline gelecek ve gençliği yutacaktır. Bütün bir dünyayı, farkına vardığı olumsuzlukları nedeniyle inkar noktasından yola çıkan ve fakat hep bu noktada kalan genç için, sonunda o olumsuzluklarla bütünleşip kaynaşmaktan ve gençliği hakkında kısa bir "günah çıkarma" seansından sonra hidayete ermekten başka yol bulunmamaktadır.

> ***"Gençliğe ilişkin gibi gözüken sorunları tartışmakla, insanlığın geleceğini tartışmak, her halde bir ve aynı şey olmalıdır. Ülkemiz gençliğinin geleceğe ilişkin sorunlarını, toplumsal geleceğimizin içerdiği sorunlardan bağımsız düşünmek olanaksızdır."***

Bunlar, gençliğin kendi özgün karakterleri tarafından beslenen olumsuzluklar iken, bir başka tehlike de hastalıklı toplumsal yapıdan gelecektir. Böyle bir toplumsal yapı ile kapsamlı bir bunalım ve ideolojik kaos arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Çünkü, daha insanca bir toplumsal ilişkiler temeli yarat-

maya dönük genel ideolojik çerçeve ve bunun siyasal somutluğu, bireyin pisikolojik ve ahlaksal sağlığı üzerinde de belirleyici bir etkendir. Genç bireyin ya da bireyleşmekte olan çocuğun kişisel tasarıları ve tarihsel gelişme şansının geniş kapsamlı mantığı arasında bağlantı kuran, böylesi örgütselliklerdir. Böyle bir siyasal kültür yoğunluğuna bağlanamayan gençlerin, kendi toplumuna ve insanlığa karşı görevlerini yerine getirmesi beklenemez. Bu durumda bunu mümkün kılacak gençlik enerjisinin yerini bencillik alacaktır. Emeğin özgürleşmesinin karşıtı ve insan düşmanı tutumlar, büyük ölçüde bu bencillikten beslenirler. Böylesi bir bencillik, işe yarar amaçlardan uzak, hayalci ve toplumun öteki üyeleri üstünden beslenen bir asalak tipinin, yani gerçekte pasif ve bağımlı bir kişiliğin temelini atar.

Dikkatlerin üzerinde yoğunlaştırılması gerekli olan gençlik sorunlarının pek çoğu, bir bakıma, son derece güncel bir noktadan kaynaklanmaktadır: Günümüz dünyasının ve toplumlarının çok canlı dinamiğinden! İster gelişkin bir sanayi toplumu olsun, isterse bu mihvere bağımlı gelişmemiş bir toplum, yani insan emeğinin özgürleşmesinin nesnel koşullarının bulunmadığı dünya... Burada da toplumsal doku, canlı bir biyolojik organizmadan farklı olmayan bir zenginlikle, birbirini izliyen sonu gelmez olayların etkisi altında değişime uğramaktadır. Bugün için doğru ve geçerli olduğunda herkesin mutabık bulunduğu toplumsal yaşama ilişkin gerçeklerin, yarın yerini, benimsenmiş düşünce ve değerlerin yeniden gözden geçirilmesini dayatan yeni gerçeklere ve oluşumlara terketmiyeceğini hiç kimse söyleyemez. Ayak uydurulması gerçekten zor olan bu baş döndürücü değişim hızı karşısında gençliğin sağlam konumda bulunabilmesi, büyük çaba gerektirmektedir. Bu gelişim hızının maddi temeli Batı'nın gelişkin sanayi toplumlarında daha doğrudan görünür olan, ama etkinliği bütün toplumlar üzerinde görülen, bilimsel ve teknolojik devrimin sonuçlarıdır. Bu devrimin etkisi altında varolan çalışma biçimleri ve insanın maddi çevresi hızla değişmekte ve bu değişimin zamanı kısalmaktadır. Toplumsal yaşam ve ilişkiler daha dinamik bir tabana oturmakta, bu durum, insan tarafından doğanın fethedilmiş bütün alanlarına yayılmaktadır. Bundan çok önemli tarihsel bir sonuç çıkmakta; insanın kendini ve ortamını yeniden ve yeniden gerçekleştirmesinin yöntemi değişip gelişmekte, araçları yetkinleşmektedir.

Ancak, bilimsel ve teknolojik devrimin, emeğin özgürleşme sürecine katkısı, her zaman buna uygun toplumsal ilişkilerin varlığına bağlı kalmaktadır ve hep böyle kalacaktır. Tek başına alındığında, böyle bir devrim, iş saatlerini kısaltmakta fakat insanın başkası hesabına çalıştığı süreyi uzatmaktadır; çalışmayı hafifletmekte ve fakat "başkası hesabına" dönük iş yoğunluğunu arttırmaktadır; doğa güçleri üzerine kazanılmış kesin bir zaferdir ama, mülkiyetinin belli bir biçimi altında insanı bu doğa güçlerinin

Kendisine, hem toplumsal yaşama katkılarını, hem de bunu yaparken kendi varlık koşullarını da üretip geliştirebileceği imkanların sunulmasında her gecikme, o insan öznesinin çocukluktan kurtulmasını geciktirdiği kadar, insanlaşmasının da önüne engeller diker.

kölesi haline getirmektedir.

Bu, insanın kendisi açısından ürküntü verici bir gellişmedir. Bu devrimin yarattığı çelişkiler ve çatışmalar, özellikle gelişkin batı toplumlarında korkuya yol açmaktadır. Sonuçları, teknik yapıdan çok toplumsal yapıda yansıyan bu gelişmenin gençlik üzerinde gözlenen en belirgin etkisi, toplumunun geleceğine kayıtsızlıktır. Bu kayıtsızlık, bencil bir bireycilikle birleştiğinde ortaya, sorunlardan kaçan ve doğal olarak bu sorunların kurcalanmasına karşı olan belirleyici egemen mekanizmaların oltasına takılan afaki bir yaşama biçimi çıkmaktadır. Toplumsal servete bile ilgisiz görünen, bunun daha adil paylaşımını ancak bir misyoner doygunluğuyla düşünebilen ve her halükarda uygarlığın daha rasyonel bir mülkiyet ilişkileri üzerinde insanı yetkinleştiren tarihsel süreç doğrultusunda kullanılabileceği düşüncesine uzak duran bir gençlik kategorisinin bu "kaçışı", yarattığı kendi kültürü aracılığıyla gelişmemiş ülkeler gençliği içinde de etkinlik kurabilmekte ve kendi tipini, aynı ilişkiler temeline bağlı olarak genişletebilmektedir. Bu bakımdan, bilimsel-teknik devrimin yarattığı çelişkilere yenik düşen gençliği, gelişmiş sanayi ülkelerine has bir olgu olarak görmemek, daha geri ülkeler gençliğinin sorunlarının da böyle bir boyuta sahip olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

Bu tür sorunları olan toplumların ve gençliğinin, yakın gelecekte daha karmaşık sorunlarla yüzyüze geleceğini kestirmek için falcı olmaya gerek yoktur. Dolayısıyla bugünden, tarihin belirli bir döneminin taklit edilemez ve benzeşmez niteliğini keşfetmek için yeni gelişmelerin ve olguların anlamını kavramaya çalışmak ve bu anlamda yeniliğe sürekli açık durmak, bilhassa gençlik açısından büyük önem taşımaktadır. Gençlik açısından bilhassa, çünkü, gençliğin yenilik duygusu her zaman toplum ortalamasının üstünde olmuştur, dolayısıyla günümüzdeki gelişmelerin yarattığı genel "umutsuzluktan" en başta korkmaması gereken, toplumun genç dinamikleri olmalıdır. Bilimsel-teknik devrim de yeninin, teknik ve toplumsal yapıda nesnelleşmesinden başka bir şey değildir; sorunlu sonuçları ise, onu elinde tutan ilişkilerin doğrudan ve engellenebilir olan keyfiliğinden kaynaklanmaktadır.

Gençliğin, gittikçe ağırlaşan bu sorunların altından tek başına kalkması ve çözümü kendi içinde bulması mümkün değildir. Ne yazık ki, biyolojik olarak iyi bir kulağa ve keskin bir göze sahip bulunduğundan kimsenin kuşku duyamıyacağı gençler, çoğu zaman çevresindeki gerçekliğe sağır kalabilmekte, en koyu politik körlük örnekleri verebilmektedirler.

Fakat, gençlerin kendilerini daha yetkin birer birey olarak donatmak bakımından, kendi özgün çabalarıyla yapabilecekleri çok şey bulunmaktadır. Bunun olanak ve araçları da günümüzde, eskiye oranla daha yoğundur. Resmi ideoloji mihverinde oluşan bilgi birikiminin klasik eğitim sürecinde öğrenilmesi mümkünken, bundan çok daha önemli olanı kendi başına bilgilenmeyi başarabilmektir. Böyle bir çaba tarihin her döneminde gerekli ve saygın olmuşken, bugün daha çok böyledir.

Bu bir yetenek sorunudur ama kazanılabilen bir yetenek sorunudur. Bunun için, insan kişiliğinin gerçekten ve tam olarak gelişmesi bakımından zorunlu olan yeterli zamana veya bu zamanı oluşturacak bir titizliğe ve bireysel sorumluluğa ihtiyaç vardır. Bu mutlaka gereklidir, çünkü, çalışma zamanı maddi bir zenginliğin ortaya çıkması için üretimde bulunmak ve bu üretim maliyetinin bir bölümünü üretmektir ama, *boş zaman,* "gerektiğinde kullanılabilecek zaman, zenginliğin kendisidir" ve bu, en verimli olarak kullanılması gerekli, biricik zenginliktir. Bilgilenme öğrenme ihtiyacının yeterince hissedilmemesi durumunda, güya başka zenginliklerin çarçur edilmesine karşı durduğu izlenimini veren bir yığın genç insan, en büyük zenginliği hovardaca harcamaktadır. Gereksiz uğraş ve yararsız ilgiler, bazan gazete okuma, müzik dinleme ve tiyatroya gitme alışkanlığına bile ağır basmakta, yeteri kadar zamanı varken dahi öğrenmeye zaman ayıramıyan insan, kendi yetkinleşmesinin ve insanlaşmasının ilk ve zorunlu sermayesini kolayca gözden çıkarabilmektedir. Bu tür genç, sanıldığından da çoktur.

Halbuki yanıbaşında, elini atsa tutacağı bir düşünce ve kültür zenginliği, her zaman vardır. Sahipsiz olmayan, insanlığın başlangıcından bu yana birikip gelmiş bir fikir ve kültür zenginliği, damıtık bir enerji olarak durmaktadır ve sorun, bu toplumsal enerjiyi, kendi bireysel zihin enerjisine dönüştürmek için, bireyin istek duymasındadır. Olgun bir düşünce ve kültür düzeyi, çoğu zaman, sanıldığından da fazla militan bir yük kaldırmaya elverişlidir ve yanyana gelmiş bu tür bireysel potansiyel, bin kat daha fazla "kas gücüne" eşittir.

Bu potansiyel enerjinin kazanılmasında bilimin yolgöstericiliği son derece önemlidir. Birey için, salt bilgi edinme diye bir amaç olamaz. Bunun, hayatı ve şartlarını ileriye doğru değiştirmede maddi bir kaldıraç haline dönüşmesi halindedir ki, öğrenmenin bir anlamı ve amacı olabilir. Burada bilim, kuru pozitif birikim değil, doğayı, toplumu ve bireyi, geçmişten geleceğe uzanan perspektif içinde, görünür ve görünmez yasalarıyla birlikte kavramamıza yardım eden ve kendi dışımızdaki gerçekliğe etkin biçimde müdahale etme imkanını bize veren bilimdir. Bu bilimin, doğrudan görünür ölçü ve uyumlar içeren ögeleri olduğu kadar, maddi olmıyan uyumları da yakalıyan olağanüstü etkin boyutları olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Felsefeden ve sanattan ve bunların gençler için taşıdığı önemden sözetmenin yeri, tam da burasıdır.

Bir insanın elinden gelmiyen tek şey, felsefeyi ve sanatı bilmeden, başka bir deyimle, insan düşüncesinin bu pek uyumlu boyutlarına vakıf olmadan, doğru düşünebilmektir. Ne var ki, sanıldığından da çok insan, düşüncenin bu en yüksek formlarına uzak kaldığı halde, doğru düşünebildiği iddiasını taşır ve işin daha da tuhafı, böyle düşünenler arasında bilim adamlarının sayısı oldukça geniş bir yer tutar. Verili ekonominin istihdam gerekleri bakımından ve en kestirme yollardan

> ***"Gençliğe özgü olumlu değerleri işe yaramaz hale getiren çocukluk ve gençlik hastalıkları terkedilemezse, aynı olumlu değerlerin tersine döndüğü, boşlukta ve her duruma uyum gösterebilen şekilsiz bir gençlik tipini yarattığı da gözden uzak tutulmamalıdır."***

pozitif bilgilerle donatılmak istenen genç insanlar için, böyle bir eğitim sürecine rıza gösterip onunla yetinmek, gerçekten düşündürücü ve toplumun geleceği için karamsar olanlara yeterli bir gerekçedir. Bilimsel gerçeği, ancak çok yönlü bir düşünme yeteneği sayesinde bulabiliriz ve bu gerçek, Ağrı dağının yüksekliğini tam olarak bilmek gibi bir gerçek değildir. Her şeyin basit bir düzen içinde sıralandığı, her bir olgunun ya ak, ya da kara olduğu düşünce boyutunda gerçeklik olamaz. Düz bir çizgi üzerinde, evet yahut hayır kavrayışıyla düşünenler için, bu kavrayışı aşan her şey "tukaka"dır. Halbuki doğa, toplum ve insan gerçeğine en büyük haksızlık, onları bu yapaylıkta düşünmeye kalkışmaktır.

Besbelli ki sorun gelip diyalektik düşünceye dayanmaktadır. Bu, gerçeğin, karmaşık ve çelişkili bir sürekli gelişim ve değişim süreci olarak kavranmasıdır. Bu, sorunu kapsayan kategorileri mümkün olduğunca eksiksiz olarak ve derinlemesine düşünmek anlamına gelir. Büyük çaba gerektiren sorunların karşısına dikilmek, bu sorunlardan kaçınmamak, çelişkili durumları yüreklilikle karşılamak demektir. Bu, aynı zamanda cesaretle düşünmek, atak ve özgür bir anlayışla düşünmektir. Çok "ince" ve "ihtiyatlı" düşünüş, niteliği icabı korkakçadır ve her zaman, her kurumun, bir kişinin veya bir bilim adamının vb. otoritesine boyun eğmeye hazırdır. Kendisini bilimsel temkinlilik olarak takdim etmeye çalışan bu düşünce, gerçeğin ortaya çıkması yerine, onun kendisini tedirgin etmemesiyle ilgilenir.

Diyalektik düşünceye itiraz, sadece düz bir çizgi olarak düşünme alışkanlığındakilerden ve düşüncede korkak olanlardan gelmemektedir. Diyalektiğin daha "kurnaz" düşmanları da vardır ve öğrenmeye ilgi duyan gençler için asıl farkına varılması gerekenler de bunlardır. Bunlar diyalektiği "okumuş" fakat kavrayamamış entellektüeller arasında çıkmakta ve hayallerinde kurdukları dünyanın gerçekleşmesinden umudu kestikleri zamanda ve durumda, onun düşmanı kesilmektedirler. Şundan ki, bunların karmaşık politik yönelimleri ve her zaman, bir dengeden bir başka dengeye geçmeye müsait eğilimleri, diyalektiğin "kesin belirlemeleri" karşısında açığa düşmektedir. Diyalektik düşüncede kendi durumlarına cevaz bulabilmiş olsalardı, en keskin "diyalektikçilerin" bunlar arasından çıkacağı kuşkusuzdu.

Gerçeklik, ne bu kadar oynak zeka oyunlarına uyar, ne de gelişimi kendi aklının erdiğiyle sınırlayıp öldüren tutumla bağdaşır. Hegel'e bile, ulaştığı "akıl yürütme düzeyini" mutlak son olarak görmesi cesaretini veren ve fakat bir adım sonrasında ve sonsuzluk sarmalında Hegel'i de iki miladi tarih arasında bırakıp yoluna devam eden diyalektik düşünceden bir adım önde durma hevesi! İşte bu, birey için kayda değer bir tehlikedir.

Gençliğin düşünsel faaliyetinin olgunlaşması yolunda, toplumunun kültürel canlılığına duyacağı ilgi, aksini düşünenler olsa bile, belirleyici bir öneme sahiptir. Sinemadan edebiyata, müzikten fotoğrafçılığa

kadar çok geniş bir estetik faaliyet alanı dışarda bırakılırsa, geriye, sistematik analizlerden ibaret bir rakamsal uyum evreni kalır ki, bin yıl önce bile düşünce evreni bu çizgiyi fersah fersah aşmıştı. Günümüzdeki işbölümünün gelişkinliği karşısında, hiçbir ilave tedbir almaksızın bireyin kendini yetkinleştirmesi mümkün olamaz. Estetikte veya moda alanında, belirlenmiş yüksek standartları tanımış olmak bile bu durumu değiştirmez. Yaradılışımızın duygusal yanının zayıf düşebileceği ihtimali bile korku vericidir. Kimbilir belki de, başka bütün yollar tıkanmış olsa bile, insanın insan kalabilmesini mümkün kılan enerji onun bu yanındadır.

Bilim adamlarının, belirlenmemiş düşünsel faaliyet alanlarına, "işlerinin yoğunluğu nedeniyle" vakit ayıramadıkları sonucunu veren bir soruşturmayı ele alan sayın Gencay Gürsoy, durumun garabetine dikkat çekerken son derece haklıdır. (*Düşün*-sayı 9-Kasım 1984) Yazarın da değindiği gibi araştırma tersinden yapılsaydı, pek çok sanat adamının da "aynı nedenlerle" bilime ayıracakları vakitlerinin olmadığı, pek muhtemeldir, görülecekti. İnsan düşüncesinin gelişim yolu üzerinde bir gelecek nokta için şu soyut tesbiti yapan Anton Çehov haklı olmalıdır: "Bazan sanatçının algısının bilim adamının beyni kadar değerli olduğunu düşünüyorum; her ikisi de aynı amaçlara, aynı niteliğe sahiptir; bunlar belki zamanla, bugün varolan yöntemlerden daha gelişmiş yöntemlerin olması halinde, şimdiden düşlemeyi göze alamadığımız bir dev gibi, görkemli bir güç halinde karışıp kaynaşacaklardır."

Elbette, tarihsel temeli oluşmadan böyle bir kaynaşma mümkün olmıyacak, bilim adamları sanata, sanatçılar bilime, politikacılar bilim ve sanata, bilim ve sanat adamları politikaya vb. ilgisiz kalmaya devam edeceklerdir. Fakat, birey için, kendi özel çabasıyla bu genellemenin dışında kalmak her zaman mümkün olabilir ve olmalıdır. Esasen, tek tek bireyler, kurumlar ve uluslar tarafından, birbirinden bağımsız ve hatta biri öbürünü dışlayan biçimde üretilmiş olsa bile, sayısız kültürel ve düşünsel öğe, insanlığın anonim "bilgi ağacında" birer dal, yaprak veya tomurcuk ve hatta mantar olarak, ama tek bir kökten çıkıp gelen bir gövdenin bütünlüğü içinde kaynaşarak sonsuza doğru gitmektedir. Bu *birden* çıkıp, sonsuz sayıda geçmişe ve milyarlara bölünmüş bu geçmişten çıkarak, *bir* olana ulaşmak hep olanaklıdır. Yeter ki bireyin bu bütünlüğün hesaba katılmıyacak kadar küçük bir unsuru olan kendi düşünsel varlığı, ömrünü tamamlamış "mantar" değil, evrensel bilgi ağacının tomurcuklarından birine ait olabilsin.

Böyle geniş bir çerçeveyi belli-belirsiz bir şey olarak algılamak ihtimali mevcuttur. Gençlik için bu daha da fazla sözkonusudur. Çünkü o, sorunlarını henüz bu çapta geniş bir ufuktan görememektedir. Onun algıladığı, kendi somut toplumsal ilişkileri, hatta bunun da küçük bir bölümüdür. O da, bireyselliğine ilişkin olanlarıdır belki.

Zaten 1985 yılında "gençlik sorunları" tartışılacaksa, herkes kendi ülkesinin somutundan yola çıkacaktır.

> ***Bütün bir dünyayı, farkına vardığı olumsuzlukları nedeniyle inkâr noktasından yola çıkan ve fakat hep bu noktada kalan genç için, sonunda o olumsuzluklarla bütünleşip kaynaşmaktan ve gençliği hakkında kısa bir "günah çıkarma" seansından sonra hidayete ermekten başka yol bulunmamaktadır.***

Ülkemiz gençliğinin 1985 yılını, kendi sorunlarının toplum bilincine çıkarılması bakımından yeterince değerlendirebilmesi, toplumun güncel problemleriyle kendi özgün hedefleri arasındaki nesnel ve mantıki bağları başarıyla kurabilmesi ve dolayısıyla kendi geleceğine ilişkin akli çözümlere ulaşabilmesi, bütün toplum kesimlerinin ortak beklentisidir, çünkü bu, aynı zamanda, toplumun önündeki sorunları çözmede önemli bir katkı olacaktır.

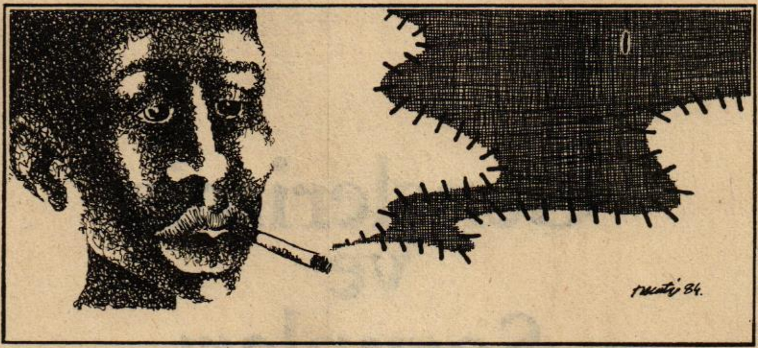
Gençliğimizin, belki de pek çok toplumdaki gençlere göre avantajlı olan yanı, güncel sorunlarının, aynı zamanda bütün toplumca çözümü arzulanan özlemler niteliğinde olmasıdır. Dolayısıyla, çözüm üretmede başvuracağı kaynak ve araçlar, kendi faaliyet alanı ile sınırlı kalmayacaktır. Daha da önemlisi, gençlik bu vesileyle, zaten tartışılan konuların içinde olacak, çözüm arayışlarının bir adım daha ileriye gitmesine yardımcı olabilme yeteneğini ortaya koyacaktır.

Ülkemiz gençliği için yapılması gerekli başka bir tesbit de, bugün içinde bulunduğu somut toplumsal koşullarla, gençliğe özgü amaçlar arasındaki çelişkilerin derin bir uçurum haline gelmiş olması ve bunun da, gençlik tarafından, kendi değerleri ekseninde oluşturulacak çözümlere yaygın bir kabul şansını sunuyor bulunmasıdır. O kadar ki, insan sevgisiyle dolu, emeğe, dürüstlüğe, özgür düşünceye, ahlaka, estetiğe vb. bağlı veya saygılı her genç, bu soyut değerlere en abartmalı bir tutumla sahip çıkmaya kalkışsa bile, haklı olacak ve bu ideal, daha ilk adımda somutluğa bürünecektir. Çünkü, içinde bulunduğu yaşam süreci, bu değerlerin çözülüp dağıldığı, yerini yavaş yavaş en ilkel bir faydacılığın almakta olduğu bir tarihsel aşamaya tekabül etmektedir.

Sonuç olarak: Kendi somut toplumsal ortamı ve ilişkileri, kafasında oluşan bütün değerlerini ve olumlu alışkanlıklarını yıkmak için gençliğin üzerine yürümektedir. Rock ve sex kültürüyle, pornografiyle, düşünsel ve siyasal ilgiyi daraltan yasaklarıyla, TV'si, sineması, toto'su ve magaziniyle, sokağı, diskosuyla, yani bütün bir kurumsallığıyla, başta insanî ve dolayısıyla, geleceğiyle birlikte gençliği teslim almaya çalışan bu ilişkiler ortamı, her halde bugün her genç insanın başlıca ilgi konusudur. Ancak, tek başına belki, gelecek hakkındaki genç insan düşüncesini karamsarlığa, yahut çıkış umudunu bireysel çözüm arayışlarına sevkedebilecek bu ortam karşısında umutsuz olmaya hiç gerek yoktur. Çıkış yolu bulunduğunu, insanın her somut durumda çözüm yaratma yeteneğine sahip olduğunu, gençliğin de, muazzam bir bilgi ve deney birikiminin tabii mirasçısı olarak, devraldığı enerjiyle kendi ve toplumunun geleceği konusunda umutlu, kararlı ve atak olmasının mümkün bir hak olduğunu anlayabilmek için belli bir çaba göstermek gerekir. Bu da, düşüncenin ve üstüne bina edilecek faaliyetin ufkunu geniş tutmakla olur.

Tan Oral

Tütünün Yeni Kurbanları: Kadınlar, Gençler, Çocuklar ve Üçüncü Dünya

Gencay Gürsoy

Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan sigara içme alışkanlığının,gelişmiş ülkelerde,son 15-20 yıl içinde dikkate değer bir düşme gösterdiği biliniyor. Özellikle Kuzey Amerika, Kanada ve Kuzey Avrupa'da bu eğilimin doğmasında, kamuoyunun sigaranın zararları konusunda sistemli şekilde aydınlatılması yanında, sigara reklâmlarına getirilen sınırlandırmaların da önemli katkısı oldu. Bu gidişin, herkesten önce farkına varan tütün endüstrisi, reklâm kampanyalarında çok ustalıklı hedef kaydırmaları yaparak, bu kez kadınlara, çocuklara ve azgelişmiş ülkelere yöneldi. Vaktiyle sigarayı, *"sert erkek"* tipinin simgesi olarak kullanan reklâmlar, yavaş yavaş onu, düşünen, okuyan, yazan *"aydın"* tipinin, kurallara başkaldırmanın ve *özgürlüğün* simgesi haline getirmeye başladılar. Zira batılı erkek, sertliği çoktan bırakmış, serüvenden çok, uzun yaşamak isteyen, temkinli ve yorgun *"çağdaş erkek"* rolünü seçmişti. Dumanlar içinde düşünce üreten özgür insan tipinden ise biraz bıkmıştı artık. Bazı ülkelerde sigara firmaları, yasa gereği olarak, sigara paketlerinin üzerine "sağlığa zararlıdır" uyarısını koyarken, adeta yukarıdan gelen bu buyruğun, kimler tarafından reddedileceğini biliyorlardı. Kadınların çalışma hayatına daha çok girmeleri ve artan refah düzeyine paralel olarak gençlerin ve çocukların satın alma güçlerinin artması da bu eğilimleri güçlendiriyordu.

Açıklamalar ne olursa olsun bu ürkütücü gelişmenin sonuçları daha şimdiden, sağlık istatistiklerine yansımaya başladı. Sigaranın önemli risk faktörlerinin başında geldiği damar hastalıkları kanser vb. hastalıklar, kadınlarda ve çocuklarda giderek artıyor.

Dünya Sağlık Örgütü'nün yayın organlarına göre, gelişmiş ülkelerin tipik örneklerinden biri olan Kanada'da son 10 yıl içinde, kadın ve çocukların sigara alışkanlığı yaklaşık %10 artmıştı. Yoksul ülkelerdeki sigara tüketimi, nüfus artış hızının iki kat üstüne tırmanmıştı. 15 yaşın üstündeki erkek nüfusun %67'sinin, kadın nüfusun ise %1'nin sürekli sigara içtiği Bangladesh'te, tütün ekimi hızla artarak, yoksul halkın gıda kaynağının %80'ini oluşturan pirinç ekimiyle başa baş hale gelmiş, kimi bölgelerde onu geçmişti. İşin ilginç yanı, son birkaç yıl içinde artan tütün ve sigara üretimine, Amerikan-İngiliz Tütün Grubu'nun, birçok yasal engeli aşarak hızla girmiş olmasıdır. Üretimin %45'ten fazlasını bir tek firmanın elinde tutmasına olanak vermeyen tekel yasalarına karşın, iç piyasada tanesi 1,20 Dolara satılan sigaraların toplam üretiminin %57'si bu firmaya aittir. (1983)

Türkiye'de ise, sigara tüketiminin boyutları ve çeşitli toplumsal katmanların sigara alışkanlıkları konusunda güvenilir istatistik veriler yok. Bugünlerde Anadolu kentlerinin ve kasabalarının bakkal dükkânlarına kadar uzanan cins cins yabancı sigaranın, bu tüketimi ne yönde etkilediği de belli değil. Dünyanın birçok ülkesini ayağa kaldıran, yetkilileri çok yönlü önlemler almaya zorlayan bu garip *zehire* karşı bizde ciddi bir mücadele girişimi göze çarpmıyor. Böyle bir şeyi beklemek zaten biraz safdillik olurdu. Gökova gibi, eşine az rastlanır bir doğa parçasını "dumanaltı" ederek ölüme sürüklemekten çekinmeyenler, ciğerlerimizdeki sigara dumanıyla uğraşacak değiller ya...

Gençlerimiz ve Sorunları

Afşar Timuçin

Gençlerimiz şöyle, gençlerimiz böyle diye bir toptancılık yapmak olası mı? Değil elbette. Böyle bir toptancılığı kadınlarımız için de, erkeklerimiz için de, yaşlılarımız için de, gençlerimiz için de yapamayız. Yaşla, kanbağıyla, meslekle ya da cinsellikle ilgili topluluklar hiçbir zaman sınıfsallık gibi belirgin nitelikli bir bütün oluşturmazlar. Bu yüzden bu toplulukların arasına ayaktakımı da girer; efendisi de, bilgilisi de girer, taşkafası da. Çünkü bazen küçük bir ailenin içinde bile insanlar ayrı toplumsal kesimlere bağlıdırlar, buna göre ayrı ayrı tutumları, ayrı ayrı dilekleri, apayrı görüşleri vardır. İşe bir de kişilik özelliklerini kattınız mı, uçsuz bucaksız bir tablo oluşacaktır.

Ancak, işin bir başka yüzü var: toplumun yaşadığı toplumsal ve iktisadi koşullara göre zaman zaman toplumsal topluluklar ortak bir özyapıya, daha doğrusu belirgin ve belirleyici bir özyapıya sahip gibi davranabiliyorlar. Bir süredir dikkatimiz gençler üzerine toplandıysa, bunun nedeni, onların çoktandır hem olumlu hem olumsuz bazı ortak özellikler göstermeleridir. Dış ve iç nedenlerle toplumsal ve iktisadi açıdan çok hızlı dönüşümlere, daha doğrusu çok hızlı savrulmalara uğramış bir toplumda genç insanların birtakım ortak yanları, birtakım ortak sıkıntıları ve ortak çözümleri olması, giderek onların ülkelerinin yazgısına sahip çıkmaları olağandır.

Gençlerimiz gene de biryapılı bir bütün oluşturmuyor. Gençlerimizin bir bölümü toplumsal oluşumlar karşısında gerçekten büyük bir tutarlılık içindedir. Onlar toplumda olan biten her şeyi tartışıyorlar, kendileriyle toplumları arasındaki ilişkiyi akıllıca düzenlemeye çalışıyorlar. Yükümlülükleri olduğunu biliyorlar, yükümlülüklerinden kaçmayı düşünmüyorlar. Yükümlülükleri adına bilgili ve yürekli olmayı inançlı ve gözüpek olmaya yeğ tutuyorlar. Doğru yapmak telaşından çok, yanlış yapmamak kesinliğine bel bağlıyorlar, çünkü duyarlı koşullarda en önemli şeyin yanlışa düşmemek olduğunu biliyorlar. İkiyüzlü değiller, herkes için güzel olabilecek bir dünyada güzel bir yerimiz, doğru bir yerimiz olsun diyorlar, üç beş kişilik mutlulukların peşine gitmeyi düşünmüyorlar.

Onlar toplumun en alçakgönüllü insanlarıdır. Kavgalarında da, sevgilerinde de, özverilerinde de bilinçli insanlar. Anlamadan yargılamamaya, dinlemeden söylememeye, tüm dünyanın sorunlarını üç beş bilgiye indirgememeye, kafaya ilk geleni doğru saymamaya özen gösteren bu insanlar, gerçek anlamda örnek aydın imgesi oluşturuyorlar. Toplumda en güç işin, en büyük sorumluluğun kendilerinde olduğunu bilmekteler. Dürüstlük gösterileriyle dolanıp durmuş ve bu arada başından büyük işlere kalkmış birinin sessizce inanç değiştirdiğini gördükçe, yaşamın seçmelerden geçtiğini, doğal ayıklanmaya benzer bir toplumsal ayıklanmanın söz konusu olduğunu anlıyorlar.

Gençlerimizin bir bölümü tam bir dağınıklık içinde. Bazen bir kahveye, bazen bir *café*'ye *takılıyorlar*. Zaten ayakları yerde değil, hep bir çengelin ucunda sallanır gibiler. Yollarda, otobüslerde bağırtılarıyla, gürültüleriyle seçiliyorlar. Konuşuyorlar, hep konuşuyorlar, durmadan konuşuyorlar, ama hep boş şeyler söylüyorlar. Hep yakınmaya eğilimliler, hep anlaşılamamaktan, yoksunluklardan, açmazlardan dem vuruyorlar. Umutlu gibi görünseler de umutluları delimsek yerine alıyorlar. Her şeyi hafife alıyorlar, boşluklarını, hatta gülünç durumlarını alaycılıkla kapamaya çalışıyorlar. Yüksek öğrenim yapıyor olsalar da kitap okumuyorlar. Bir kitabı elden ele dolaştırarak kırk kişi okuyamazmış gibi hep kitap fiyatlarından yakınıyorlar. Bir yabancı dil öğrenmeleri gerektiğini söylediğinizde ciddi ciddi kaşlarını çatıyorlar ve bunun *bu koşullar içinde* olası olmadığını söylüyorlar ve belli ki iyi şeyler yapabilmek için iyi saatleri bekliyorlar.

Çok şeye toplumsal açıdan bakar gibi yaparken, her zaman özel çözüm yolları arıyorlar, yükümlülüklerden sessizce kaçıyorlar. Aralarında ortak bir donmuş bilinç oluşturuyorlar, buna göre bir kulaktan işitip bir ağızdan söylüyorlar. Müzik denince birtakım yalınkat çığlıkları, arap ve amerikan kaynaklı iniltileri; edebiyat denince, sözde, topluma çözümler getiren uydurma yapıtları, çalakalem yazılmış romanları, öyküleri, şiirleri anlıyorlar. Düşünmek adına en bireyci, en öznelci çözümlere yakınlık duyabiliyorlar, en çok da varoluşçu görüşlere ilgi gösteriyorlar. Tam bir kültür kayması içindeler, tam bir dağılmışlık içindeler, öyle ki nerede ciddi nerede şakacı oldukları belli olmuyor.

Benim burada anlaşılır olsun diye çok şemacı bir biçimde yaptığım gi-

bi gençleri ikiye ayırmak, bir bölümünü melek, bir bölümünü şeytan saymak olası değil. Doğal olarak, bir yanı tutarlılık, bir yanı tutarsızlık olan geniş bir yelpaze içinde çeşit çeşit yerler alıyor gençlerimiz. Ancak, ortak birtakım sıkıntıları var. Bu sıkıntılar üstünde birazcık durmamız, gençlerimiz için de, onları tümüyle yanlış anlayarak tümüyle gözden çıkarmaya eğilimli olan, ayrıca yerlerine koyacak başka birilerini de bulamadıkları, bulamayacakları için sonunda onları benimsemek zorunda kalan ihtiyarlarımız için de yararlı olabilir.

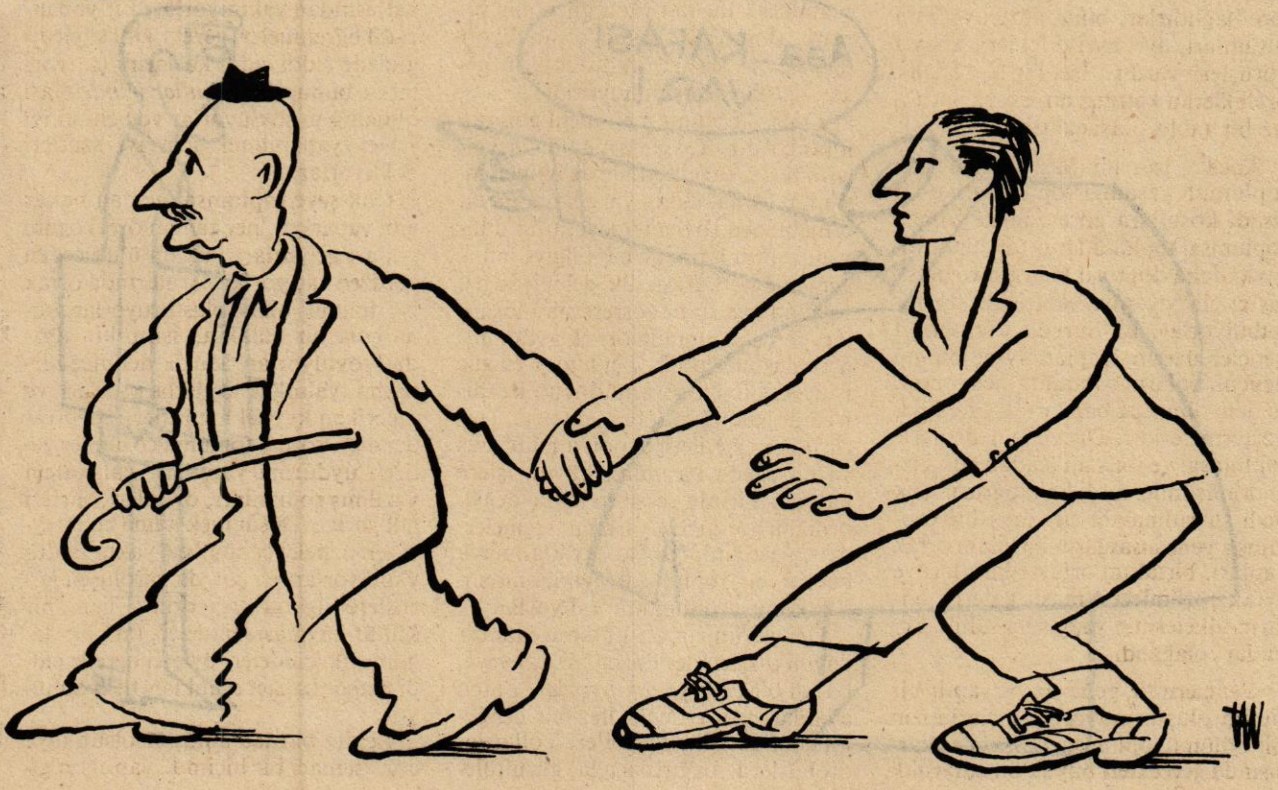
Bugün meslekte, sanatta, düşüncede emekli olabilmek için yakın yılları dört gözle bekleyen bizlerin yerimize geçmeye hazırlanan gençlerimiz, Cumhuriyet'le birlikte marşlarla, söylevlerle, tango ve çarlstonlarla başlatılan duyguculuk deviniminin iyiden iyiye bitip çetin koşulların baş gösterdiği günlerde doğdular. Artık onlar için de, onları dünyaya armağan eden anababaları için de düşler, düşlemler dönemi bitmiş, katı gerçekliklerin egemen olduğu zor dönemler başlamıştı. Babalarının yirmişer otuzar doldurduğu sınıflara, altmış kişilik, seksen kişilik topluluklar halinde yerleşmek, babalarının bazen rahat rahat çift dikiş gittiği, yani iki yılda bir başardığı bir sınıfı acele bir yılda bitirip arkadan gelenlere yer açmak zorundaydılar. Artık yeni toplumsal duyguculuk aşılamaları kolay kolay tutmuyor, katı gerçekler düşleri rezil kepaze ediyordu. Ve artık üç kişilik yiyecekle beş kişinin, altı kişinin doyması gerekiyordu.

Bu yeni yetişenler, hızla güçlenen toplumsal koşullar karşısında babalarının toplum için gerçek çözümler düşünmek yerine yeni düşlere daldıklarını, pek yakında her şey bir mucize gerçekleşircesine düzelecek yalanıyla yetindiklerini gördüler. Bu yalanın ayıp ve yanlış bir dayanağı vardı: dünyada özgürlüğe ettiğimiz hizmet karşılığında özgürlükçü dünyanın uzatacağı meyvaları gövdeye indirebilirdik, indirmeliydik. Tanrı vergisi bu ya, yerimiz çok iyiydi, insan böyle bir toprağı olduktan sonra korkmamalıydı. Kimse ne sermayeciliğin kurallarını, ne içinde yaşadığımız yeni dünyanın koşullarını biliyordu. Zaten böyle şeyleri merak etmek de gerekmiyordu. Aralarında Hitler görüntüsü yaratmak için en kıytırık görünümler altında badem bıyıkla dolaşanların hiç de azınlıkta olmadığı bu bilinçsiz ve sağduyusuz aydınlar, yarı aydınlar ve tıntınlar topluluğunun Türkiye'ye verdiği zararı, hiçbir toplum, hiçbir topluma veremez.

Birtakım yeni düşler ve yeni hesaplar adına Türkiye'yi uluslararası özgürlükçülük pazarında etkin kılmaya çalışanlar, bilgisizliğin ihanete varan yanlışlarını işledikten sonra iktidardan uzaklaştırılınca, bazı yetkin kafalar bazı temel sorunlarımız üzerine düşünmenin vakti geldiğine inanarak gözlükleri taktılar ve kolları sıvadılar. Bu dönemde insanların kitap okumaya düşmesi ve düşer gibi görünmesi özgürlüklerin getirdiği rahatlıktan çok (böylesi bir özgürlüğün sıcağında ısınmaya kalkanlar yalnızca duyguculardı), son derece çetrefil sorunlara çözüm bulmak içindir. Düşünme geleneği olmayan, usçu ve bilimsel düşünceye hep uzak kalmış, hep gizemci ve çileci eğilimleri düşünce adına gezdirmiş olan, en güç zamanlarda bile düşlerin sıcak kanatları altına girmekten çekinmeyen bir toplumda,planla, deneyle, tasarıyla, kuramla alay edebilen bir toplumda elbette yeniye açılmanın yolu önce kitaplıklardan geçecekti.

Neler oldu, doğrular ve yanlışlar adına neler yapıldı, bunları burada

Tan Oral

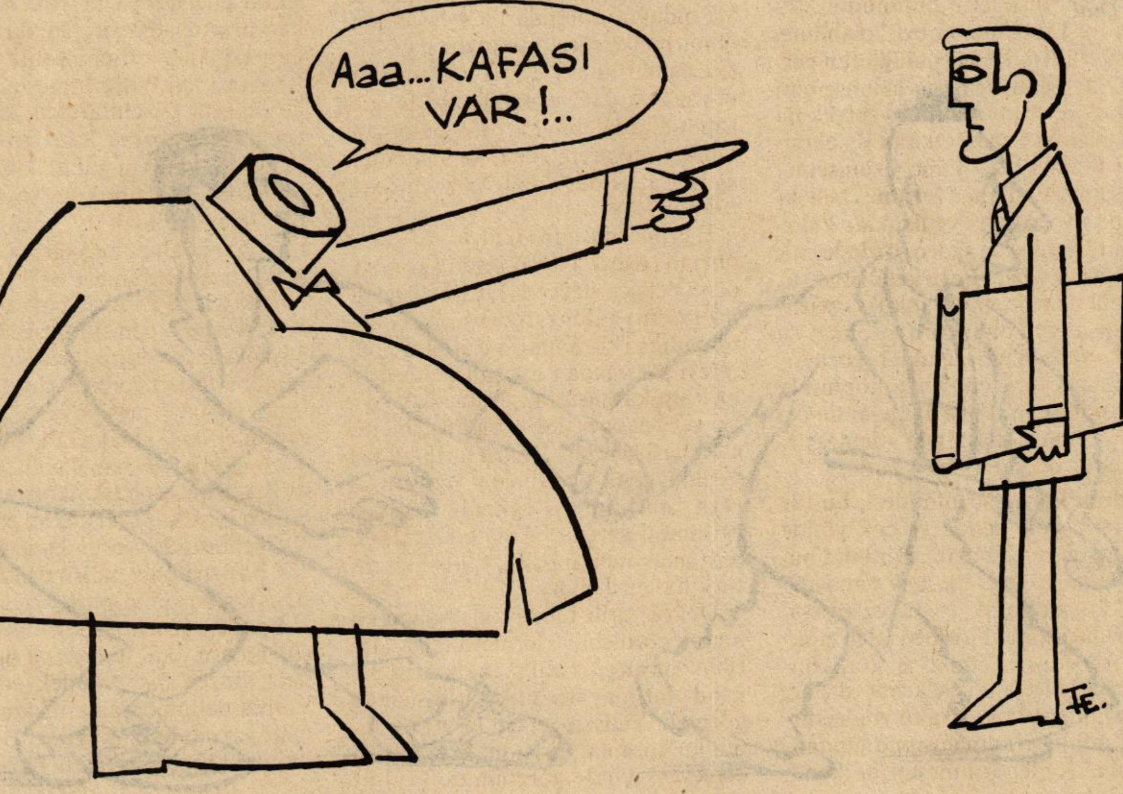
araştıracak değiliz. Ancak bütün bu gidiş geliş içinde hiçbir sorun bilgiyle ve yetkiyle ele alınmadı, hiçbir sorun toplumsal-tarihsel temeline götürülerek irdelenmedi. Umutlar armağanlar gibi dağıtılıyor, her şeyi çok iyi bilen öncüler, yapılması gerekeni kesin bir biçimde haber veriyorlardı. En büyük yanılgıya şu noktada düşüldü: sömüren ülkelerin koşullarıyla sömürülen ülkelerin koşulları birbirine uymaz, oysa bu ülkeler üç aşağı beş yukarı aynı koşulları yaşıyor sanıldı. Toplumculuğun temel kitaplarına gönderme yaparak birtakım açıklamalara yöneliniyordu, ancak toplumculuğun temel kitaplarında yer alan şu bilgiler unutuluyordu: yaşadığımız koşullar sermayeciliğin koşulları değil, yerine göre ona taban tabana karşıt olan ve her durumda onunla koşullanmış olan geri kalmışlığın koşullarıdır, uluslararası sermayenin kıskacında ezilmiş bir ülkenin koşullarıdır.

Herkesin yetkili olduğu bir ortamda hiç kimse yetkili değildir. Ülkemizde de hemen her zaman yetki karmaşası olmuştur. Yetkinin belirmesi, çağın ve geçmişin bütün koşullarını kavramış ve bu koşullara göre doğru yargılar verebilecek kişilerin yetişmesiyle olacaktı. Henüz en temel bilgiler bile özümlenmemişken, iki çarpı iki dört türünden en temel bilgiler bile bilgi eksikliğinden ötürü tartışma konusuyken, buna göre insanlar rahatça birbirlerini susturabiliyor ve tam tamına kendisi gibi konuşmayanı tam bir sansürcü kafasıyla susturmaya çalışıyorken, hangi yetkiden söz edilebilir. Bireysel önderlerin iki yüzyıl geride bırakıldığı bir çağda, çeşitli vehimlerle böyle önder düşleri kurmaya kalkmak yetki adına neler getirebilir?

Gençlerimizin sıkıntısı bu noktada işte. Onlar birtakım bilgi eksikliklerinden ötürü henüz ne yapmaları gerektiğini, ne yapılması gerektiğini sezebilmiş, görebilmiş, belirleyebilmiş değiller. Kafaları sorunlarla dolu, bu sorunları çözecek güçleri yok. Hep olanaksızlıklardan yakınıyorlar. Şiir yazıyorlar, ama şiirin ne olduğunu bilmiyorlar, tiyatro yapıyorlar, ama tiyatro tarihinden habersizler... Şiir olmayan şiirlerini şiir sanırken, tiyatro olmayan tiyatrolarını tiyatro sanırken nasıl güç durumdalar. Köklü ve bütünsel bilgiye ulaşmayı ya hor görüyorlar, ya olmayacak bir iş sayıyorlar. İyi dilekleri onları düşünen insanlar durumuna getirmeye yetmiyor. Çabucak yılıyorlar, güçlükler karşısında inatla direnmek gibi bir tutkuları yok pek.

Hepsi mi? Değil elbette. Başta da söyledim, aralarında ne güzel insanlar, ne bilgili, ne dirençli insanlar var. Her türlü pazarın, her türlü ikiyüzlülüğün uzağında alçakgönüllü bir yaşam tutturabilmiş ne çok genç insan tanıdım. Ne çok da kişisel sorunları olan insanlar bunlar, üstelik bir ayağı denizde bir ayağı karada, bir eli yağda bir eli balda insanlar da değiller. İnançları, bakış açıları ne olursa olsun, benim gözüm onlarda. Nice darmadağınıklıktan nice toparlanmışlık çıkacak bir gün, bunu da biliyorum. Ama bilsem de bilmesem de ben yalnızca en efendi ölçüler içinde kendilerini başkalarına rahatça adayabilmiş insanları seviyorum. Ve biliyorum ki, bu ülkenin sorumlulukları ileride büyük ölçüde ya da yalnızca onların omuzlarına yüklenecek. Bugün nasıl bazı sorumluluklar ya da en büyük sorumluluklar, bazı sessiz insanların; ikiyüzlüklerin, köşe kapmaların, üçkağıtçılıkların uzağında kalmayı bilmiş insanların omuzlarındaysa.

Ferruh Doğan

Eğitim İdesi

Uluğ Nutku

İnsanın doğada alet yapan canlı olarak belirmesi, onu hayvan dünyasından ayıran tüm özellikleri içinde eğitilebilme özelliğini de birlikte getirmiştir... Sürü halinde yaşayıştan alet yapma emeği temelinde işbirliğine, dayanışmaya, toplumlaşmaya; toplumsallığın korunması için aletin yeniden üretimine; yeniden üretim için bilgilenmeye; bilginin saklanması için aktarılmasına geçiş; kıcasa: üretim, toplumsallık, tarihîlik ve eğitim insanlaşma sürecinde birlikte ortaya çıkmışlardır. Hiçbir toplumun bu özelliklerin hiçbirisinden yoksun kalamayacağı olgusu, toplumsal yapı biçimlerinin, o biçimler içinde güdülen değişken hayat tarzlarının değişmez temelidir.

Her insan bireysel gelişimine toplumsal emeğin kendisi için hazırlamış olduğu bir ortamda başlar. Ortam, belli bir üretim tarzınca biçimlenmiş toplumsal ilişkilerin bütünüdür. Bireyin "o toplumun bireyi" olabilmesi için bu ilişkiler bütünlüğünün gerçekliğini benimsemesi, özümsemesi gerekir. Bireyin toplumsal gerçekliği kendine mal etmesi etkince de olabilir, edilgince de. Eğer özümseme, kendisine sunulanı öğrenme, bellekte tutma ve aynen uygulamada kalırsa, birey toplumla sadece özdeşleşmiş olur. Ama eğer birey, kendisine sunulanla hem içten bir anlayış, derinden bir duygu bağı kuruyor, hem de sunulandaki olumsuzlukları görüyor ve bunlara karşı çıkıyorsa, toplumla hem özdeşliğini kurmayı hem de çelişkili olmayı başarıyor demektir. Toplumu ilerleten birey budur.

Eğitim kurumlarının idesi, bu tür bireylerin çok sayıda ve çok yönde yetişmesini sağlamaktır. Eğitimin bütünlüğüne ve geleceğe açık olmasına temel koyan bu ide çoğu kez siyasal yönlendirmelerin bireyden talep ettiklerine ters düşer, çünkü siyasal yönlendirme bireyin çelişkisini dışlar, onu uyuma zorlar. Siyasal yönlendirmeler toplum adına yapıldığından, eğitimin yönlendirilmesini de kendi içlerine alırlar. Bu olumsuz müdahale birey-toplum birliğinin sakatlanmasına, yeteneklerin doğal yönlerini bulmalarının engellenmesine yol açar.

Eğitim idesinin içeriğini oluşturan iki temel öğe vardır: 1. bilimsel bilginin düzeyi, 2. felsefi insan görüşünün olgunluğu. Eğitim idesi doğa ve toplum bilimlerinin çağdaş düzeyinin altına düşmemekle sağlığını korur. "Çağdaş düzeyde olmak" deyince, sadece bilim ve teknikteki son buluşları zamanında izlemek değil, onları değerlendirebilecek bir düzeyde olmak anlaşılmalıdır. Değerlendirme, toplumun mali kaynaklarının ve teknolojik kurumların yetersizliği nedeniyle uygulamaya konamayabilir; ama gene de "salt teorik" kalamaz. Bilginin paslanmaya terkedilmemesi için, en zor koşullarda bile pratiğe geçişin yolları aranmalıdır. Bilimsel düzeyin düşük, bilim geleneklerinin zayıf olduğu toplumlarda siyasal yönlendirmeler sürekli bunalım geçirirler, çünkü tutarlı eylem için objektif dayanaklardan yoksundurlar. Bu gibi toplumlarda bilgide sübjektivizm, ahlâkta çıkarcılık ağır bastığından, eğitim idesi bütünüyle gözden kaçırılabilir.

Eğitim idesinin ikinci -ve daha önemli- öğesi, felsefi insan görüşüdür. Yetişen gence bilimsel düzeyde bir insan ve dünya görüşü kazandırılmadıkça, o bilimi hurafeden, felsefeyi safsatadan ayıramaz. Gencin kavram kargaşasına düşmemesi için her şeyden önce doğru bir tarih bilinci edinmesi gerekir. Doğru tarih bilinci verilmiyorsa, öğretmenin yeniden sıraya oturtulması, eğitenin yeniden eğitilmesi gerekir. Ama eğitim idesi baştan konmamışsa, yanlışlıkların farkına varılamaz.

Doğru tarih bilinci iki basamaklı olarak görülebilir: birincisi, kendi tarihine önyargısız bakmak, ikincisi de, kendi tarihini insanlık tarihi içinde görmek. Yetişen gencin kendi toplumunun insanını, insanlık kavramının çerçevesi içinde görebilmesi, kültür farklarının yabancılaşmaya, düşmanlıklara dönüşmesini önler.

Eğitim idesinin biricik yöntemi "örnek sağlama"dır. Yalnız çocuk ve genç değil, yetişkin kişi de karşısında somut örnek görmek ister. Hayvan dünyasındaki "taklitle terbiye olmak" insan dünyasında "örnekle eğitilmek" biçiminde ortaya çıkar. Ama hayvanın, içgüdülerini uyarmayan etkilere kapalı olmasına karşı, insan her türlü etkiye açıktır. Bu nedenle olumsuz örnekleri de benimseyebilir. İnsanın eğitilebilmesindeki bu esneklik, bütün yaşamınca sürer; ama bir insan ve dünya görüşünün biçimi ilk gençlik yıllarında belirginleşir. Eğer çocuk ve olgunlaşan genç olumlu, canlı, geleceğe açık örnekler yerine nasihatlerle, yasaklarla, kutsallaşmış yalanlarla eğitilirse, ya karşısına konan dünya görüşüyle hesaplaşma fırsatı bulamaz, bağımsız düşünemez, ya da tepkisini şiddete başvurarak gösterir. Bu olumsuz uçlara saplanıp kalmaması için gencin "kendisi için" düşünmesinin koşulları eğitim kurumlarınca, aile hayatından başlayarak hazırlanmalıdır.

Eğitim idesinin güdük kaldığı toplumlarda, öğretim kılavuzunun başlığı "magistir dixit": "hoca dedi ki" dir. Avrupalı bu başlığı 700 yıl önce kitaplarından silmeye başladı ve ikibuçuk yüzyıl içinde "cogit*o*": "düşünüyor*um*" demeyi başardı. "Ben başkalarınca düşündürtülmüyorum, kendim düşünüyorum" diyebilmesiyle bireyliğini ortaya koydu. "Cogito" diyebilen kişi ahlakça da büyük bir sorumluluk yüklenmektedir, çünkü o artık düşüncesi başkalarınca yönlendirilen bir "kul" olmaktan çıkmıştır. Kul kendisinden sorumlu olamaz, ancak başkasının kendisinden talep ettiğinden sorumlu olur.

Eğitilen gencin geçtiği aşamaların sonuncusu olan üniversite öğretimine yalnızca bir "meslek edinme", "uzmanlaşma" aşaması olarak bakılması yaygın bir yanılgıdır. Bu yanlış tutum, iki sorunun önem bakımından

(devamı s. 79'da)

İnsan Kobay Diye Kullanılıyorsa...

Refik Zerengil

DÜŞÜN'ün Aralık sayısında *İnsan Hakları* üzerine yer alan yazılar, konuyu kâğıt üzerinde kalan birtakım lafızlardan çıkarıp, geniş kapsamıyla ve nesnel özüyle inceliyor, sorunun değişik boyutlarını irdeliyordu.

İnsan Hakları konusu, kuşkusuz ki, geniş bir kavram. Kuramsal özü var. Belli başlı ilkeleri var. Artık birçok toplumda kurumlaşmış kuralları var. Bu kavram üzerine şekillenmiş vazgeçilmez hukuk normları var.

İnsan haklarını soyut bir kavram, içi kof süslü cümleler bütünlüğü halinde tanımak ya da tanıtmak belli toplum kesimlerinin, onların sözcülerinin, politik temsilcilerinin işine gelebilir. Ya da insan hakları kavramını içi boş bir çerçeve gibi görmek ve herkesin kendi bildiğince, işine geldiğince içine istediğini koyup, istemediğini dışarladığı beyaz bir sayfa olarak algılamak ve algılatmak da dünyamızda az rastlanan bir durum değil. Oysa insan haklarının biçimlenmesi, insanlık toplumunun binlerce yıllık sosyal ve siyasal deneyimlerinin bir ürünü olarak gerçekleşmiş.

Daha da önemlisi, insan haklarını statik bir içerikte de görmemek gerekiyor. Bu kavram ve onun ilk içeriği nasıl ki, bunca yıllık tarihsel süreç sonucunda doğduysa, gelişen toplumsal dinamik bu içeriği de sürekli geliştirmiş, zenginleştirmiş. İnsanlık toplumu statik olmadığı için, insan hakları da statik kalmıyor. Bu haklara sahip çıkan, onlardan yararlandığı ölçüde onları geliştirmek için uğraş veren, tarihsel gelişim evrelerince bu içeriği daha ileri boyutlara ulaştıran insanoğlu, bu hakları geliştirmek için çaba gösterdiği oranda, insan hakları kavramı da zenginleşiyor, boyutlanıyor.

Bir yandan eski toplumdan yeni topluma insan haklarının nitel bir değişim gösterdiği biliniyor. Örneğin insanlık, işgücünün meta olmamasının en başta gelen insan hakkı olduğu, gene çalışma hakkının en öndeki haklardan birisi halinde yer aldığı, bu nedenle işsizliğin insan haklarına aykırı sayıldığı dünyaya adım atmış durumda. Tek başına bu olgu bile insan haklarının toplumsal akış içinde hangi nitel aşamaya ulaştığını ve burada kalmayarak daha da ileriye yöneleceğini göstermeye yeterli.

Öte yandan, böyle bir nitel evreye henüz ulaşılmadığı durumda da, söz konusu verili toplumda insan hakları, ona sahip çıkanlar tarafından zenginleştiriliyor. İşgücünün henüz meta olmaktan çıkmadığı topluluklarda -işgücünü satanlarca verilen uzun uğraşlar sonucunda- insan haklarının sosyal haklarla bütünleşip boyutlandığı biliniyor. Örneğin böyle toplumlarda çalışma hakkı tabii ki, temel bir insan hakkı haline gelmiş değil, yani işsizlik bu ülkeler için doğal. Fakat böyle toplumların çalışanları şayet işsizliğe karşı sosyal güvenceler için mücadele etmişlerse, diyelim ki, işsizlik sigortası hakkını elde etmişlerdir, bu hak işsizliği ve işsizlerin yoksulluğunu -hatta açlığını- önlememekle birlikte, gene de çalışanların sağladıkları bir sosyal haktır, *kısmi* bir kazanımdır. Şayet insan haklarının içeriğini zenginleştirmek için uğraş verilmemiş olsaydı, o toplumsallığın doğal ve kopmaz bir parçası olan işsizlik karşısında, çalışanlar bu kadarcık olsun güvence sağlayamazlardı.

Örnekleri daha da çoğaltmaya gerek yok. Belli ki, insan haklarıyla sosyal haklar birçok gelişmiş ülke çalışanları için artık birbirinden ayrılmayacak kadar bütünleşmiş durumda. İnsan haklarının gerçek anlamda sosyalleşmesi ise, hiç kuşkusuz, emeğin *nihai özgürleşmesine* bağlı.

Bütün bu bilinen genel doğruları anmamın nedeni, bu genellemeleri soruna değgin belli bir özel noktaya bağlamak.

İnsan hakları günümüz dünyasında hangi nitel aşamalara, hangi gelişkin boyutlara ulaşmış olursa olsun, bu kavramın özü ve içeriği, ya da ilkeleri ve kuralları dünyanın birçok ülkesinde hâlâ tartışma konusu.

Örneğin, insan hakları şampiyonluğunu kimseciklere bırakmayan bir Amerika Birleşik Devletleri var. Üstelik bu devlet dünyanın en zengin ülkesi olmakla övünüyor. Ama bu ülkenin büyük ya da küçük birçok kentinde açların oluşturduğu kuyruklar kilometrelerle ölçülüyor. Asgari geçim standartlarına göre açlık sınırının altında olanlar milyonlarla sayılıyor. Ama bu olgu, ABD'nin insan hakları anlayışına hiç de aykırı düşmüyor.

Gene bu devlet, insan hakları havariliği yaparken, zencilere karşı beyaz ırkın üstünlüğünü de asla elden bırakmıyor. Sadece zencilere karşı mı; Porto Riko'lular, Latin Amerika ya da Güney Asya ülkelerinden gelmiş diğer göçmenler de ulaşmaya çalıştıkları Amerikan rüyasından bol bol nasiplerini alıyorlar.

Zencilerin, yoksul beyazların, azınlıkların yaşadıkları gettolarda yaşayan milyonların ise insandan sayılıp sayılmadıkları, insan haklarını savunma idiasındaki bu ülke yöneticilerine sorulmalı.

Bir de hapishaneler var, akıl hastaneleri var. Hollywood'un cennet dünyası bile bu cehennemleri yansıt-

maktan kendini alamıyor. Önceki sezonda izlediğimiz *Guguk Kuşu* filmindeki fiktif anlatımın, gerçeklerden bir kesiti sunduğuna kimin şüphesi var? Ya da, Amerikan toplumuna, Amerikan tutuculuğuna, sinema endüstrisindeki pisliklere, şatafatlı Palm Beach yaşantısının hiçliğine, "show business" çirkefine vb. başkaldırdığı için zorla akıl hastanelerine tıkılan, sonra da lobotomi ile uysallaştırılıp, o topluma uygun evcil bir hayvan haline getirilen, dahası da toplumda bilerek unutturulan bir zamanların ünlü akristi Frances Farmer'ın gerçek yaşam öyküsünü anlatan *Frances* filmindeki dehşetengiz akıl hastanesi sahneleri; veya geçen yıl izlediğimiz *Brubaker*'daki hapishane, "insan hakları ülkesi" ABD'den görüntüler değil miydi?

Bu kısa değinme yazısında, ABD'-deki bir uygulamadan söz etmek istiyorum. Amerikan anayasasına ve yasalarına, ya da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne hiç de aykırı düşmeyen, sadece bazı Amerikalı demokrat hukukçular tarafından tartışma konusu yapılan bir uygulamadan.

Konu şu: ABD'de yapılan birtakım tıbbi araştırmalarda ve biyolojik deneylerde kobay olarak insanların kullanılıyor olması.

Bu insan kobayları Amerikan bilim adamları nereden mi buluyorlar? Büyük ölçüde hapishanelerden ve kısmen de akıl hastanelerinden.

Hapishanelerde ömür boyu hapis ya da benzeri hapis cezalarına mahkûm edilmiş olan, veya daha uzun yıllar hapiste kalacağını bilen, cezaevinden sağ çıkma umudu pek bulunmayan kişiler, hatta daha az cezalara çarptırılmış olan bazı mahkûmlar tıbbi araştırma merkezleri tarafından hapishane yönetimleri aracılığıyla kobaylığa teşvik ediliyorlar. Ve "gönüllü olarak" -kendilerinden imzalı belge alınarak- kobaylık yapıyorlar. Akıl hastaları içinse, vasilerinin onayı onları deney tahtasına yatırmak için yeterli oluyor.

Gazete ve televizyon muhabirleri "gönüllü kobaylığa" giden mahkumlarla röportaj yapmışlar, "niçin vücudunuz üzerinde deney yapılmasına isteyerek razı oldunuz?" diye sormuşlar. Verilen yanıtların hiçbiri "insanlığa bu yoldan hizmet etmek istedim" şeklinde değil. "Gönüllü" olarak kobaylık yapan mahkûmların hemen hepsi, cezaevlerinin ağır koşullarından yakındıktan sonra, kaldıkları hapishanelerde hiç sevgi ve ilgi görmediklerini, kendilerine çok kötü davranıldığını, oysa laboratuvar deneylerine gittiklerinde araştırmacıların, asistanların, hemşirelerin kendilerine iyi davrandıklarını "insan gibi" muamele ettiklerini, onlardan sevgi ve sıcaklık gördüklerini söylüyorlar. İlginç, ama ilginç olduğundan çok, dramatik olan durum şu ki, mesleki deformasyonla gözleri körelmiş o bilim adamlarının insanları kobay gibi kullanmaları mahkûma gayrı insani gelmiyor da, aynı araştırmacıların kendi kobaylarına gösterdikleri güler yüz, insancıllık oluyor.

> ***İnsan hakları kavramını içi boş bir çerçeve gibi görmek ve herkesin kendi bildiğince, işine geldiğince içine istediğini koyup, istemediğini dışarladığı beyaz bir sayfa olarak algılamak ve algılatmak dünyamızda az rastlanan bir durum değil. Oysa insan haklarının biçimlenmesi, insanlık toplumunun binlerce yıllık sosyal ve siyasal deneyimlerinin ürünü olarak gerçekleşmiştir.***

Kobay-mahkûmların verdikleri yanıtlar arasında daha da korkunçları var. Örneğin kobaylığa gidenler arasındaki en yüksek yüzdeyi hücre cezası çekmekte olanlar oluşturuyormuş. Adli makamlar ya da hapishane yönetimleri tarafından geçici sürelerle hücre cezası ile ayrıca cezalandırılmış olanlar, asık suratlı gaddar bir-iki gardiyandan başka hiç kimseyi görmediklerinden olsa gerek, "ayda hiç olmazsa birkaç kez hücreden kurtulup, değişik yüzler görmek amacıyla" kendi vücutları üzerinde deney yapılmasına razı olduklarını söylüyorlar.

Bu mahkûmlar arasında zenciler de var beyazlar da, gençler de var yaşlılar da. Ve onlar bir tutam güler yüz için, hatta arada bir "değişik yüzler görebilmek için" deney masasına koşuyorlar.

Konuyla ilgili yapılan tartışmalar ise ilginç. Bu ilginç'lik kuşkusuz ki, çirkinliği de birlikte taşıyor. Yetkililer yapılan uygulamanın yasalara uygun olduğunu, kimsenin kobaylığa zorlanmadığını, deneylere giden mahkûmlara kendi "özgür iradeleri" ile kâğıt imzalattırıldığını söylüyorlar. Öyle ya, Amerikalılara göre ABD toplumu bireye ve bireyciliğe dayanan bir toplumdur. Kişi kendi rızasıyla kendisini insanlıktan çıkarıp, bir kobay yerine koymuşsa, bu da ola ki, ABD'nin o ünlü "kişi hak ve özgürlükleri" arasındadır. Ama ne hikmetse, bu kobay olma özgürlüğünü hapishane dışındakiler hiç mi hiç kullanmıyorlar. Hapishanelerdeki ağır mahkûmlar, hücre cezalıları kullanıyorlar bu kişisel özgürlüğü.

Yetkili makamlar açısından konu bir formalite sorunudur. Reşit olan, akıldan kusurlu bulunmayan her mahkûm, deney formalitelerine göre, gerekli belgeye imza attığı takdirde, yöneticiler için mesele yoktur.

Demokratik hukuk akideleri açısından ise durum değişiktir. Yasaların suç saydığı bir fiilden dolayı şu ya da bu şekilde cezalandırılmış kişi, yasa önünde kısıtlı kişidir. Bu kısıtlılık zaten söz konusu suçun cezasıdır. Ama yasanın suç saydığı bir fiilden dolayı insan hakları kısıtlanmış (cezalandırılmış) tutuklu kişi cezaevlerinde insanca yaşama koşulları başta olmak üzere belli ve temel demokratik haklara sahiptir. Yani bir kişinin hüküm giymiş olması -özgürlüklerinin yasa gereği kısıtlanması- onun bütün insan haklarının mahrum bırakılacağı anlamına gelmez. Hele hele kobaylık yaptırılarak onun en büyük hakkı olan *yaşama hakkına* zarar vermek hiçbir demokratik hukuk kuralına sığmaz.

Kaldı ki, yapılan mülakatlardan da anlaşıldığı üzre, hapishanelerde insanca yaşama koşulları bulunmadığından, yani hüküm giydirilerek kısıtlanmış olan kişinin *başka insan hakları da* elinden alınmış olduğundan, o kişi kendi yaşama hakkını kâğıt üzerinde kendi iradesiyle, fakat öz bakımından buna zorlanarak tehlikeye sokmaktadır. Bu ise hiç kuşkusuz hapishanelerdeki mahkûmların toplum dışı sayılmalarından başka bir anlama gelmez. Bu kişiler toplum dışı

sayıldıkları için, insandan da sayılmamaktadırlar.

Söz konusu kobay mahkûmların hemen tamamı lumpen denilen *déclassé* toplum kesimine de mensup olsalar, onlara insanlık dışı davranmak insan haklarının özüyle bağdaşmaz. Ve bu mahkûmlar, "kendi rızalarıyla" kobaylaşmayı (hayvanlaşmayı) kabul etseler bile, insan hakları kavramı ve demokratik hukuk normları buna müsaade etmez.

Tartışılan konunun bir de öbür yönü var. Bu insanları kobay olarak kullanan araştırma merkezleri yöneticilerinin kendilerini savunmaları için bilim adına utanç vericidir. Bu tür uygulamalara karşı çıkan aynı alandaki başka araştırma merkezlerinin getirdikleri argümanlara yanıt olarak, insanları kobay diye kullanan araştırmacılar, farelerin, şempanzelerin diğer hayvanların bilimsel tıbbi araştırmalar için yeterli olmadığını, insan-kobay kullanarak tıpta büyük başarıların elde edilebildiğini, birçok ilacı deneme ve olumlu ya da olumsuz sonuç alma olanağının bu sayede arttığını söyleyerek kendilerini savunuyorlar.

Bu savların da bilim ve insanlık adına makul karşılanmasına olanak yoktur. İnsan sağlığına hizmetle görevli bu araştırmacılar, insan sağlığına hizmet etme araçlarından birisi olarak gayrı insani yöntemleri gönül rahatlığıyla kullanabilmektedirler.

Birtakım insanların yaşama hakkını -hayatını- tehlikeye sokacak, o insanların hayatlarına son verebilecek deneyleri yapabilmektedirler. Bunu açık açık savunabilmektedirler. Böylesi bir anlayış, bir yandan mesleki deformasyon ise, öte yandan bilimsel araştırma tutkusunun ve kariyer ihtirasının, söz konusu araştırmacıların gözünü ne denli kararttığının bir ölçütüdür.

Hapis mahkûmiyetinin sadece bir cezalandırma aracı olmadığı, hapishanelerin aynı zamanda kişiyi topluma kazanma amacıyla değerlendirildiği yolundaki kimi iddialar tekrarlanadursun, görülüyor ki, hapishaneye tıkılan insanlar, politikacıların, yöneticilerin, adli yetkililerin ve hatta kimi sözde bilim adamlarının gözünde, insan değildirler. Onlar olsa olsa "insanlık adına" kesilip biçilecek, üzerlerinde kimyasal maddeler tatbik edilecek hayvanlardır.

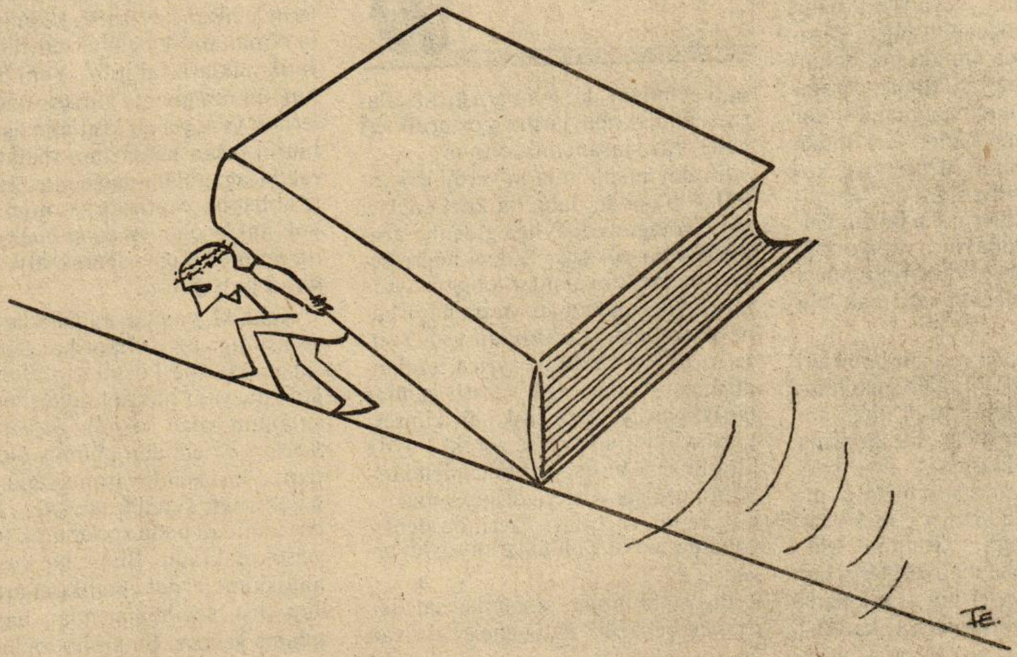
Bunun yapıldığı ülke de insan hakları cazgırlığıyla tanınmış Amerika Birleşik Devletleridir.

Ne var ki, insanlık tarihi "insanlık adına" insanların canlı canlı kobay diye kullanılmalarına ilk kez tanık olmuyor. Örneğin Adolf Hitler de insanlığa hizmet aşkıyla yanıp tutuştuğundan olsa gerek, toplama kamplarındaki yüzbinlerce insanın tıbbi deneylerde kobay gibi kullanılmalarını emretmişti. Onun doktorları da ikizleri, çocukları, kadınları, ya da deney yapılmaya elverişli gördükleri herkesi masaya yatırmışlardı. Gene Hitler'in ünlü "bilimsel araştırmacı" kasaplarından Dr.Mengele de insanlığa hizmet tutkusuyla ve bilim aşkıyla yanıp tutuşuyor olmalıydı ki, asistanlarıyla birlikte nice nice insanı kesip biçti. Özel laboratuvarların deney masalarını kadavra masalarına dönüştürdü.

Derken nazizm yok edildi. Ve onun yok ettiği insan haklarını güvence altına almak için İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hazırlandı. Daha sonra Avrupa Konseyi için Roma Konvansiyonu (Avrupa İnsan Haklarını Koruma Sözleşmesi) daha gelişkin bir belge olarak doğdu.

İnsan haklarına değgin temel uluslararası belgeler sayısız belgeyle, kararla ayrıntılandı. Ama gene de yazılı metinlerin, altına imza atılan dökümanların yeterli olmadığı görülüyor. İnsan Hakları kavramı belgelerle sınırlı kalmayıp, tüm toplum tarafından derinlemesine özümlendiği, bu metinlerde yazılı kurallar cümle ve paragraf olmaktan çıkıp toplumların hayatında maddi bir olgu, bir yaşantı biçimi haline geldikleri takdirde yerleşiyorlar, geri alınamaz oluyorlar.

Kısacası; insan haklarının asıl güvencesi bizzat insanoğlunun kendisinden başkası değil.

Ferruh Doğan

Sarı Yağmur mu, Sarı Gazetecilik mi?

New Jersey, William Paterson College'da yard. profesör olan LEONARD A.COLE, ABD'nin biyolojik silah denemeleri üzerine araştırma yapmaktadır. Aşağıda kısa çevirisini sunduğumuz yazı ABD'de yayımlanan Atom Bilimcileri Dergisi/Bulletin of the Atomic Scientists'ın Ağustos-Eylül 1984 sayısında yer almıştır.

23 Nisan-18 Mayıs 1984 tarihleri arasında *Wall Street Journal,* gazetenin başyazarlarından William Kucewicz'in, Sovyetler Birliği'nin güçlü bir biyolojik silahlanma programı yürüttüğünü göstermeyi amaçlayan sekiz bölümlük bir yazı dizisini yayımladı.

Kucewicz'in suçlamaları korkunç derecede ciddidir. Yazılanlara göre, Sovyetler Birliği, ABD gibi 1972 Biyolojik Silahlar Anlaşması'nı imzaladığı halde, anlaşmada öngörülen biyolojik silahların geliştirilmesi ve stoklanması yasağına hiçbir zaman sadık kalmamıştır. Kucewicz, Sovyetlerin yeni DNA terkipleri yoluyla son derece etkili bir biyolojik silahlar üretme programı yürüttüğünü iddia ederek, yazı dizisini, "Sarı Yağmur'un Ötesi, Sovyet Genetik Mühendisliğinin Tehdidi" diye adlandırmaktadır.

Sovyetler bir süper-mikrop üretmeye çalışıyor olsalardı bile, pek çok moleküler biyoloji uzmanı bunda hiçbir tehdit görmeyecekti, çünkü böyle bir amaç için genetik mühendisliğinin kullanılması imkânsız değilse, israftan başka bir şey değildir. Bu, yalnızca Kucewicz'in kendisini kuşkuyla karşılayanları adlandırdığı gibi "solcu bilimadamları"-nın değil, Fort Detrick, Maryland'-daki Amerikan biyolojik silahlar merkezinde kamu ilişkileri şefinin bana açıkladığı üzere ABD hükümetinin de görüşüdür.

Eğer Kucewicz, Sovyet ihlâlleri konusunda doğru söylüyorsa, bu yalnızca anılan uluslararası anlaşmayı kapsamakla kalmayacak, her türden silahların denetimi anlaşmaları için olanakların önü önceden tıkanmış olacaktır.

Kucewicz doğru mu söylüyor? Eğer öyleyse, doğruluğu kesinlikle bu bir ay süren çalışmasının içeriğine dayanmıyor demektir. Yazı dizisi yetersiz kanıtlarından çok mesajının usanmaksızın tekrarıyla dikkati çekmektedir. Kucewicz tezini dizinin her yazısında tekrar tekrar vurgulamaktadır ve anlaşılıyor ki gazetenin yayımcıları da bu tekrarlarla kanıt yetersizliğini örtebileceklerini düşünmüşlerdir.

Kucewicz, dizisinin başında bize

> *"Wall Street Journal'ın yazı dizisinin en talihsiz sonucu ABD'nin biyolojik silâhlanmasını teşvik etmesidir"*

bilgisinin "temel olarak şimdi ABD'de yaşayan eski Sovyet bilimadamları ile görüşmelerine dayandığını" söylemektedir. Ama tüm dizi boyunca bu bilimadamlarından yalnızca birinin-Michael Zakharov'unadını vermektedir. Zakharov'unsa ilk elden bilgisi yoktur, Sovyet bilimadamlarının DNA teknikleri ile biyolojik silahlar geliştirmeye çalıştıklarını başkalarından duymuştur. Sözkonusu diğer bilimadamları da anlaşıldığı kadarıyla Zakharov'un hikayesine katılmaktadırlar, ama bunların kim oldukları belirtilmemektedir, çünkü bunlar "kimliklerinin açıklanmasını istememektedirler". Böyle kaç bilimadamı ile görüşüldüğünü, bunlar arasında moleküler biyoloji dalından olanların bulunup bulunmadığını, ya da sözkonusu biyolojik silahlanma faaliyetleri ile ne tür bir ilişkileri olduğunu hiç öğrenemiyoruz. Eğer gerçekten *Journal*'ın sansasyonel tezine kaynaklık ediyorlarsa, bunların hakkında daha fazla bilgi edinmek hakkımızdır.

Suçlamaları konu eden diğer tek bir isimse Sovyetler Birliği'nden 1977'de ayrılan eski bilim yazarı Mark Popovsky'dir. Popovsky, 1974'te yapılan bir toplantıda Sovyet Bilimler Akademisi başkan yardımcılarından profesör Yury A. Ovchinnikov'un genetik mühendisliği yoluyla bir bakteriyolojik silahlanma programının sözkonusu olduğunu açıkladığını söylemektedir. Diğer (isimleri belirtilmeyen) göçmenler Ovchinnikov'un biyolojik silahlar araştırmasına başkanlık ettiğinde görüş birliğindeyken, en az bir kişi Popovsky'nin toplantı hakkında söylediklerinin doğru olmadığını belirtmektedir.

Böylece *Journal*'ın dizisinde adları verilen yalnızca bu iki kaynağı, güvenilir tanıklar olarak görmek hayli güçtür. İsimleri belirtilmeyenlere gelince, sayıları iki mi, yirmi mi, verdikleri bilgi gerçek mi, dedikodu mu, bunlar bize hiç söylenmiyor.

Kucewicz dizinin bölümlerini ayrı ayrı konulara ayırdıktan sonra, sonunda hepsinin, Sovyetlerin savaş bakterileri yaratmak üzere genetik mühendisliğini kullandığını gösteren "etkileyici bir olay" yarattığını belirtmektedir. Dizide, Sovyetler Birliği'nin geçmişte biyolojik silahlara olan ilgisi, geçmiş yıllardaki belirli bilimsel makaleler, ünlü mikrobiyologlara göç izni verilmemesi, Afganistan ve Güneydoğu Asya'da biyolojik silah kullanıldığı iddiası,

Sverdlovsk'taki şirpençe hastalığı yer almaktadır. Kucewicz'in kabule pek yanaşmadığı ise, bu konuların her birinin tartışma götürür olduğudur.

Tarihe bakışı içeren yazı düpedüz mesnetsizdir. Yazı, ağırlıklı olarak 1940'ların sonlarında yazılmış ve Sovyetlerin o sıralarda kimyasal ve biyolojik silahlanma hazırlığında olduğunu söyleyen bir ABD istihbarat raporuna yer vermektedir. Buna dayanarak Sovyetlerin bakteri silahından her zaman hoşlandığı gösterilmeye ve bugünkü tevatür programın kökleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu, 1946'da Amerikan biyolojik silahlanma programı üzerine ABD Savaş Bakanlığı'nın şu sözlerini tekrarlamak kadar anlam taşıyabilir: *"Bu alanda çalışmak, savaş gereğinden doğmuştur, barış sırasında ihmal edilmemelidir, devam etmelidir."* Böyle bir 1940'lar aklı, bugün ABD'nin imzalamış olduğu anlaşmaları hiçe saydığı yolunda bir kuşkuyu doğurmalı mı? Sovyetler Birliği hakkında verilmek istenen işte bu mesajdır.

Kucewicz'e göre kötü Sovyet faaliyetinin bir başka kanıtı, Sovyet bilimsel literatüründe yılan zehirleri ve diğer neurotoxin'ler üzerine çok sayıda makalenin yer almasıdır. Bununla birlikte, Kucewicz *"Pentagon projelerinin Sovyetlerin okura sunulan literatüründekilere benzediğini"* kabul etmektedir. Bu ne biçim bir kanıttır? Sovyetler Birliği'nin ve ABD'nin yasadışı hareket ettiği ya da ikisinin de etmediği anlamına gelebilir.

Bize söylenen diğer bir mantıksızlık, Sovyet mikrobiyolog David Goldfarb'a verilen çıkış vizesinin kaldırılmasının, genetik mühendisliğinden yararlanan bir silahlanma programının varlığını desteklediğidir. Goldfarb ve ailesi İsrail'e göç etmek üzere 1984 başında izin almışlardır. Goldfarb yanında bakteri çalışmaları koleksiyonunu götürmek istediğinde vize kaldırılmıştır. Sözkonusu materyalin ulusal güvenlik açısından önemli olduğu söylenirken, Goldfarb hiçbir zaman bu önemde bir çalışma içinde olmadığında ısrar etmiştir. Bu, Kucewicz'i şu sonuca vardırmaktadır: Sovyetler "mikrobiyoloji konusunda özel bir duyarlılık" göstermektedirler ve bu durum "Sovyet Rusya'nın moleküler genetik dalını biyolojik silahlanma için kullanma eğilimi" yolundaki kuşkuları desteklemektedir.

Gerçekte Goldfarb son altı yılda herhangi bir bilim dalından ve profesörlük düzeyinde olup, çıkış vizesi alan ilk bilimadamıdır. Eğer mikrobiyoloji askeri faaliyetle bu kadar aşikâr bağlantı içinde olsaydı neden birkaç yıl önce diğer mikrobiyologlara çıkış vizesi verilmişti ve önceden de Goldfarb'a neden vize verilmişti?

Kucewicz, Sovyetlerin ya da onun yerine başkalarının Afganistan ve Güneydoğu Asya'da kullandığını iddia ettiği "sarı yağmur" mycotoxin'leri ve Sverdlovsk'ta 1979'da görülen şirpençe hastalığını da yazmaktadır. Her iki olayda da suçlama ve nedenlerin tartışma götürür olduğunu sessizce geçiştirmektedir. Bunun yerine, sarı yağmuru "Sovyet biyokimyasal askeri programının en iyi bilenen gösterisi" olarak göstermekte ve hiçbir yeterliğe dayanmadan şirpençe hastalığının "biyolojik silah tesislerindeki bir kazanın" sonucu olduğu söylemektedir.

Bilimadamları sarı yağmurun doğal mı yoksa insan yapısı mı olduğu konusunda görüş birliğine varabilmiş değiller. *Journal*'ın dizisi sürerken, Philip Boffey'in belirttiği gibi Ulusal Bilimler Akademisi eldeki kanıtları gözden geçirmiş ve bir sonuca varamamıştır. Dahası mycotoxin örnekleri eskidikçe analiz daha güçleşmekte olduğundan kökenlerini hiçbir zaman öğrenemeyebiliriz.

Sverdlovsk'taki şirpençe salgınında Sovyetler Birliği yerel pazarda yasalara uygun olmayan biçimde satılan bozuk eti suçlamıştır. Kucewicz ise, ABD hükümetinin şirpençe bakterisinin bir biyolojik silah fabrikasındaki patlamadan yayıldığı görüşünü seçmektedir. Kucewicz, Sverdlosk olayı hakkındaki gizli bir ABD istihbarat raporunun kendisini hükümetin görüşünün doğru olduğuna inandırdığını söylemektedir. Raporda, ki gizli olduğu söylenmektedir (Kucewicz nereden buldu?), Kucewicz'in aktardığına göre, hastalık başlayınca Sovyet epidemiologların bölgeye gittikleri ve iki hafta sonra onları savunma ve sağlık bakanlarının izlediği belirtilmektedir. Kucewicz, bakanların bölgeye gidişinin duyurulmadığını söylemektedir. Öyleyse bu, bir fesatlığı gösteriyor olmalıdır. Ama, böyle muazzam etkileri olan bir askeri kaza sözkonusu idiyse, savunma bakanının neden gitmek için iki hafta beklediğini insan merak ediyor.

Genetik mühendisliğinin "Sovyet biyokimyasal silahlanma programının doğal ve adeta kaçınılmaz sonraki adımı" olduğu yolundaki sıkı sıkıya sarıldığı iddiasını, Kucewicz, Sovyet Askeri Ansiklopedisi'nin 1983 basımındaki bir pasaja dayandırmaktadır. Bu pasajdan o kadar etkilenmiştir ki yazılarının üçünde atıfta bulunmakta ve ikisinde hemen hemen aynı biçimde tekrarlamaktadır. Pasajda, "biyoloji ve ilgili bilim dallarında buluşlar... biyolojik unsurların yönlendirici silahlanma araçları olarak etkilerinin artmasına yol açmıştır." Bu, Sovyetlerin biyolojik silah geliştirme programı içinde olduklarının belirtisi olabilir mi gerçekten? Mikrobiyoloji uzmanı Raymond Zilinskas bir Amerikan yayınında hemen hemen aynı şeyi söylemişti ve Kucewicz de onunla aynı görüşü paylaşmıştı.

Journal'ın yazı dizisinin en talihsiz sonucu bizi 1972 Anlaşmasını çiğnemeye kışkırtarak, ABD biyolojik silahlanma faaliyetini artırmayı teşvik etmesi olabilir. Kimyasal-biyolojik silahlanma bütçesi 1980'de 160 milyon dolardan 1985'te —Reagan başarabilirse— 1.1 milyar dolara tırmanmış olacaktır. Kucewicz'in ikna olduğu ve Savunma Bakanı Caspar Weinberger'ın Sovyet askeri gücü üzerine aşağıdaki raporunda görüldüğü üzere Yönetimin herhalükarda inandığı şekliyle:

> "Genetik mühendisliği alanındaki Sovyet araştırmaları biyolojik silahlanma programlarıyla ilgili *olabilir*. Sovyetlerin genetik mühendisliği araştırmalarını biyolojik silahlanma merkezlerine nakletme konusunda *görülür* bir çaba vardır. Biyolojik silahlanma amacı için, genetik mühendisliği geniş sayıda olanaklar *açabilir*. Normal olarak zararsız, hastalık yaratmayan organizmalar karşı tarafın tedavisini bilmediği etkili zehirlere dönüşebilir ya da hastalıklar *yaratabilir*. Şimdi depolama için ya da biyolojik silah uygulamaları için dayanıksız olan diğer unsurlar, yeterli dönüşüme uğratılarak etkili hale *getirilebilir*."

Kucewicz, Weinberger'in yorumunu aktarırken, bu yorumu gerçekten anlamsız olduğunu söyleyen uzmanlardan hiç söz etmemektedir. Kendisinin haklı olduğuna o kadar inanmaktadır ki, dizinin sonunda işin uzmanlarını görmezlikten gelebilmektedir. En son bölüm, herkesin "Sovyet genetik silahlanma programına kar-

şı uyanık olması'' öğüdüyle bitmektedir.

Pentagon da anlaşılan aynı kanıdadır, DNA terkipleriyle ilgili 43 projeye katılmakta ya da finanse etmektedir. Bu projelerde aşıların bulunması ve diğer ''savunma'' çalışmaları yer almaktadır. Bu çabalar savunma olarak görülse bile Amerikan yurttaşları kaygı duymakta haklıdır. Benim kaygım özellikle biyolojik saldırıdan etkilenme testlerinden kaynaklanmaktadır.

1970'lerin sonlarında kamuoyu Ordu'nun milyonlarca Amerikalı üzerinde haberleri olmadan sözde tehlikesiz bakteri ve kimyasal maddecikler denediğini öğrendi. Ordu daha öldürücü bir bakteriyle gelebilecek düşman saldırısına karşı mikropların dağılma şeklini inceliyordu. 1950 ve 1960'larda bakteri ve maddecikler aralarında, San Francisco, Panama City, Minneapolis, Alaska ve Hawaii'nin de olduğu yüzlerce yerleşim merkezine, New York metro sistemine ve Pennsylvania otoyoluna püskürtüldü. 1977'de Senato araştırmaları sırasında Ordu sözcüleri bu testlerin artık yapılmadığını ama Ordu ihtiyaç duyduğu anda tekrar yapılabileceğini söylediler.

Senato araştırmalarında açıklanan gizli raporlarda zararsız olduğu belirtilen bakterilerin hastalık yaratabileceği ortaya çıktı. Mikrop silahları merkezindeki yaklaşım ne olursa olsun, ahlak ve güvenlik açısından fikir korkunçtur. Ordunun testlerin zararsız olduğunu söylemesine rağmen, çok sayıda verilen *herhangi* bir bakteri insanları tehdit edebilir. Bu, özellikle savunmasız kişiler için -çok yaşlılar, çok gençler, hareket edemeyenler ya da hastalar için- sözkonusudur.

''Savunma'' denilerek sınırlı da olsa, hızlanacak biyolojik silahlanma programının yaratacağı pek çok istenmedik durumlardan yalnızca birisi budur. *Journal*'ın yazı dizisi diğer ülkelerde de böyle bir faaliyetin oluşmasına katkıda bulunabilir. Yazı dizisi işte bu nedenlerle kaygı ve esef vericidir. Sütun uzunluğu 350 inç'i geçen ve sekiz parça halinde yayınlanan yazılar içi fazlasıyla boş kanıtlara dayanan varsayımlar yapmaktadır. Daha geniş etkileri açısından, Sovyet-Amerikan ilişkilerinin zaten tehlikeli durumunu yalnızca daha kötüleştirebilir.

ONAT KUTLAR

ONE FOR THE ROAD

Akşam ağaçlarla kaplı sevgilim ve eteklerine
saçılmış yedi bakır göl olan kentte
mavi bir pelikan ayağı gibi
düşünceli, duruyorum
hiçbir şey yazmaksızın, nicedir
geliştirilemeyen bir şiir
yaşam tutkusu

Akşamları bir uçurum gibi derinleşen
kalabalık barların kıyılarında
bir ağaca yaslanıyorum ıslanmak için
usulca yağan gümüş bir çamın
iğneleriyle, yüzümde bir öpüş sıcaklığı
gelip geçen kadınlardan
ve nedense hiç geçmeyen
kaçış duygusu

Akşam olmadık şeyler düşünüyorum bir
idam mahkûmunu,
kahvaltıda ne yediğini çöpçü çocuklarının
kalabalık bir caddenin ortasındaki çınarın
hangi mevsimde budandığını niçin
savaşlarda yitmiş ordular gibi
görünmeden geçtiğini dostlukların
bir menekşe yaprağının bir kuleden
bizim için sessizce
savrulduğunu

Akşamları geç saatlerde sevgilim
gizli bir şiddet sarıyor kasıklarımı
her saat başında yarı çıplak melekler
beliriyor gölgeli yatağımın
ayak ucunda ve toplayarak
düş kırıklarını bir adak gibi
cennetin kapısına bırakıyorlar
Karşılığında, ne var sahiden karşılığında?
Hamiline yazılı bir bağışlanma çeki
ya da uyku

Hindistan'da Kimyasal Felaket

3000 kişinin ölmesine, 20.000 kişinin kör olmasına ve 200.000 kişinin de hastalanmasına neden olan Hindistan'ın Bhopal kentindeki "kaza", tekellerin kâr hırsının ve insan yaşamını hiçe sayan vurdumduymazlıklarının yeni ama pek acılı bir örneği oldu.

Batı basını ve bilim adamları kazaya neden olan zehirli gazın metilisosiyanat mı yoksa fosgen mi olduğu üzerinde uzun uzun "bilimsel" tartışma yaparlarken, binlerce savunmasız ve ne olduğundan bile habersiz insan, sonuçları belki de uzun yıllar sürecek doğal olmayan bir "afetin", daha doğrusu bir cinayetin kurbanı oldular.

Kazanın olduğu Bhopal'daki tarım ilaçları üreten bu fabrika, daha 60'lı yılların başında ABD'nin üçüncü büyük kimya tekeli olarak kabul edilen Union Carbide'e ait. 30'un üzerinde ülkede kimyasal maddeler, akü, tarım ilaçları ve hidrojen bombası için fünye üretimi yapan bu tekelin 1983 yılı cirosunun 9 milyar dolar olduğu belirtiliyor.

Bhopal'daki fabrikada üretilen ve yüksek basınca dayanıklı olmayan bir tankın patlaması sonucu binlerce kişinin ölümüne, onbinlerce kişinin de sakat kalmasına neden olan metilisosiyanat ve bir ara ürün olarak çıkan fosgen gazı, daha birinci dünya savaşı sırasında Almanlar tarafından geliştirilmiş ve "Yeşil Haç" adı altında savaşta kullanılmıştı. Çok zehirli maddeler kategorisine giren bu gaz, insanları acı çektirerek ve yavaş yavaş öldürdükten başka, yaşayabilenleri de kör bırakmakta ve ayrıca çocukların uzun yıllar sakat doğmasına neden olmaktadır.

Union Carbide tekelinin kurduğu ve 1979 yılında üretime başlayan bu fabrikada daha önceleri de birçok kaza olmuştu. 1981 yılında bir yarıktan sızan fosgen gazı nedeniyle bir işçi ölmüş, iki hafta sonraki "zararsız" başka bir kaza nedeniyle de 24 kişinin sağlığı bozulmuştu.

Yine 1982 yılındaki bir kazada birçok işçi yaralanmış, bundan bir yıl sonra da iki işçi sızan zehirli gaz nedeniyle hafızalarını kaybetmiş ve ağır şekilde zehirlenmişlerdi. Bütün bunlar fabrikada gerekli emniyet önlemlerinin alınmadığını yeterince kanıtladığı halde, fabrika yönetiminin "iyi ilişkileri" nedeniyle üretime devam etti.

Union Carbide tekelinin West Virginia'da bulunan ve Bhopal'dakinin aynısı olan fabrikasında, muhtemel bir kazayı önlemek için en modern bilgi sayar kontrol cihazları devreye sokulmuş iken, Bhopal'daki fabrikada, çok daha ucuza malolabilecek ve yüksek basınç altında kimyasal ürünleri depolayabilecek tanklar bile inşa edilmemişti. Uzmanlar, sözkonusu yüksek basınca dayanıklı tanklar daha önceden inşa edilmiş olsalardı, binlerce kişinin ölümüne yol açan bu kazanın olmayacağında hemfikirler.

Bhopal'daki kaza, yıllık ciroları birkaç milyar doları bulan uluslararası tekellerin, özellikle üçüncü dünya ülkelerine yaptıkları yatırımlarda sadece "bir numaralı çevre düşmanı" gibi değil, ayrıca "bir numaralı insan düşmanı" gibi davrandıklarının da kanıtı oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nda "Yeşil Haç" gazından kör olan İngiliz askerleri (1915).

Fosgen gazının kör bırakılan Hintliler (1984)

"Çocuklar Kül Olup Uçmuşlardı"

"Der Spiegel" dergisinin 10 Aralık 1984 tarihli 50. sayısında yayınlanan bu yazıyı aynen sunuyoruz.

23 yaşındaki Maria das Dores üçüz doğurmuştu. Bir çocuk normal olarak büyüdü, ikincisi altı hafta sonra öldü; üçüncüsüne ne olduğunu hastaneden kimse ona söylemedi: "Görmemi istemiyorlardı", diyor Maria ve ekliyor, "fakat kız kardeşim bana çocuğun kolsuz, boyunsuz, sadece kütük gibi bir kafa ve iki incecik bacakla doğduğunu daha sonra söyledi."

Maria'nın çocuğu kahve limanı yakınındaki Sao Paulo eyaletinin küçük sanayi kasabası Cubatao'da doğan tek sakat çocuk değildi. Bu kasabada 1000 çocuktan 40'ı ölü doğar ve diğerleri de ilk birkaç hafta içerisinde ölür. Çocukların çoğu beynin tam olarak teşekkül etmediği, tıp dilinde ansefali olarak adlandırılan, "kurbağa kafalı" bir canavar olarak dünyaya gelirler.

"Ansefali normal olarak her 5000 doğumda bir görülür" diyor Sao Paulo'da embriyoloji profesörü Reinaldo Azoubel. Fakat doktorlar Cubatao'da 1982 yılında her 300 çocuktan birinin bu şekilde doğduğuna tanık oldular.

Brezilyalılar bu kimya şehrini "ölüm vadisi" olarak adlandırıyorlar. Bayırlarda, ölmüş siyah ağaç kütükleri duruyor, biyolojik olarak ölü dört nehrin yakasındaki vadide 23 büyük petrokimya, çelik maden ve gübre fabrikası havayı dumana boğuyor.

Brezilyalı çevre koruma makamlarının ölçümlerine göre 1978 yılında günde 473 ton karbon monoksit, 182 ton kükürt dioksit, 148 ton toz parçaları, 41 ton azot monoksit ve 31 ton hidrokarbür, 85.000 nüfuslu bu kasabaya yağmış.

Cubatao, kimya devleri sayesinde Brezilya'nın kişi başına en yüksek vergisini alan kenti. Ve belediye meclisi bu gelirini cömertçe otların sarı renkte çıktığı ve muz ağaçlarının sürekli hastalandığı parklara yatırıyor. Sadece beton banklar garip bir mavi renge sahipler.

Gecekondu mahallelerinde oturanlar asitli yağmurun parçaladığı saç damlarını her yıl yenilemek zorundalar. Uzun yaşayanların da Brezilyalıların "timsah derisi" dedikleri çıbanları oluyor.

Durumun en kötü olduğu yer 15.000 kişinin yaşadığı ve çoğunluğun mütevazi küçük taş evlere sahip olduğu Vila Parisi gecekondusu. Burada gaz maskeleri artık süpermarketlerde satılıyor. Çocukların çoğu astım, bronşit, boğaz ve burun hastalıklarıyla, egzamadan muzdarip.

Villa Parisi'de insan yönünü kokuyla rahat şekilde tayin edebilir. Bir köşede açıkbir lağım fokurdarken, ötekinde yeşil balgamsı bir nehir akıyor. Yanan tavuk tüylerinin çıkardığı kokuya benzer pis bir koku çelik fabrikasına, çürük yumurta kokusu da kimya fabrikasına işarettir. Yetkili makamların yerleştirdikleri hava kirliliğini ölçme aleti, yerleştirildikten 1,5 yıl sonra 1977'de görev yapamaz hale geldi. Alet anlaşılan yüksek hava kirliliğini ölçecek yetenekte değildi.

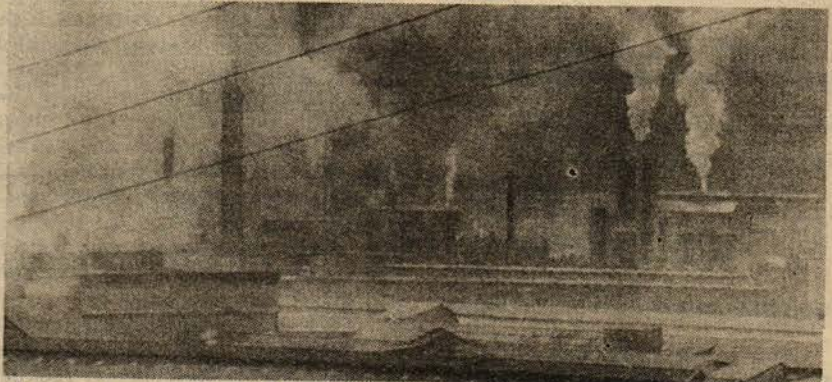
Dünyanın bu en kirli kasabasının tarihi 1954 yılında Brezilya petrol firması Petrobras'ın bu liman varoşunu rafineri kurmak için seçmesinden sonra başlar. Kısa bir süre sonra Brezilya'nın en büyük çelik tekeli Cosipa gelir. Ve bunları Brezilyalı ABD gübre tekeli Coperbas, Fiat araba fabrikası, DowChemical ve Union Carbide takip ederler.

Brezilya kapitalizminin *boom* dönemi başlar. Askeri yönetim doğa ve insan sağlığı düşmanı ürünlerini üretmeleri için yabancı şirketleri ülkesine davet eder. Planlama Bakanı Paulo Vellosa 1972 yılında Stokholm'de yapılan çevre korunması konferansında "Brezilya kirliliği ihraç edebilir" diye tafra atarak, "Brezilya'nın yegâne ekolojik sorunu fakirliktir" diyordu.

Petrobras firmasının bir sözcüsü, "hastalığın ana nedeninin yeterli beslenmeme, sigara ve alkol" olduğunu ileri sürüyor. "İnsanlar Cubatao'ya hasta geliyorlar" diyor Union Carbide'nin patronu Paulo Figueiredo ve ekliyor, "ve biraz daha hastalanınca da suçu üzerimize yıkıyorlar. Bu mantıksızlıktır."

Sao Paulo'nun valisi André Franco Montoro iki yıldan beri Cubatao'ya taze hava getirmek için uğraşıyor. Fakat birkaç bin dolarlık düşük cezalar, çevre kirliliğinin günahkarlarını hiç rahatsız etmiyor.

Beklenen felâket 1984'ün 25 Şubat'ında geldi. İhmalkârlık nedeniyle Vila Soco'daki bataklığa 700.000 litre petrolün akması ve daha sonra tutuşmasıyla 500'ün üzerinde insan yandı. Küçük çocukların cesetleri dahi bulunamadı." Çocuklar yüksek hararet nedeniyle kül olup uçmuşlardı" diyor bir Brezilyalı memur.

Cubatao kasabasından bir görüntü.

DE Yayınevi Masal Yarışması Sonuçlandı

De Yayınevi'nin açmış bulunduğu Masal Yarışması'na 1 Kasım 1984 tarihine kadar elden ya da aynı tarih damgasıyla posta yoluyla gönderilen 177 telif masalın değerlendirilmesi yapıldı. Ülkü Tamer'in başkanlığında Onat Kutlar ve Nursel Duruel'den oluşan Yarışma Seçici Kurulu sonucu şöyle açıkladı:

1. Ödül
Gürhan Tümer
(Güneşin Çocukları)

2. Ödül
Ayla Çınaroğlu
(Kara Yusuf)

3. Ödül
Ramis Dara
(Kaplumbağalar)

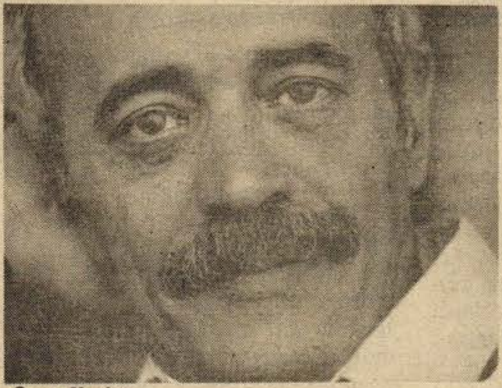
MANSİYONLAR

Leyla Onat *(Kerem İle Dostları)*
Feride Çiçekoğlu *(Sabırsız Erik Çiçeği)*
Talat Kırış *(Daha Dünya Bebekken)*
Semra Özdamar Arın *(Küçük Çocuk ile Yaşlı Sıvacı)*

ÇEVİRİ MASAL

Nevzat Erkmen *(Ali Baba)*
Sevgi Tamgüç *(Ninon'a Masallar)*
Hadiye Nugay *(Ejderhaların Sonuncusu)*

Ödüller, 1985 ocak ayı içinde düzenlenecek törenle sahiplerine verilecek.

Onat Kutlar

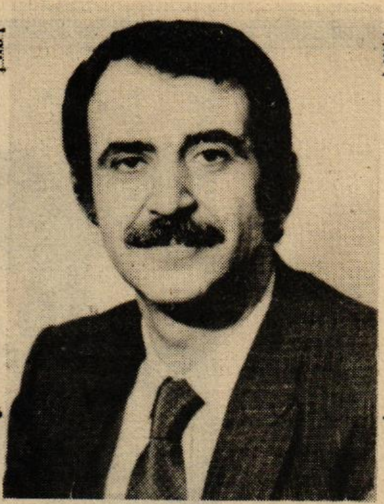
Nursel Duruel

Masal Yarışmasından Notlar

- Yarışmaya 177 telif, 22 çeviri masal katıldı.
- Yarışmaya katılanların en yaşlısı 1914, en gençleri 1968 doğumlu.
- Başta öğretmenler, lise ve üniversite öğrencileri olmak üzere, mühendis, mimar, hukukçu, gazeteci, yazar, çevirmen, tiyatro oyuncu ve yönetmeni, sinema oyuncusu, Radyo-TV çalışanı, öğretim üyesi, işçi, çiftçi, ressam, grafiker, ev kadını, maliyeci olarak hemen her meslekten katılım oldu.
- En çok İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Mersin, Antakya'dan olmak üzere, hemen tüm illerden masal gönderildi.
- Almanya, Suudi Arabistan ve Amerika'dan da yarışmaya ilgi gösterildi.
- Katılan masallarda genel olarak şu iki özellik görüldü: a) Geleneksel masal tarzını sürdürme; b) geleneğe çağdaş yorum getirme .
- Geleneksel tarz, şu iki yöntemle işleniyor: a) Doğrudan doğruya derleme: b) Yeniden anlatma. Bunlarda, biçim özelliği olarak düz masal tekniği ve fabldan yararlanılırken, yanı sıra anekdotlar kullanma, ansiklopedik bilgileri sevimli biçimde aktarma, eğilimleri de göze çarpıyor.
- Geleneğe çağdaş yorum getirme amacı güdenlerde, geleneksel biçimlerin yanı sıra, biçimde çeşitlenme izleniyor. Edebî türlerin tümünden olduğu kadar, tiyatro ve senaryo tekniklerinden yararlanarak kompozisyona gitme eğilimleri görülüyor. Bunlarda, temaların da çeşitlenmesi söz konusu.
- Görülen başlıca temalar: kötü-iyi kavgası; çocuksuz kadının, eğitim-öğretim gereksiniminin sorunları, su sorunu, çağımızda açlık, ezilenden yana olma, her tür canlıyı ve doğayı koruma, çevre kirlenmesi, savaş, barıştan yana olma, kent hayatının bunalımları, yabancılaşma, yalnızlık, teknoloji insan ilişkileri, teknik gelişme ve gereksinim, sonsuz araştırma tutkusu, dostluk, sevgi, güven, çağımızda insan ilişkileri vb. temalar, yüzyıllardır süregelen temalarla çağdaş temalar yer yer iç içe geçerek; mitoloji, söylence, dinsel öyküler ve bilim-kurgu tekniklerinden yararlanarak işleniyor.
- Geleneksel masaldaki olağanüstülük ögesinin, eğlendirme amacının da çağdaş konulara gelindikçe değiştiğine tanık olunuyor. Geleneksel masaldaki metamorfoz olayı, bu kez bilimin ve teknolojinin verileriyle deneniyor.

söyleşi

"Çocuk Edebiyatımızı Zenginleştiren Bir Deney"

De Yayınevi'nin açtığı ve geçtiğimiz günlerde sonuçlanan Masal Yarışması'nın getirdikleri üstüne sorularımızı Ülkü Tamer *yanıtladı.*

■ Sayın Ülkü Tamer, çocuğa ulaşmada masalın işlevini bize anlatır mısınız? Ayrıca, masalın işlevi ve etki alanını çocuklarla sınırlı görmek doğru mu?

□ 40 yıl kadar oluyor... Gaziantep'te, evimizin avlusunu çevreleyen zerdali ağaçlarının altında her ikindi halamın masallarını dinlerdim. Çoğu, "Günün birinde tilkinin biri Ülkü'nün bağına girmiş," diye başlardı. Gerisinin benimle hiç mi hiç ilgisi olmazdı. Ama benim adımla başlardı ya, kulak kesilirdim. Bağımı "hayal ederdim", sonra tilkiyi. Beni o avludan alır, zengin bir dünyaya, bir başka dünyaya götürürdü halam. O dünya, masal süresince benim için gerçek olurdu. Tilki, bağıma düşmüş kuyruklu yıldızın kuyruğunu alır takardı. Şaşılacak bir şey değildi bu. Bağ bekçisi, yattığı yerden elini Maraş'a kadar uzatır, oradaki bir avcının tüfeğini kapıverirdi. Bu da şaşılacak bir şey değildi. Masal bittiğinde, bir başka gerçeği yaşamış olurdum. Bilirdim o masallardakilerin "olmayacak" şeyler "olduğu"nu, "uydurma" şeyler "olduğu"nu... Ama yine de "gerçek" "olduğu"nu.

Geceleyin, o masalın gerçeğiyle uyurdum. Sabahleyin uyandım mı, o masalın gerçeği, günlük yaşamımın gerçeğine katılmış, onu zenginleştirmiş olurdu.

Bir şey daha hatırlıyorum: Halam masal anlatırken, bazen 80 yaşındaki Havva Bacı da yanımıza yaklaşırdı. İlgilenmez görünür, arada bir, "Olur mu öyle şey? Üzümün içinden Peri Padişahı çıkar mıymış?" der, ama "çaktırmadan" masalı dinlerdi.

Nasıl anlatayım masalın işlevini?.. Halam o masalları anlatmasaydı, herhalde başka bir yerlerde olurdum bugün; Havva Bacı da dünyanın en tatlı Havva Bacısı olmazdı.

Günümüzün masalcısı Televizyon... Ama galiba halam kadar iyi bir masalcı değil.

■ De Yayınevi'nin masal yarışmasında Seçici Kurul Başkanlığı yaptınız. Bize bu yarışma ve katılımın niteliği üzerine bilgi verir misiniz? Katılan masalların teknik ve içerik olarak çocuğa yaklaşımını, çocuklara yönelik edebiyat çalışmaları açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

□ Yarışmaya 177 telif masal gönderilmişti. Bana kalırsa, olağanüstü bir ilgi. Onat Kutlar ve Nursel Duruel gibi çok sevdiğim iki yazarla birlikte, masalları değerlendirirken güçlük çektik. Birçok masal eşdeğerdeydi.

Kişi olarak beni sevindiren, sanırım Onat ile Nursel'i de sevindiren, masallara bir "çağdaşlık" ögesi katılması yolunda çabaların yoğunluğu oldu. Birçok yazar, geleneksel masal biçimlerinden yola çıkarak, günümüzün sorunlarını irdelemeye çalışmıştı. Bazı yapıtlarda "şematizm"in tuzağına düşülmüştü gerçi; ama bunun üstesinden ustaca gelenler de vardı.

Başlıca eleştirilerimizi de şöyle özetleyebilirim: Bazı masallarda gereksiz uzatmalar göze çarpıyordu. Masal, bir tür "olaylar silsilesi"dir; dinleyen ya da okuyan kişiye sürekli olarak "Ne olacak?" sorusunu sordurur; olayın geçtiği yerdeki ağaçların biçimini, evlerin bacalarını, yolların kıvrımını uzun uzun betimlemeye kalkarsanız, dinleyenin ya da okuyanın ilgisini yitirirsiniz.

Bazı masalların arkasında bir "yazarlık çabası" görülmüyordu. Konusunu, kitap okumayı seven herhangi bir aydına verin, üç aşağı beş yukarı aynı metni alabilirdiniz ondan.

Bazı masallar, ilk cümlesinden demeyeyim, ilk sayfasından bile okuru yakalayamıyordu. Özellikle çocuklara yönelik yapıtlarda çok önemlidir bu. Daha başlangıçta okurun ilgisini çekmeniz gerekir.

Bir de, bazı yazarlar yazın kurallarına pek aldırmıyorlar. "Misin"i, "mısın"ı, "dahi" anlamına gelen "de"yi, "da"yı bile ayırmadan yazıyorlar; "lapa lapa", "kıvrım kıvrım", "güzel güzel" derken kelimeler arasına virgül koyuyorlar. İşin kötüsü, bunu önemsiz bir ayrıntı olarak görüyorlar. Ne kadar önemli olduğunun farkında mı değiller acaba?

Ama, biraz önce söylediğim gibi, yarışmaya bu kadar çok masal gönderilmesi, çoğunun da belli bir düzeyin üstünde olması, sevindirici bir olay. Çocuk edebiyatımızı zenginleştiren bir deney. Dilerim, yazarları, bu alandaki çalışmalarını sürdürürler; edebiyatımıza değerli katkılarda bulunurlar.

■ Çocuklara yönelik yayınlarda - dergi, gazete, kitap olsun- sizce nitelikli ve yeterli araştırma-yansıtma söz konusu mu? Bu alandaki sorunlar nelerdir?

□ Ülkemizde, birçok alanda olduğu gibi, çocuk konusunda da yeterli bir araştırma yapılmamış. Bir "çocuk dergisi" diyorsunuz; bakıyorsunuz ki, ilkokul öncesinden ortaokul son sınıfa kadar her yaş çocuk için malzeme var içinde. Çocuk neleri sever, nelerle ilgilenir, neleri önemser, neleri küçümser? Bu soruların yanıtlarını, kendi çocukluğumuzu ya da kendi çocuklarımızı düşünerek yaptığımız genellemelerde arıyoruz. Yazarların ve yayıncıların en büyük sorunu bu bence. Karanlıkta el yordamıyla bir yerlere varmaya çalışıyoruz. Bir de, son yıllarda, "Çocuk toplumun bir parçasıdır; çocuk toplumun sorunlarını bilmelidir; çocuk küçük bir insanır", derken, çoğumuz "şematizm"in tuzaklarına düştük; güzelliği, sevgiyi, renkleri, doğayı, hayvanları, hayal gücünü bir yana bıraktık; çocuğun çocuk olduğunu unuttuk.

Reagan Amerikasından

Şikago'nun Açları; Manhattan'ın Tokları

Yazar F. Scott Fitzgerald bir zamanlar şöyle demiş: "Çok zenginler senden benden farklıdır."

Bu sözler *International Herald Tribune* gazetesinin 26 Ekim 1984 tarihli nüshasının altıncı sayfasındaki bir haberde yer alıyor. *Associated Press* ajansının hazırladığı haberde ABD hükümetinin Amerika'daki zenginlik konusunda şimdiye kadar yapılan en geniş araştırmalardan birini yaptığı ve anketçilerin Fitzgerald'ın yukarıdaki sözlerinin doğru olduğunu gördükleri belirtiliyor.

Fitzgerald'ın bu sözlerini Ernest Hemingway, "Evet," diye onaylamış, "daha çok paraları var." Yapılan araştırmada bu da doğrulanıyor. Amerikan ailelerinin yüzde ikisi yılda 100.000 dolardan fazla kazanıyor ve bu yüzde 2, tüm Amerikalıların menkul servetinin yüzde 30'unu kontrol ediyor. Ayrıca bu grup özel mülkiyet altındaki tüm sermaye hisselerinin yüzde 50'sinin, tüm vergi dışı tahvillerin yüzde 71'inin, ve tüm gayri menkulün yüzde 20'sinin sahibi. Kişiler tarafından banka hesaplarına yatırılan tüm paranın yüzde 23'ü de bu *"yüzde 2"*ye ait. Araştırmacılara göre servetin bu temerküzü "çok çarpıcı".

Daha da çarpıcı olan ise, yine *International Herald Tribune* gazetesinin 13 Kasım 1984 tarihli nüshasında yeralan Robert G. Kaiser imzalı yazı. Verilen bilgiye göre Bay Kaiser *Washington Post* gazetesinde yardımcı editör.

"ABD derin bir sınıf çizgisiyle ayrılmıştır." diyor Kaiser. Ve yazısında yılda 30.000 dolardan fazla kazanan Amerikalıların Reagan'ı Mondale'e 2-1 oranında tercih ettiklerini belirtiyor. Buna karşılık yılda 10.000 dolardan az kazananların tümüne çok yakın bir kısmı Mondale'e oy vermiş. Peki kim bu yılda 10 bin dolardan az, yani vergi dahil haftada ancak 192 dolar kazananlar? Herhalde nüfusun küçük bir kısmı diye düşünenlere yazıda hemen cevap veriliyor: *40 milyon Amerikalı.*

İki çocuklu, iki arabalı, bir köpekli, günde ortalama 8 saatini TV başında geçiren, tek katlı bahçeli evinde oturup zayıflamak için aerobik yapan Amerikalı değil bunlar. "Yoksulluk" çizgisinde ya da bu çizginin de altında yaşayan 40 milyon Amerikalı söz konusu olan.

Kaiser'in *The Invisible 40 million: America's poor* başlıklı yazısında, bugün Amerika'da her dört çocuktan birinin yoksulluk içinde yaşadığı belirtiliyor. Ardından bu rakamın tipografik bir hata olmadığı söylenerek tekrarlanıyor: 4 çocuktan biri. Çalışma yaşındaki zencilerin yüzde 46'sı, yani neredeyse yarısı işsiz. *Nüfusun en yoksul yüzde 40'ı, yani en yoksul 100 milyon Amerikalı son yıl-*

ABD'de nüfusun % 2 si, toplam menkul servetin % 30'una, özel sermaye hisselerinin % 50'sine, vergi dışı tahvillerin % 71'ine ve ülkedeki tüm gayrımenkullerin % 20'sinin mülkiyetine sahip.

Nüfusun en yoksul % 40'ına, yani 100 milyon Amerikalıya düşen ulusal gelir her geçen yıl daha düşerken, üst katmanların geliri sürekli yükseliyor.

larda ulusal ekonomik "pasta"dan giderek daha az pay alıyorlar.

Bu alttaki yüzde 40'ın son 5 yılda gerçek gelirleri düştü. "Ülke değişmektedir. Yoksullar daha da yoksullaşıyor, zenginler daha da zenginleşiyor. Durumun kötüye gittiği gerçeği ülkenin içinde bulunduğu ruh haline aykırı geldiği için omuz silkip geçiyoruz," diyor Kaiser. Reagan yönetimi 1983'te "yoksulluk oranı"nın büyük bir düşüş göstereceğini söylüyordu. "Yoksulluk oranı" yani hükümetin resmen koyduğu "yoksulluk çizgisi"-nin altındaki Amerikalıların oranı düşmedi, aksine arttı. ABD'nin resmi yoksullar ordusuna 1983'te 900.000 kişi daha katılınca toplam 35.3 milyon oldu. "Yoksulluk oranı" 1979'da yüzde 11,7 idi, 1983'te yüzde 15,2'ye çıktı. Kaiser aradaki dört yılda yoksullar ordusuna katılan toplam 8.4 milyonun İsveç nüfusuna eşit olduğuna işaret ediyor. Üstelik bu "resmi yoksulluk çizgisi" belirlenirken beslenme kuralları düşünülmemiş. En ucuz dengeli beslenme fiyatının bile geçerli hesabın yüzde 20 fazlası olacağını, yani gerçek resmi yoksulluk ordusunun 45 milyona varacağı açık.

"Yoksulluk" denen ve rakamlarla verilen bu kavramın tam olarak neyi anlattığı ise yine aynı gazetenin bu kez 23 Kasım tarihli sayısında 3'ncü sayfada yer alan Kevin Klose imzalı yazıdan öğrenebiliyoruz. *Şikago Açlar Kenti Oldu* başlıklı yazıda Klose, "Günün herhangi bir saatinde bedava çorba dağıtılan mutfakların ve kiliselerin önünde yemek isteyen yoksul giyimli insanların kuyruk olup bekleştiği görülebilir," diyor. Vali Harold Washington Şikago'da 887.929 kişinin açlıkla karşı karşıya olduğunu bildiriyor. Bu rakam kentin 3 milyonluk nüfusunun yüzde 29,5'ini teşkil ediyor. Başka bir deyişle her dört Şikago'ludan biri açlıkla yüz yüze. Vali, "Bu durum korkutucu ve insanlık dışıdır. Dünyanın en zengin ülkesi nasıl olur da halkının bu duruma gelmesine izin verebilir?" diyor. Ayrıca 25 bin Şikago'lunun Kalküta'daki paryalar gibi yaşayıp, sokaklarda terk edilmiş otomobillerde uyuduğunu belirtiyor. 1982'de Şikago belediyesi ayda 1000 kutu konserve dağıttı. Oysa şu andaki sayı 20.000 kutu ve talep de durmadan artıyor. Açlıkla ve yetersiz beslenmeyle bağıntılı hastalıklar artıyor. Bu yüzden hastaneye yatırılanların sayısında geçen yıldan beri yüzde 24 artış oldu.

Kilisenin dağıttığı çorbayı içmeye gelenlerin birinin, kocası geçen Ekim ayında ölen Bayan Raczy olduğunu yazıyor Klose. Yaşlı kadın aylık 314 dolar gelirinin 220 dolarını kira olarak vermek zorunda. Çalışamadığı için elindeki parayla karnını her zaman doyuramıyor. Diğeri ise Nguyen Trung. Vietnam'dan kaçarak 1980'de Amerika'ya gelmiş.

Ülkede 35.3 milyon kişi yoksulluk sınırında ve altında.

ABD'de her dört çocuktan biri yoksulluk içinde

Şikago nüfusunun % 29.5'u açlıkla karşı karşıya.

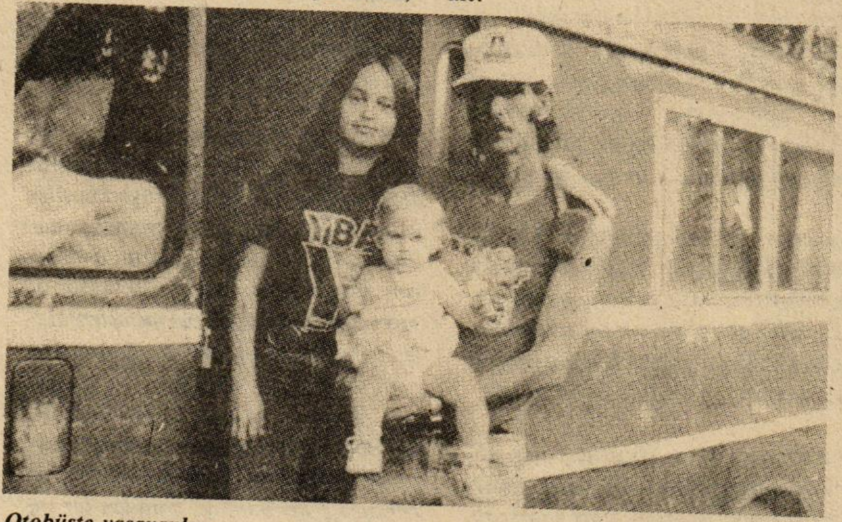
Şikago'da 25 bin kişi, çöplüğe atılmak üzere terk edilmiş otomobillerde yaşıyor.

Gazetede insanların hayalindeki Amerika'dan çok çok farklı olan bu tabloyu okuduktan sonra sayfaları çeviriyorsunuz ve dokuzuncu sayfada başka bir Amerika tablosu okuyorsunuz: Dedikodu yazarı Mary Blume'un *Şişmanlayan Manhattan ya da Kaybolan Hap* adlı yazısı.

Blume, New York'un Manhattan bölgesinde, akşam yemeklerini şık lokantalarda ve tıka basa yemenin, ama aynı zamanda "ince" olmanın kesinlikle şart ve moda olduğu çevrelerde son zamanlarda herkesin kafalar bağladığını yazıyor. Emlâk alım-satımcısı Larry Kaiser ve televizyon spikeri Nikki Hashel, hem nefis yemekler yiyip hem de ince kalmanın çaresini —Scarsdale rejimi, aerobik ve çok eski bir Roma adeti olan "yemekten sonra boğaza bir tüy sokma"yı da denedikten sonra— Enzocaps denilen haplarda buluyorlar. Kutudaki prospektüse göre Peru'daki And dağlarından toplanan papaya ve sarımsaktan elde edilen bu hapları alınca, ne yersen ye şişmanlamıyorsun. Ancaak, birden bu hapların ardı kesilmiş. 30 haplık şişesi 60 dolara satılan bu haplardan elde edebilmek için herkes yüzlerce dolar rüşvet dağıtıyormuş şimdi Manhattan'da. Ama ne çare! Haplar sırra kadem basmış.

International Herald Tribune'u okumak gerçekten öğretici oluyor! Ekonomi sihirbazlarına olan inancımız artıyor. Hele, gazetede yer alan rakamların ve açlık -yoksulluk görüntülerinin en çok Şikago'dan seçilmiş olması, Friedmancı Şikago okulu izleyicilerinden mucizeler beklemekte ne denli haklı olduğumuzu gösteriyor.

Yukarıda özetlediğimiz ABD ve Reaganomi görünümlerini ünlü bir Amerikan gazetesi değil de yerli bir yazarımız ya da ekonomi uzmanımız yazmış olsaydı, "Seni gidi Amerikan düşmanı..." diyecek pek çok Amerikanofil çıkardı ülkemiz basınında. Ama ne yapalım ki, yukarıda özetlenenler bize değil, Amerikan basınına ait.

Otobüste yaşayanlar...

"KORKUYU YENMEK"

Gencay Gürsoy

Aziz Nesin'e

Carlos Castaneda'nın meskalinle ilgili ünlü eserini (*) bana yıllar önce Melih Cevdet Anday tanıtmıştı. Daha sonra Türkçe'ye çevrilen (**) kitapta Carlos Castaneda, sanrı (halusinasyon) uyandıran bazı bitkileri yerinde araştırmak üzere gittiği Güney Amerika'da, Don Juan adlı bir kızıl derili meskalin ermişiyle dağ tepe dolaşarak yaşadığı serüveni anlatır.

O sıralar büyük bir heyecanla okuduğum bu kitaptaki kızılderili Don Juan'ın şu sözleri belleğime çakılıp kaldı: "Korku, bilgi yolunda yenmemiz gereken ilk doğal düşmanımızdır."

Beşikten mezara kadar peşimizi bırakmayan bu "doğal düşmanın" gerek bireysel, gerekse toplumsal düzlemdeki evrim süreci içinde ilginç bir yeri var. Doğayı onun sayesinde öğrenir, tehlikeleri onun sayesinde savuşturur, sonra da çoğu kez onun tutsağı oluruz.

Ayakları üstünde doğrulan ilk insanın gök gürlemesi karşısında duyduğu ürperti ile başlayan o yürek çırpıntısı, kılıktan kılığa girerek milyonlarca yıldır sürüp gider. Hiç eksilmeyen "can telaşı" ve ölüm korkusudur.

Kendi doğasının sınırlılığı ile, bilincin sınırsızlığının yüz yüze geldiği o anda, belki de tarifsiz bir yalnızlıktır yaşanan.

Derken o sade ve süssüz can telaşına, mal telaşı eklenir. "Mal canın yongası" olur. Yongalar arttıkça korkumuz artar. Bir yonga kaybetmemek için, yeri gelir bin cana kıymaktan çekinmeyiz.

Gücün tadına varırız. Karşımızda el pençe divan duranların, nişanların, alkışların, dalkavukların, ağzımızdan çıkan her herzenin buyruk bellenmesinin, serçe aklımıza takılan iğreti kartal kanatlarının tadına varırız.

Gücümüz büyüdükçe korkumuz büyür. Gece olup el ayak çekilince, yaldızlı boy aynalarında kendimizi seyrederken, birden bakışlarımızdaki bönlüğü fark eder, ürpeririz. Gün boyu dik tuttuğumuz omuzlar çöker, göbek gevşer ve aslımıza döneriz. Bu karışık işlere aklımız ermez olur.

Debdebenin, konforun, lüksün tadına varırız. Sıcak köpüklü sularla doldurulmuş süt beyaz banyo küvetlerinin, kokulu sabunların, yumuşak halıların, kuş tüyü yastıkların, fraklarin, papyonların, kadife koltukların, safra taşlarımızla, basur memelerimizle ve prostatımızla tek tek uğraşan hünerli hekimlerin, terzilerin, masajcıların, yatların, köşklerin, av etlerinin, nâdide içkilerin, puroların tadına varırız. Semirdikçe, bunları kaybetmenin korkusu çöker içimize. Sıradan bir insan olmanın kâbuslu rüyalarını görürüz geceleri.

Özgürlüğün, onurlu yaşamanın, başeğmemenin tadina varırız. Aydınlığın, güzelliğin, dürüstlüğün, sevginin, dostluğun, paylaşmanın, dayanışmanın, emeğimizle yaşamanın...

Bunları yitirmemek için, çok şeyler yitirmeyi göze alırız. Bir ömrü bu ipliklerle dokumak için çoğu zaman, kızılderili Don Juan'ın, bilgeliğe giden yolundan geçmemiz gerekir. Gün olur özgürlüğümüzü korumak için özgürlükten yoksun kalma korkusunu, onurumuzu korumak için rahatımızı, huzurumuzu, işimizi yitirmek korkusunu yenmemiz gerekir.

Ama yine de yenemediğimiz nice korkular kalır geriye. Ve yetmişine bastığımızda biri sorar:

"—En büyük korkunuz nedir?

—Gelecekte haksız düşmekten çok korkarım. Şimdi yazdıklarım ve düşündüklerimden dolayı gelecekte haksız olmak istemem. Bir de yalandan çok korkarım" *diye yanıtlarız onu (***)*

(*) The Teachings of Don Juan.
(**) Don Juan'ın Öğretileri. Çeviri: Nevzat Erkmen. Yol Yayınları, İstanbul, 1982.
(***) Aziz Nesin'le Söyleşi. Nokta Dergisi, 17-23 Aralık 1984.

Turgut Uyar'ın Uzun Öyküsü

Seyyit Nezir

Şiiri eşyaya dokunur gibi kolayca bulan, ama bulduğunu anında kovarak yenisinin ardına düşen birkaç şairimizden biri de Turgut Uyar'dır. Burada özellikle kovarak sözcüğünün altı çizilmeli. Şiiri yakalamada ustalık, has şairin en önde gelen özelliğidir; ne ki, çoğu iyi şair yakaladığını sakl̇ar, farkında bile olmaksızın büyüsüne kapılır, bir süre, ele geçirdiği güzellik karşısında kalakalır. Oysa Uyar, kendi şiirine yüreklice karşı çıkan az bulunur şairlerdendir. Şiiri sürekli tedirgin eder, oluruna bırakmaz; onun elinde şiir, yetkinliğin uyumlu tadında kalamaz. Şiirin önünde yüz sürmeyen, büyüyü hemen bozan bir şair. Terk eden de denebilir.

Bu huyu bir olumsuzluk olarak, bir heveskârlık olarak yorumlama eğilimi göstermek, böyle bir eğilimden yana çıkmak, Turgut Uyar'ın şiirinden söz ederken hiç de kolay değil. Çünkü o, girdiği şiir serüveninde, her dize, her sözcükte bir olağanüstülük, bir tehlike yaşamak üzere yola çıkmıştır. Onun gözünde, henüz kazanılmayan güzelliğin değeri vardır. Kazanılan, daha o saat gözden çıkarılır. *En güzel söz, henüz söylenmemiş olandır.* Üst üste serencamlar yaşanan bir şiir, bitmesine ramak kala, yeni bir şiiri haber verir. Şiir, sonu gelmeyen, tadı anlık, çilesi ömürlük, yorucu, kahırlı, mutsuz kahramanlıklar tarihidir. Şair, bunu ikirciksiz göze alandır: "yakın geçmişin bir tarihçisi olarak". Yaşamın hiçbir anından kopmamak, sürekli didiklemek, en küçük ayrıntıda -mümkün olan- en uzun zaman süresince kalmak, kestirmeden gitmemek... Yaşama dair hep bir keşif, küçük keşifler... Büyük şiirin elinden gelen budur tek. Ve bu imkân, kullanılmak için vardır.

Turgut Uyar, daha en başta, şiire bu tavırla el atar. Şiirle birlikte hayata. Bu yüzden anlam, şiirinin biricik ereği ve silahıdır. "Hep anlamsız şiirler yaşarım, karanlık, orda burda/Hep gazeteler yaşarım orda burda" derken, başka insanların kaçırdığı anlamdan, gözümüzün önünde akıp geçerken üstünde durmayı akıl etmediğimiz, oysa bizi eni konu etkileyen, bizde farkında olmadığımız izler bırakan olaylardan söz eder aslında. Eşyaların, ilişkilerin bilincimizde birbirini alt edişleri, onlar arasındaki derin bağları, bütünleyici halkaları gözden kaçırmamıza yol açar. Bu, Turgut Uyar'ın şiirini okurken de çoğu kez böyle olur. Varlığın türlü durumları, algıladığımız her olay nerdeyse istif edilmiştir onun şiirinde. Mısralar boyu bir keşmekeştir ilk bakışta şiirde süren. Birden bir yineleme, ansızın beliren bir sözcük, silkeleyen bir dize her şeyi yerli yerine oturtur. Sürekli kılık değiştiren, bir sözcükten öbürüne geçerken yeniden biçimleniveren, bir dediği ötekinden sürekli kaçan bir şiir için anlam, çelişkili ve çok sonraki bir özellik olarak görülebilir. Oysa olan, anlamın, girdiği her yeni mevzide kendine yeni imkânlar kuşanmasıdır. Uyar'ın elinde şiir, yaşanan günün bütünlüğünün, ama bir kovalamaca içindeki ayrıntılar bütünlüğünün dile çevrilmesidir. Mutfak, iş, saat, kapı, acılar, umutlar, sevdalar, otobüs ve cinsellik arasında, her türlü eşya ve duyguyu taşlaşmaktan kurtarma tutkusunun, gerisingeri hayata taşıma direncinin ilmeklerini atma çabasıdır. Kimi de, gündelik alışkanlıkların düğümlerini bir bir çözmek, yaşantımıza yayılan, ama kanıksadığımız küçük şeyler karşısında bizi uyarmak için durmaksızın üsteleyen bir tavırdır. Şair, onları başka bir konumda -kendiliğinden taşıdıkları bütünlüğün bilinçte kurulduğu bir konumda- yeniden düğümlemekle; insanla kendisi, insanla eşya ve insanla insan arasındaki ilişkiler ağının öyküsünü göstermekle yükümlüdür. Nitekim, öyküleme tekniği üstüne Sennur Sezer'in yönelttiği soruya, şairin, öykülemeyip tek bir öykü yazdığını söylemesi anlamlıdır.

Gerçekten de, şiirimizdeki geleneksel bir öğenin, öykülemenin Turgut Uyar'da bütün bir ömür ve tek şiir boyutunda sürdüğünü görürüz:

Sevdayı mısra mısra değil
Ömrümle yaşamalıydım.

Daha *Türkiye'm*'de başlayan bu yöneliş, bir sonraki kitapta şaşırtıcı ivmelerle "birey özelinde toplumun" upuzun öyküsünü yazmaya koyuluş, Uyar'ın bugüne kadarki şiir silsilesinin hangi doğrultuda uzandığını da açıklar. "Şiir yazmaya başladığım günden bugüne kadar birçok aşama ve değişiklik gösterdim. Ama bu aşamalar, belli bir doğrultu üzerindeydi. Sonra bireyi, bireyin iç dünyasını anlatan, bireyin özelinde toplumsal içerikli şiirler yazdım, yazıyorum," diyen şair, "büyük günlere istihareye yatan çiçeğin" uzun öyküsünü yazadurur. Şairin, kendi eseri üstüne yaptığı bu yerinde belirleme, dünyaya ve insana bütünlükçü bir yaklaşımla eğilmesinin de gerekçesidir. Bu yüzden, daha başlarken, içine girdiği konumlarda politik tavırla yer alır. Bu tavır, şiirinin göğüs kafesine sinmiştir: Hem saklanma, hem nüfuz etme anlamında. Bütünlükçü oluşu nedeniyle tutarlı, bireyden ve andan yola çıkışıyla belirsiz ve çelişkili bir tavırdır bu. Çelişkileri özellikle seçer. Çünkü birey, kendine biriken ortamda, çelişkiler içindeki canlı bütünde, belirsizliklerden geçerek katılaşır. Yine, yaşama sokuluş, onu kavrayış ve ele geçiriş, ondan yöneliş, bütünün en ayrıntılı kesiti olarak bireyi gözlemekle olanaklıdır. Bireyde bulunarak "bütün mümkünlerin kıyısında" yer alınır, insanî gerçekliğin anakaralarına gidilebilir. Bu zorunluluk, bir şair olarak Turgut Uyar'ı, verili politik tavırda kalmamaya, tersine onu aramaya ve oluşturmaya yöneltir. "Bu benim gerçeğim. Durmayıp şarkı söylemek./Durmayıp yalnız kalıyorum. Ufacık, yeşilli adalarda./Yalnız kalmaya savaşıyorum. Kadınlarla. Erkeklerle. Çocuklarla./Tarihlerle, Bilimlerle, Kalabalıkla savaşıyorum." Giderek, kendini arayan, tarihsel ortamını soran ve onu aşmanın ilkesini yaşamında öğrenme, cisimleştirme çabasındaki "her insan bir uygunsuzluktur ölü olmadıkça." Çünkü yaşanmamışın içinde ön-

ceden olabilmek tarihin genel doğrusunu bilmeyi gerektirir ama, bu bilgi, -bir başına-bilgi olmaktan öteye geçemez. Ancak. bireysel olan, kişinin kendiyle sınırlı değildir. O, toplumda yapılaşan bireyde, eylemi ve sözüyle toplumun kanındaki bireydedir, en somut olarak orada vardır. "Uzanıp kendi yanaklarımdan öpüyorum" diyebilmenin gerekçesi nedir öyleyse?

Burada, Turgut Uyar'ın öyküsündeki bir başka boyuta geliyoruz. Doğru dursun, "siz durunuz", yanlış önce gelir, "ben gidiyorum". Ya da tersi. Ama şu ya da bu sonucu, şu ya da bu biçimde belirleyecek olan *gitmektir.* Artık korkunç bir serüven başlamıştır. "Artık kat'iyen biliyoruz; /Halk adına dökülen kan/Sapı güldalı güzelliğinde bir bıçaktır." sonucuna götüren süreçte, bir başına ve cüretle, ıssız ve kendinle, karanlıkta ve yürek ışıltısıyla, şiirin ve ömrün kazanılıp kazanılmayacağına dair hiçbir ipucu olmaksızın güvenle ilerlenen bir yolda, kâh "Yanlışlık sonsuz biçimini alıyor", kâh "Tarafsız bir aşk çağlıyordu onların solgunluğunda", kâh "kan sızıyor bir halkın dinmeyen uğultusundan". Şair, bütün bu serüven boyunca yaşamın iz sürücüsüdür. Ama önce kendi izini sürecek, gerçeğin şaşılası bir saflıkla bilincine varılan sorusunu, "önemli ve gerekli buluşunu kendini/birden hatırlayarak" sordukça doğrunun vicdanı ve sezgisi olacaktır: "Ve kimsenin bölemediği şarkıyı/Güllerin, buğdayların ve acının şarkısını/Bir haziran uygulayacak sesimize." Bilmenin, yaşamdan bilmenin anlamı çok geçmeden uzun ve sarsıcı biçimde yaşanır: "Ve bizim bir haziranımız/Bir yıl kadar yetecektir dünyaya".

Turgut Uyar'ın öyküsünün kişisi, bir yanda, "Çağıltılar içinde büyük günlere/İstihareye yatmış bir çiçektir..."; öte yanda, "Halk içinde bir büyük imkânı kaçırdık" diyen köksüz hayıflanışın aydınıdır. Halkın ve aydının, tarihe, kimi şöyle bir buluşarak, ama hep ayrılarak sürüklenişinin sonu gelmez öyküsünde "kim gelirse gelsin acıya hep yer vardır." Bu yüzden hep "Bir Kalır". Anılar, kaçışlar, gelip gitmeler, tükenişler içinde "Bir Kalır Yılgın Adamların hep 'Evet' dedikleri". Bu büyük yanlışa cüretli sorular yönelten için de "Hangi cebini karıştırsan yalnızlık" söz konusudur, ama o, Bektaş'ın yalnızlığının da farkındadır. Üstelik Bektaş'ın soruları bile yoktur, hiç sorusu yoktur: O, yalnızlığı, atadan kalma bir giysi olarak, sopası, koyunları, köpeği, mintanı, çarığı, düşünceleri, Tanrısı, dili, esareti, hürriyet sevdası, türküsüyle sırtına geçirmiştir. Bir papatya, kuşyemi gibi, "iğneden ipliğe" yalnızdır: "öyle ki bir kırgın çocuk gibi Konyalı/bayramlara hep bayramertesi çağrılmış"tır... Aslolan, soruyu, onun öznesinin sormasıdır, soru o zaman sahihlik kazanacaktır. Ne ki, soruda henüz yerini almamış olan, yani özne de yer değiştirmektedir. Çünkü soru değişmektedir ve daha belirmemiştir.

Böylece, *Türkiye'm*'de, içinde bulunulan toplumsal coğrafyaya yerleşme olanakları arayan soruların yerini, ilerki şiirlerde, ona kendini, metropol kimliğini götürme çabasının soruları alacaktır. Gerçekten, 50'lerdeki altüst oluş karşısında, sanki bir halk ilk kez yeryüzüne dağılmakta, değerleri aşınırken kimliğini de yitirmektedir. Bundan hem korkuya kapılan, hem sevinen bir insan ortaya çıkmaktadır. "Halbuki korkulacak hiçbir şey yoktu ortalıkta/Herşey naylondandı o kadar". Bu, toplumsal olandan hem alabildiğine ayrı Bektaş'ın yalnızlığından çok daha bireysel- hem de alabildiğine karmaşık ilişkiler yumağıyla onun içinde -Bektaş'ın bağımlılık ortamından çok daha toplumsal- insandır. Turgut Uyar'ın öyküsünde *"bir kopukluk olarak, bir yanlışlık olarak görünen"* dönemi başlatan insan. Oysa serüvenin boyutları değişmektedir: O insanı görmenin, ele geçirmenin, günlük yaşamda ikide bir önüne çıkacak yanılgılarını keşfetmenin, nice yanlışlardan geçecek soru dilini bulup çıkarmanın serüvenidir bu artık. Karacaoğlan, türküler, Nâzım, Yahya Kemal, Orhan Veli, 40 Kuşağı, Cahit Sıtkı,Külebi duyarlıklarının kesiştiği bir şiir dilinden, bütün bu birikimi, onun büyüme potansiyelinde içkin her veriyi hiç atlamadan özümseyip taşıyacak bir dile, günlük karmaşanın her anından kesitler getirebilen bir dile; hiçbir kabullenişi yüklenmeyen, kazanmak kadar -belki ondan daha çok- yenilgiyle buluşacak, has doğruyu bulma uğrunda yenilgiyi kutsayacak bir şiir diline soluk soluğa yol alışın serüveni. Çünkü biriken, hazırdaki şiir, en iyi şöyle söylenebilir:

Ve bir şarkı başlar kahvelerin birinde
Bizi ömrümüzden alır götürür
Bir şarkı, faslı hicazdan.

Bu dil, tüm yalınlığı ve sıcaklığıyla, alışılmış dokusuyla, değişmekte olandan az önceki insanın duyarlığında tutunabilir ancak. Oysa yeni somutu algılamaya yeten bir dil, hayatın yeni ayrıntılarına duyarlı bir dil, yeni olanaklar, uçsuz bucaksız olanaklar arayan ve getiren bir dil gereklidir şimdi. Yerleşik olanla, yanlışa düşme, geçerliği sürecek olanın hasarına yol açma pahasına çarpışacak bir dil gereklidir... Yaşamın girilemeyecek hiçbir köşesini bırakmamayı güden bir dil, eşyayı kendiliğinden konumunda bulmak zorundadır. Handiyse bir vakanüvis tavrıyla hayatın neyi var neyi yoksa şiire sokulmalıdır... Mevcut şiir, kendisine uyanı seçmektedir. Oysa gerekli olan, kendiliğinden var olanı öylece almak, çekirdekle yetinmemek, çekirdeğin anlamını olduğu yerde bulup vermektir. Bu yüzden, hiçbir sözcük dışarda ve yeni yerinin dışında kalamaz. Hiçbir ayrıntı, mısra güzelliğine omuz silktiği için terk edilemez. Hiçbir acı, bireyin zulasında gömülemez. "Benim kanım büyük ve kahraman lekeler bırakacak".

Belki şiir, bir süre hep Pirus zaferiyle noktalanacak; ama dilin bu yeni ve bireysel kullanımı, duyarlığın kabuk değiştirmesi ve artık biçime sığmaması en uç noktalarda denenmelidir. Şiirin terörü, hayatın hiçbir gizlisi saklısını tanımaksızın, yerleşik duyarlığın yol açtığı her türlü anlam sıkışıklığını, var olan anlam ilişkisinin en olmadık yerde yitirilmesi göze alınarak da olsa aşmalıdır. "Eskimiş şeylerle avunamıyoruz", kaldı ki yeniyi kuralım! Ne yaşamın, ne ona dair anlamların, ne de şiirin kuralları yeterlidir, o henüz ortaya çıkmadan önce. Bütün ve onun kuralları, tümüyle, yapılıp biten şeyde var.

Turgut Uyar'ın da öyküsü bitmedi, sürüyor: "ben iki kişiyim övüşürüm durmadan/.../ben iki kişiyim dövüşürüm durmadan". Bu yüzden, yakaladığı güzelliğin büyüsünü hemen ardından bozar "Sadece korkuyorum biraz, yani korkağıyım/Bir güzel sonuca uygun olmanın..." Ama vaktini kaçırmaz, şiiri, hep olması gereken yerdedir: "Ben bütün trenlere vaktinde giderim,/trenlere işe ve ölmeye. İstanbul'da". Birlikte olması gerekenden en uzak sanıldığı anda, "o büyük nehir sürerken kütükleri", gazetelerin yazmadıklarını o yazacaktır: "öyle şeyler gördük ki/unutmam artık/unutmam artık". O yüzden, çığlık da bitti denirken yine vardır: "Hep onları bekledim/Ağzımda kullanılmamış bir ses".

Bu, ömür boyu, kitaplar boyu süren uzun öykünün eksiği yok değildir: "biliyor musun ulaşamadım bir türlü/yani İstanbul'a bir türlü". Acının ve ayakta kalmanın metropolü İstanbul'a tam ulaşmak kadar çetrefil, zorlu ne var! Üstelik, "herkes nasıl durmuşsa öyle söyler/ben de nasıl durdumsa öyle söyledim" diyebilmekten daha doğrusu da yoktur. Ama yazdığı her yeni şiir bir daha gösteriyor: İstanbul'a, bütün bir yurda, insanımıza, insanımızın en öndeki değer ve olanaklarının somutlandığı unsura, giderek evrensel olana her şiirinde biraz daha yakın olmanın sırrı, "sonsuz ve öbürü"ne ermenin sırrı, şiirinde halil ibrahim bereketiyle mündemiçtir Turgut Uyar'ın.

ÂLEM BİLDİĞİNİ OKURKEN...

Bâki Uğur

İlginç eserleriyle ünlü, kişiliğiyle —tanıyanlar arasında— daha da ünlü bir sanatçımız, 12 Mart olayını izleyen günlerde o sıra yönetici olarak çalıştığı Galata Kulesi lokantasından Emniyete çağrılır. Bir süre hiç ortalarda görünmez, sonra bir gün yine dostlarıyla Beyoğlu'nda karşılaşır. Yine öyle insancanlısı ve şen, sohbeti ince, nezaketi eksiksizdir. Ayak üstü birkaç lâf edilir, bolca öpüşüldükten sonra herkes yoluna gider. Ve birkaç gün sonra Beyoğlu çevresinde tüm meyhanelerde ağızdan ağıza bir söylenti yayılır:

"Kuzgun'u epey okşamışlar, "Sus ulan!" diye."

Doğru ya da yakıştırma, söylenene göre Kuzgun, bir soruşturmayla ilgili ifadesine başvurulduğunda, kendinden, anababasından ve akrabayı taallûkatından mahalle komşularına, çocukluk arkadaşları ve Asmalı Mescit tanışlarına kadar nerdeyse yüzlerce insan hakkında tek tek her birinin şeceresinden başlayarak öylesine sayfalar dolusu söz söylemeye koyulmuş ve dinleyenlerin biraz hayranlıkla karışık sabırsız bakışları altında bunu öylesine hiç aralıksız saatlerboyu sürdürmüş ki, onca ince tasvir ve yorum, psikolojik tahlil ve geleceğe dair kehanetle karışık bu laf selinden hiçbir şey çıkaramayan ve âdeta paniğe kapılan görevliler, sonunda dayanamayıp münasip bir dil ve el-kol hareketleriyle artık susmasını rica etmişler!

Birkaç yıldır sade günlük değil, haftalık ve aylık basının da haline baktıkça, sık sık, rahmetli Kuzgun'a atfedilen bu olayı hatırlıyorum. Enflasyon canavarının kesilmek bilmeyen soluğuyla cebelleşme ve düşüncelerimizi, davranışlarımızı biraz zaptü rapt altına alma cehdimizden nerdeyse karabasana dönen hayatımızda nedense hiçbir şey, hiçbirimizi canından bezdirip susturmaya yetmiyor. Kuzgun bile hiç değilse bütün o üstelemelere dayanamayıp susmuştu. Bizse hiç susmak bilmiyoruz. Doymak bilmez bir konuşma, ne biliyorsak geniş okur kitlesiyle paylaşma merakıdır sardı hepimizi. Akla gelebilecek her konuda. Her konuyu en ince ayrıntılarına dek tüm veçheleriyle bilircesine. Oluruyla, olmazıyla. Yararı ve zararıyla... Hayret, nasıl da herkes ne kadar çok şeyi birden hep aynı zamanda bilir, düşünür ve anlatmadan edemez oldu! Doğru Yol Partisi'nin geçmişiyle geleceği arasındaki politik, toplumsal ve de siviltoplumsal ya da sosyo-bilimsel bağlantıdan, ne bileyim mesela kuantum teorisi ışığında güncel edebiyat eleştirisinin işlevsel gelişim perspektifi sorunsalına çok yönlü bir bakışa kadar... Kimi velût ve gayretli yazarlarımızın "her lâfa maydanoz olma" tutkusu diye adlandırıyor bunu, Babıali'yi iyi tanıyan bir dost.

Ne ki bir şey sizin de dikkatinizi çekmiyor mu?

Bunca lâf ediliyor da, yaşadığımız durumlar, hayatımızı etkileyen türlü olgular, kişiliğimizi ilgilendiren gelişmeler üzerine söylenen ne? Âlem bildiğini okurken biz kime ne anlatmak istiyoruz? Birçok konuda ne kadar çok lâf edersek, bazı konularda o kadar az söz söylüyoruz sanırım. Söylediklerimiz, ne kadar kılı kırk da yarsa, karabulut yağmur getirir, demir ağırdır türünden doğruluğu bedahate varmış hatırlatmalardan ileri gitmiyor. Pek bir dişe dokunmuyor. O kadar ki, tek tük istisnalar hepimiz için bulunmaz mutluluk vesilesi oluyor. Özsansürün ağır elinin bir an için, hiç değilse bir seferlik yerinden kımıldamasına müthiş seviniyoruz. Bu da, tabiî, istisnaların kuralı ne denli vurguladığının bir başka kanıtı oluyor.

Bazen düşünüyorum, bunca lâf bolluğu içinde sözün hükmü geçici ya da istisnaî olmaktan nasıl kurtarılabilir diye de, acaba daha az konuşulsa, biraz da susulsa, daha mı çok söz söylenmiş olurdu diyorum?

Şekspir'in Hamlet oyununda, Ofelya'nın babası yaşlı saray nazırı, Hamlet'in mecnûnâne tiradlarını perde ardından dinledikten sonra, şöyle der:

"Adamın deliliğinde yöntem var!"

Elbette her yerde bir değil, birçok saray nazırı çıkıp insanların suskunluğunda da yöntem arayabilir. Ve bulur da. Ne ki bu arada maksut hasıl olmuş olmaz mı? Söyleyecek sözü olan insan, suskunluğuna biçilen değerden herhalde gocunmayacaktır.

Bizlerden biri, ama günümüzün müstesna bir yazarı, geçende bir kitabında, "Niçin bütün bunların bedelini ben susarak ödeyeyim?" diyordu. Ben de derim ki, eğer sorun bir bedelin ödenmesiyse, susmakla değil, habire konuşmakla ödeniyor o bedel. Oysa susmakla da görülecek ne çok hesap vardır hayatta! Yeter ki Kuzgun'un lâfazanlığından daha az yöntemli olmasın, tevekküle dönüşmesin suskunluğu insanın, kararmasın saklı sözün ışıltısı...

•

Galata Günlüğü'nden

İlhan Berk

1 Nisan 1982, İstanbul

Galata için tuttuğum notları (el kadar kağıtlar, haritalar, krokiler, minyatürler, listeler, fotoğraflar), her şeyi, bir deftere yapıştırdım.Böylece onları şimdilik elimin altında tutabiliyorum. Aradığım her şeyi az çok, kolayca bulabileceğimi sanıyorum. (Galata günlüğünü defterlerden, kağıtlardan buraya geçirirken bir defterin kaybolduğunu anladım, Galata II. demişim çünkü bu deftere. Bu yüzden Galata'yı yazmaya başladığım tarih daha eskilerde. Bunları ikinci defterden buraya yazıyorum)

Galata'nın bugünkü sakinlerini görmeye gidiyorum. Aylardır Galata'nın insanları, sokakları, evleriyle yıkandım. Şimdi başka sakinlerini göreceğim. Yani kuşları, sinekleri, karıncaları, hamam böceklerini, taşları, ağaçları, otları, çiçekleri, rüzgârları, nesneleri (kutular, kağıtlar, izmaritler, şişeler, tahtalar, demirler vb.). Bütün bunları görmek istiyorum. Bu kez Pazar gününü seçtim. Ve sabah. Tünel'den başlıyorum Galata'yı taramaya. Okuduğum kitapların hiçbirinde Galata'nın öğrenmek, görmek istediğim bütün bu şeyleri için hiçbir bilgi yok. Her şeyi ben saptayacağım. Galata'da hangi ağaçlar, hangi kuşlar var? Taşların türü nedir? Evler ne zaman yapılmıştır? Hayvanlara rastlanıyor mu, rastlanıyorsa ne türdeler?

Yüksekkaldırım'ın hemen ağzından bir kedi çıktı, hızla saatçi dükkânına girdi. Bir serçe Müeyyetzade Camisinin mezar taşına kondu. Bir adam köpeğiyle geçti.

Elimdeki kitap: '1261'de Bizanslılar, Cenevizlilerin bir mahallede toplanmalarına izin verdiler.' diyor.

Yüksekkaldırımı boydan boya indim. Üç ağaç türü saptadım. Akkavak, tespihağacı, çınar.

Beş çiçek: Kadife, aslanağzı, sardunya, gül, küpeçiçeği.

İki böcek: Karınca, ağustosböceği.

Çöpler: İzmarit, karpuz, kavun kabukları, kuru ağaç yaprakları.

Karaköy'den Galata Kulesi'ne bakıyorum. Kitap, kulenin boyu 68 metre diyor.

Abidin Dino

7 Nisan

Birden Galata'yı Tanzimatçılar, İttihatçılar sevdiler mi? diye düşünüyorum. Yalnız Resneli Niyazi'nin Yüksekkaldırım'ı giyiğiyle bir kez çıktı diye biliyorum.

Yüksekkaldırım'ın Şahkulu sokağında (ki en sevdiğim sokaktır) çocuklar top oynuyor. Sokak baştan başa çocuklarla dolu. Sokağa (yine baştan başa) çamaşırlar asılmış. Evler, evler. Bir kadın aynaya bakıyor. Odasında bir deniz resmi asılı. 'Gol' diye bağırdı bir çocuk.

Bir kadın uzak, peçeli bir bakış atıp evine girdi.

Sokağın kahvesine girdim. Üç kişi kâğıt oynuyor. Bir de ocakçı. Başka kimse yok.

Bir çay içtim, çıktım.

23 Nisan

Yüksekkaldırım'ı adımlıyorum. Tünelden Serdar-ı Ekrem sokağına kadar 360 adım. Serdar-ı Ekrem sokaktan Lülecihendek sokağına kadar 130 adım. Lülecihendek sokaktan Yüksekkaldırım'ın başına kadar 268 adım. Hepsi 758 adım.

Sokağı adımlarken kimi yerde sayıları şaşırdığım oldu, bu kez Yüksekkaldırım'ı Karaköy ağzından tepmeye başladım. 23 adım eksik çıktı.

30 Nisan

Yüksekkaldırım'ın Horoz sokağının karşısındaki çıkmaz sokaktaki sinagog'a girdim. Ben sinagogları bilmem pek. Dünyada gördüğüm sinagoglar da, bir ikisi dışında, hiç usumda yok. Büyükhendek caddesindeki Neve Şalom'dan sonra Galata'da gördüğüm ikinci sinagog bu. Birden hep kiliseleri gördüğümü, hep onları belleğime yazdığımı anladım. Sonra da onlara da kilise diye baktığımın ayırdına vardım. Kendimi bir evdeymişim gibi duydum. Hiç din kokmuyordu sinagog. Korkunç sevdim. Bakıcının başıma koymam için verdiği takkeyle bir aşağı bir yukarı dolaştım. Derilere yazılmış Tevrat'tan bazı parçalar okudu bakıcı bana. Elimi büyük, uzun derilerde gezdirdim.

Sinagogdan kuş gibi hafif çıktım.

Sokaktan geçen bir adam yanındaki-

ne:

- Şimdi hiç büyüyemiyorum, diyor.

7 Mayıs

Galata yürüyor. Yeniden elimden tuttu. Oysa ne zamandır yazdıklarımı yırtıp atmayı düşündüğüm oldu. Yalnız notlar almakla geçti günler. Böyle zamanlarda sık sık Galata üstüne kitaplar, yazılar okudum. Galata üstüne ne kadar az kitap var! Yazılar da öyle. İstanbul, dışlamış Galata'yı. Yalıtlayıp bırakmış. Tarih de yanına yaklaştırmamış. Bir sürgün.

Said N. Duhani'nin *Eski İnsanlar Eski Evler*'ini okuyorum. Bir Pera bey olduğundan Galata'ya atmamış ayağını. Said Naim Duhani'nin yaşamı çok ilgilendirdi beni. Çelik Gülersoy ondan söz ederken Paris'in altın çağında altınla parayla yaşadı diyor. Son günleri korkunç bir yalnızlık içinde geçmiş. Akşamları Pera'dan gelip geçenler onu arkasında eski paltosu, beresi, bastonu, elinde *Le Figaro,* Le Canard Enchaine ile görürlermiş. Hem yürür, hem *Le Figaro*'nun bilmecesini çözermiş. Şimdi Feriköy Latin mezarlığında yatıyor.

Galata'nın kaymağını Yahudilerin yediği biliniyor. Yakın zaman sakini Yahudilerse, eski, pörsümüş, yırtık pırtık paraları satın alırlar, öyle geçinirlermiş.

Yahudiler kızarmış balık mı kokarlar?

5 Haziran

Galatakulesi sokağındaki Saint-Pierre, Saint-Paul kilisesindeyim. Görkemli bir kilise; iki büyük, iki küçük kemerli; bir büyük, bir yarım daire nefli; balkonlu, altı büyük sütunlu. 1604'te kurulmasına karşın, yangınlar, yıkımlar sonucu aynı temeller üstüne 1841'de yeniden yapılmış. Bir Latin kilisesi, avlu duvarları ünlü kişilerin adlarıyla dolu.

Koca kilisede dört kişiyiz, birimiz kadın. Kutuya 10 TL attım, büyük mumlardan birini yaktım (kiliselerde mum yakmazsam kilisede olduğumu anlayamıyorum). Sıralardan birine oturdum, kiliseye bakıyorum. Altın suyuna batırılmış Meryem'ler, gümüş İsa'lar, mermer, ağaç yontular, yağlıboya İncil öykülerini anlatan tablolar. Galata'nın yeni Hıristiyanları için Galata artık sapa. Zaten Galata'nın her yanından bırakılmışlık, atılmışlık, yalnızlık akıyor.

Uzun bir sokak Galatakulesi sokağı. Hacıali Sokak ortadan kesiyor. Sokağın bir hastanesi, bir okulu, bir uzun güzel asması, kilisesi, eski evleri, arnavutkaldırımı, sinekleri var. Sokağın bitimine yakın yerde de Kartçınar sokak bölüyor onu. Kartçınar sokağına sapıyorum. Galata'nın pek çok sokakları gibi o da bırakılmışlık kokuyor. Galata'nın en eski sokaklarından bu oysa. Bütün İstanbul kılavuzları bu sokağı anmadan edemiyorlar. Ceneviz kokusu en çok bu sokakta duyulurmuş. Küçük bir sokak Kartçınar sokak, başladığı gibi de bitiyor.

18 Eylül

Galatakulesi alanındaki Kardeşler kahvesindeyim. Bir deli hemen yanımdaki masaya oturmuş, topladığı boş cıgara kutularıyla oynuyor. Masanın bir ucuna koyduğu bir salkım üzümün tanelerini kutulara doldurmaya çalışıyor. Canım sıkılıyor, diyor.

Durup dururken kahveciyle kavgaya kalkıştı. Attılar. Arkasından ben de kalktım, birlikte Küçükhendek sokağını dolaşıyoruz. O durmadan 'Canım sıkılıyor' diyor. Ben sokağı adımlamaya başladığımda, ne yaptığımı sordu. Adımlıyorum, dedim. Bana uzun uzun baktı, sonra da kayboldu.

25 Ekim

Haliç kıyılarında dolaşıyorum. Amasyalı Starbon: "Haliç'te palamut balığı gayetle boldur ve elle bile tutulabilir" diyor.

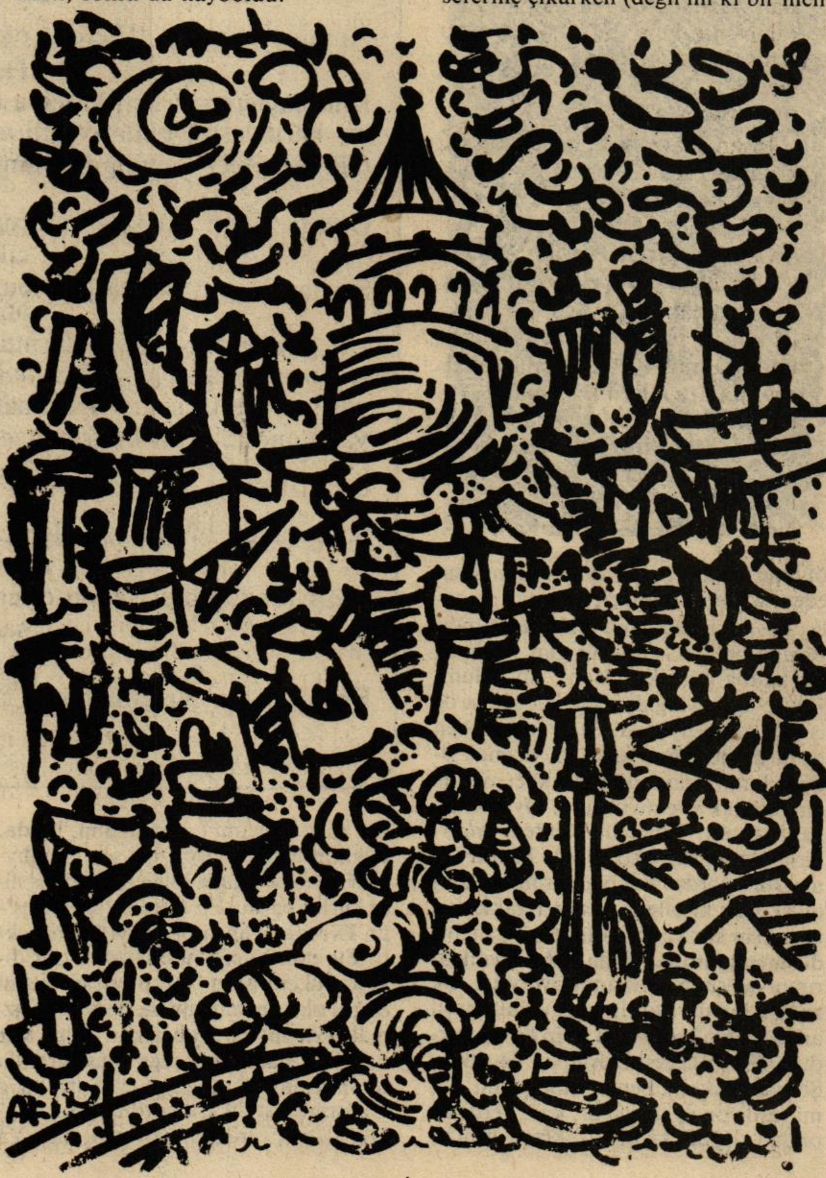
Haliç bir gayya kuyusu!

Haliç'in Karaköy bölümünü yazmaya neresinden başlamalı? Yazı onun elinden tutabilecek mi? Kitabın sınırları buralara gelip dayanıyor. Altından nasıl kalkacağım.

3 Nisan 1953

Binüp keştiye dahi nice dilber
Galatada ayak seyrânın eyler
(Dukaginzade Yahya Bey)

Matrakçı Nasuh'un Galata minyatürü olmasaydı ben belki de Galata'yı yazma işine girişmezdim, diyorum. Ona bakmak bana yetiyor. Kanuni Bağdat seferine çıkarken (değil mi ki bir men-

Abidin Dino

zil ressamıdır, gördüğünü kağıtlara geçirecektir), ilk durak olarak Galata'yı alıp, çizip boyamaya ordan başlamış.

Çatkılı çivit hırkalı, pazen urbalar mı giyerdi Matrakçı? Kitaplar öyle diyor.

(F.E.'ye gönderilmemiş bir mektuptan)

13 Nisan 84, Halikarnassos

Galata'yı onuncu kez yazıp, yüzüncü kez tape ettikten sonra yayınevine gönderdim. Yıllardır Galata'yı yazmak istiyordum, daha önce *Galile Denizi*'nde, *Atlas*'ta orasından burasından tutmuştum ama, aynı dağın kırk yerden resmini yapan Çinli ressam gibi (adı neydi, arayıp bulmalıyım) Galata'yı bitiremiyordum. Şimdi beş dosyada toplanan, beşi de enikonu değişik üsluplar, teknikler (teknik bu denli hiç ağır basmamıştı şimdiye değin) koyan bu dosyalara baktığımda, Galata'nın bütün serüvenini gözümün önüne getirince,

Abidin Dino

önüme çıkan engelleri anımsamadan edemiyorum. İlk engel, üsluptan da önce, nasıl bir yöntem uygulayacağımdı. Baştan beri "Galata bir gün yıkılınca bu kitaba göre kurulsun" diyordum. Böyle bir ön yargıdan hareket edince de iş çatallaşıveriyordu. Öte yandan, ben de tarih, ne coğrafya kitabı yazmak istiyordum. Mimar gibi, haritacı gibi de davranmak istemiyordum. Öyleyse ne yapacaktım? Böyle bir yöntem *bilgiyi* başa almak demekti, bu da benim işime gelmiyordu. Bilgiyle şiir nasıl başedilir? Ben ki bilgiyi yanıma yaklaştırmayı (şiir söz konusu olunca) hiç mi hiç düşünmüyordum. Yine de bu saydıklarımın hepsinin olmasını istiyordum. İlk zorluk buydu işte. İkinci güçlük, nasıl anlatacağım? sorusuna gelip dayanıyordu. İşte burda çeşitli üsluplar denedim. Şiir yazacaktım, benim işim buydu. Kimi yerde ona yaklaşıyor, kimi yerde de ondan dağlar kadar uzaklaşıyordum. Bir anlatış biçimi bulmalıydım, bu da, bilginin üstünü çizen bir şey olmalıydı. Önümde yığınla bilgiyle yazılmış nice şiirler vardı. En önce de Licritius'un Evrenin Yapısı buna iyi bir örnekti. Evrenin Yapısı'nı büyük bir şiir diye kabul etmiştim hep. Böyle girmenin doğru olacağına inandım. Serüven (yazmak eylemi) böyle başladı. Bilgi ağır bastıkça onun, şiir ağır bastıkça da onun üstüne üstüne gittim. Şiirin niye mi üstüne üstüne gidiyordum? Şiir çünkü pek çok yerde bir şey anlatmaz. Ya da ben anlatan şiirden çok, *duyuran* şiire, şiir diye ona bakagelmiştim. Bütün kitap boyunca bu engeller önüme çıktı durdu. Birçok kez kitabı bir yana attım, birçok kez yeniden ele aldım. Galata'nın serüveni böyle oldu.

Şimdi kitabı yayınevine gönderdim ya, bin yıl elimi bir şeye sürmek istemiyorum. Dünyalar kadar yorgunum.

Yazarın* Galata Günlüğü'*nden kitabı önümüzdeki günlerde, Abidin Dino'nun desenleriyle yayınlanıyor.

ÖZDEMİR İNCE

KARAR GECESİ

Yalnızlığı yalnızlıkla yendin, bozguna uğrattın
açlığı açlıkla,
türkü söyledin, narlar yarılıp taneleri saçıldı dünyaya,
bahar sellerine dönüştü sevdiğin kadınlar, dünyanın
bütün köklerini suladılar,
dağlara baktın, mor salkımlarla donandı gözlerin,
tuttuğun altın olmadı, ama okşadın dünyanın
bütün çocuklarını;
işte bu yüzden gençsin, yaşlanmak bilmiyor derin.

Ama soruyorlar: "Berdar olduğu zaman neler söylemişti
Hallacı Mansur sana?
Kim söylemişti: Sen kuyuya düşüp orada kalmış sersem
bir karıncasın, binlerce yılı aşıp nasıl varacaksın aya?"
Öğrenecekler: yendiğini bilmiyorlar karanlığı karanlıkla.

Dokunduğun her şeyi anımsıyorsun, birer birer
çıkartıyorsun minderin altından.
Şaşılacak şey: Bunca yol, bunca yıl sonra bile
anımsıyorsun
yaz günlerinin diz arkalarında biriktirdiği tuz izlerini,
zeytin ağaçlarının sıcakta dalgalanan buğulu yelkenlerini,
yarılma sesini soğuk karpuzun bıçağın keskin ucunda,
yaz güneşinin biriktiği bahçeleri ve kulağına halka
geçirdikleri o uğursuz günü.

Susuyorsun bütün sessizliği emmiş olarak dünyanın
o kuyuya benzer zindanında,
bağış umduğunu, *şefaat* dilendiğini, ferman beklediğini
sanıyorlar.

En fazla bin bir gün sürer, çile törenlerindir senin bunlar.

Mersindere, 8.8.1983

Şiirin Sıcak Demircisi

Mehmed Kemal

Arif Damar'ın biri siyasetçi, öteki sanatçı iki kişiliği vardır. Anlatmaya başladığınızda hangisinden söz edeceksiniz, sanatçılığından mı, siyasetçiliğinden mi? Sanırsınız ki bunlar birbirinden ayrılır kişiliklerdir, hayır değil!.. Bu iki kişilik çok az adamda birbiriyle kaynaşır. Bundan ötürüdür ki Arif Damar, bu çok az bulunur adamlardan biridir. Bütün hayatını bağlı olduğu siyasal görüşe ve sanatına vermiştir. Öyleyse Arif Damar'ı anlatmaya çalıştığımız zaman, birbiriyle kaynaşmış, ayrılmaz, bölünmez kişiliğiyle onu ele alacağız.

Arif Damar'ı düşündüğümde, gözlerimin önüne getirdiğimde hep çocuksu, sevecen, güleç birini görürüm. O mu çocuktu, biz mi kendimizi o yaşlarda çocukluktan kurtulmuş sayardık, bir şeyler vardı ki böyle hayal ediyorum. Ben Arif Damar'ın kendini tanımadan önce şiirini tanıdım. 1940'larda, daha onbeş yaşında iken *Yeni İnsanlık* dergisinde *Edirne'de Akşam* adlı şiirine rastladım. Demek bizler yirmisinde iken, onbeşindeydi ve aramıza karışmıştı. Onbeş yaşındaki, mahallede kaydırak oynayacak bir çocuğun dişe dokunur şiirler yazacağını nereden bilirdim? O yıllarda Edirne'den Ankara'ya gelip aramıza düştüğünde, "Aaa, bu şair daha çocuk!.." demiştim. Bunu sonraları bana çok anlatmıştır. "Bu bir sevinç mi, kınama çığlığı mıdır, sökemedim," der.

Bu günlere acılı bir geçmişi anarak geliyoruz, bizlerin hiçbir zaman tatlılı bir geçmişi olmadı ki, durmadan ağuları damıtarak büyüdük. Bilmiyorum neden, *Acılı Kuşak*'ta birlikte yaşadığımız tipleri çizerken Arif Damar'a çok az yer ayırmıştım. Bu davranışım, o yılların içinde Arif Damar'ın bulunmayışından değil, kişiliğini anlatma güçlüğünü çektiğimdendir. Arif Damar'ı anlatmak zor bir işti benim için; işin kolayına kaçmıştım. Sadece Arif Damar'ı değil, o yıllarda Enver Gökçe'yi de, Şevki Akşit'i de, Asım Akşar'ı da, başkalarını da dilediğim gibi anlatamamışımdır. *"Hata bende, günah bende, suç bende..."*

Ama şunu da açıkça ortaya koyayım, yıllar sonra bu dostları açık seçik anlatma, unutuldukları sanıldığı bir dönemde anlatabilme, gene bana nasip olmuştur. Hem de çok zor koşullar altında, çok zor günlerde...

Arif Damar, genç yaşlarda aramıza katılmıştı ama, artık her biri ülkemizin çok ünlü birer şairi ve sanatçısı olanlarla eş değerde. Arif Damar, kendini de, dostlarını da, sanatını da yalancı çıkarmamıştır. 1943-1950 yılları arasında yayımlanan *Yeni Ses, İnsan, Gün, Yığın* gibi dergileri karıştırırsanız, oralarda yayımlanan şiirlerini okursanız bana hak vereceksiniz. Eğer başka dergilerde de yazma olanağı bulsa idi, o dergilerde de onun şiirlerine rastlayacaktınız. O yıllarda yayımlanan dergilerden korkmaz, o dergilerin yöneticileri onun şiirlerinden korkarlardı, korkusuzluğunu ve korkuyu yendiğini hem şiirleri ile, hem de hayatı ile çoktan ispatlamıştır.

Arif Damar, siyasal iktidarların şairlerden ve şiirden korktuğu bir dönemde zuhur etmiştir. Buna, o günler için bir şanssızlık desek bile, bugünler için görkemli bir şanstır. Geleceği düşünecek olursak orada, unutulmazlığın şaşmaz terazisi ile tartıldığında haklı yerini elbette alacaktır. Zaten şairler günceli anlatırken geleceği aydınlatmazlar mı?

Attilâ İlhan'la konuşuyordum.

"Aman," dedi. *"O yılları, 1940'tan bu yana uzanan o yılları yaz, senden daha iyi bilen kalmadı."*

Elimden geldiğince o yılları yazmaya çalışıyorum. Gerçekten de o yıllardan az adam kaldı. Kalanlardan biri de Arif Damar'dır. Çevreme bakıyorum, sanat ve edebiyatla uğraşan daha kimler kaldı? Birer birer gittiler.

Sadece Posta Caddesi'ndeki küçük şarapevlerini değil, Hergele Meydanı'ndaki Kırşehir Hanı'nı, Onbeşinci Yıl Kahvesi'ni de anlatmak gerekir. Sanatçı olmasalar bile, Arif Damar ve arkadaşlarının yapmak istediği sanat doğrultusunda ömürlerini harcıyan bir çok insan vardı... Bilir misiniz, Yaşar Kemal, Çukurova'nın çocuğu olduğu kadar, bu Kırşehir Hanı'ndan da çıkmıştır.

1940'ların Arif Barikat'ı, günümüzün şairi Arif Damar olurken bu noktaya kolay kolay gelmedi. Nice engelleri, barikatları aştı. Şiirle siyaseti birlikte yiğitlikle götürmek kolay değildir. Bir yandan resmi görüşün istemediği şiiri yazacak, eylemi deneyeceksin, bir yandan da karnını doyuracak bir işte çalışacaksın, kolay olmuyordu. Şiirinde hiçbir zaman ödün vermedi ama, geçimini sağlamak için her işe girdi, çıktı, gocunmadı.

Açlıkla savaşılan günlerden gelen birçok öyküsü vardır. Çoğunu, bellekler haindir, unutmuş olabilir. Biri kâğıda kaleme dökülmüştür, anlatmadan geçemeyeceğim... Bir gün Şevki Akşit'le karşılaşıyorlar. Durmadan hapse girilip çıkılan günler... İki eski dost, bir yandan yürüyorlar, bir yandan da konuşuyorlar. Şevki Akşit, yitirilmeyen umutları anlatıyor; Arif Damar, yeni yazdığı şiirleri oku-

yor. İkisi de gençliğin ve umudun coşkusuyla dolu. Açlık, hapislik, sürgün, işsizlik vız geliyor. Zaten hasmı çileden çıkaran da bu *"vız gelenler"* değil mi?

Arif, Şevki'ye soruyor:

"Yemek yedin mi?"

"Yedim, ya sen?"

"Ben şimdi yiyeceğim," diyor Arif Damar. Bir cebinden kuru birkaç dilim ekmek, öteki cebinden de kâğıda sarılmış birkaç zeytin çıkarıyor, bir park kanepesine ilişiyorlar. Öğle yemeğini yemiş oluyor, ikindiyi de...

Böyle bir öğle yemeği ile yetinene açlık, işsizlik, zulüm koyar mı?

Ta Sivas'taki çorbasını
Uzattı bir hasta yattığı yerden

Şiiri, sadece şairler yazmazlar, şiir yapan öğeler de vardır; bir şairin yaşamı... Şiir için gerekli olan yaşamın hepsini Arif Damar eksiği gediği olmadan yaşamıştır.

1940-50 arasını yaşayanlardan biri de İlhan Berk'tir. Bir konuşmasında, Arif Damar'ın da içinde yaşadığı günlere değiniyor ki, ilginçtir. Bir o günlere bir de bu günlere bakış ilginçtir. Hep siyasete bulaşmamış şiirlerden yana olduğu sezilen İlhan Berk'e kulak verelim:

"... O evrede Türkiye'de gerçekten büyük bir çıkış var; birçok kişi hapsediliyor, birçoğu gözaltına alınıyor.(...) her gittiğim kentte, hep sanki omuzuma vurulacak:

—Hadi, gel bakalım içeri... denilecekmişçesine yaşamışımdır. (...) O günkü politika içinde sınıfını tayin etme zorunluğu yer alıyordu. Ve sizin de bir tavır göstermeniz şarttı. Bu günlerde çok kendi başıma kaldığımı söyleyemem, çevre beni etkilemişti. Hatta çevre bana bakıyordu. Benim sık sık işten atıldığım sıralarda, mesela Arif Damar'ın bana baktığı sıralarda..."

İlhan Berk, belli ki bu kadarını görebiliyor. Daha azını, daha çoğunu görenler de var. O yıllarda yaşamla birlikte şiir vardır. Şiiri, o yıllarda Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rıfat'ın şiirleri ile sınırlı sananlar yanılırlar. Bu şairlerle aynı dönemde şiirler yazılıyordu. Tek başına şiir yoktu. Tek başına gösterildi. Gün ışığına çıkamayan, ipekböceğinin kozasını örmesi gibi gizlice şiir dokuyanlar da vardı. Açık yüreklilikle o günleri ortaya koyabilenler çıksa, daha nice gizli kalmış dostluklar, arkadaşlıklar, dayanışmalar çıkar. Arif Damar'dan 7-8 yaş büyük olan İlhan Berk'in delişmen gözlemleri bile bugün bir işe yaramıyor mu?

Şiirler de, şairler de çok çetin çizgilerden geçip geldiler. Bugünün genç şairleri için de şiir çok çetin, çok güç çizgilerden geçmiyor mu?

Yıllar akıp geçtikten, her şey yerli yerini bulduktan sonra İlhan Berk, Arif Damar için *Bir Soğuk Demirci* diyecektir. Ardından ekleyecektir: "Ölüm Yok Ki'ye çalışıyor Arif Damar. Ucunda gecenin... Bir lâmba, bir kalem açık duruyor. Bir cıgara yanık." Bunları söylemekle de yetinmeyecek, onun şair ve şiir gerçeğini söyleyecektir:

"Arif Damar'ı, şiirini düşününce bazı insanların ozan olarak yaratıldığına daha bir inanıyorum. Bu ayrıcalık, önce onun bu dünyada uğradığı nice acıya, yokluğa, haksızlığa karşın, ozanlığını sürdürmesi, sonra da bu dünyada tuttuğu her işte şiirin onun elini bırakmamasıdır, diyorum. Öte yandan o bu ayrıcalığa hiç yaslanmamıştır. Kendini şiirin bir ağır işçisi olarak görmüştür."

Arif Damar'ın şiirleri gün ışığına kavuştu, elden geldiğince sıram sıram basılıp satılıyor ama, henüz korkusuz eleştirmenlerin tezgâhlarına erişemedi. Şiir de kimyasal maddeler gibidir, bol analiz ister. Çağdaş bilimsel düşünceden yana olduğu içindir ki, Arif Damar'ın şiiri eleştirisini çağdaş bilimsel düşünceden alır. Çağdaş bilimsel düşüncenin şiiri de, çağdaş bilimsel düşüncenin sürecinden geçer. Vaktiyle bu şiirin varlığını unutturmaya çalışanlar, bugün de yaygınlığını engelleme çabasındalar. Bunu bilir, derin suskunluğu bundandır. Tıpkı, ***"dağların kuytusunda bir uslu çiçek"***'tir; ***"dağıtır mavisini kendi kendine"***, renklerini döker, yeniden renklenir. Demir Özlü, Arif Damar şiirinin dört bir yanını gözlemiştir, şöyle bir sonuca varır:

"...Bu içten duyuş, değişen, çeşitlenen, doğa ve insan gerçeğiyle şiirde deviniyor, yaşantıya, savaşa, yaşantıyla savaşı yaratan duygulara, özsunun yayılışı gibi yayılıyor, derin, durgun sadeliğine erişiyor."

Ülkemizin emek birikimi belli yöntemlerle nasıl çarçur ediliyorsa, halkımızın kültür birikimi de öyledir.

Arif Damar

Arif Damar'ın her türlü çarçur edilişe karşı çıkan şiiri, halkın kültür birikimini de dizeleri içinde gözü gibi korur. Halkın malı olan kültür birikimi yitmesin diye her dizenin içinde yansımasını bulur. Bu şiir halkın olduğu kadar, halkın kültürünün de bekçiliğini eder.

Değil ulusal kültürün, hiçbir şeyin, dostlukların, anıların da yitmesini istemez. Şevki Akşit'i bir dizeye yerleştirirken, onun yaşamında ve kişiliğinde, onun gibi nicelerinin simgesini bulur. Anıları ve dostluğu sıcak tutar, bıkmadan anar anar, çağdaş bilimsel düşünceden yana olanların sürekli birliğini pekiştirir. Şiire, bir de bu işlevi yüklerken, yaşamın da kişilere çok şeyler yüklediğinin bilincindedir. Bu bilinçledir ki toplumda bir damla olduğunu söylerken, *"Okyanusun da bir damlası"* olduğunu kanıtlar.

Böyle bir anlatımdan sonra yeniden başa dönüyorum, Arif Damar'ı ne zaman tanıdım? Kendisi bir yazısında, "1944 başında İstanbul'dan Ankara'ya göçtüm," dediğine göre, en erken 1944, ya da ondan sonra olmalı. O yıllardaki gençlik arkadaşlığımız biraz devrimcilik, biraz yoksulluk, biraz da sanatsal bağlarla örülüydü. Ne olsa, İkinci Dünya Savaşı yılları, bütün ülke kıtlık ve yoksulluk çekerken biz çekmiyorduk demek olmaz. İşte Hergele Meydanı'ndaki Kırşehir Hanı'nın birleştirici yapısı buradan kaynaklanırdı.

Ülkede özgürlük yoktu ama, kendi aramızdaki dayanışma ve arkadaşlıktan gelen bir özgürlük ortamı vardı. Bildiklerimizi, ekmeklerimizi bölüşür gibi birbirimize aktarırdık. Pek kitap sıkıntısı çektiğimizi de sanmıyorum, birimizin aldığı kitap elden ele dolaşarak çok kişice okunurdu. Fakülte öğrencisi olduğumuzdan fakültenin olanakları da açıktı. Bu, epeyce sürdü. Öğrenciler arasında solculuk ve sağcılık ayırımı Saraçoğlu hükümeti döneminde gündeme geldi. İktidar, hem sağa, hem sola karşı olduğunu açıkladıktan sonradır ki, gençlik arasında sol ve bir de sağ yaratılmaya çalışıldı. Dil-Tarih'te başlayan olgu, Turancılarla solcular çatışmasına ulaştırıldı. Bunu anlatmamın nedeni, böyle bir çatışmanın varlığı iktidarın da işine geliyordu.

Arif Damar'ın Ankara'ya gelişi bu çatışmaların sürdürüldüğü döneme raslar. Yerini bu dönemde almıştır. Şimdi hatırlıyorum da, *Hissen Yok Bu Akşamda Senin* başlıklı bir şiiri vardı, bütün toplantılarda onu okumasını isterdik. İlk dörtlüğü şöyledir:

...
Hissen yok bu akşamda senin,
Sen öğleden beri,
Bu renk renk
Bu çeşit çeşit söylenen şarkının
Artık haricindesin.
...

Şiir, bugün için bir şey söyleyemeyeceğim ama, o gün için bize çok güçlü gelirdi. Bu şiirin gizli gizli söylemek istedikleri arasında bir şeylerimizi, dile gelmeyen özlemlerimizi bulurduk. Arif Damar, o yıllarda biraz peltek, biraz sözleri yutarak bu şiiri okur, bizleri coştururdu. Şimdi kitabında 1945 yılında yazıldığı anlaşılan bu şiir, o yılların kapalı toplantılarında çok gözdeydi. Çok sonra bu şiirin yerini Ahmet Arif'in *Otuzüç Kurşun*'u aldı.

46 demokrasisi geldi ama, üstümüzde sam yeli gibi esti, kavurdu, savurdu. Arif Damar'ın 46'dan sonra gelen on yılı acılarla doludur. Diyebilirim ki, birbirimizi bu on yıl içinde hemen hemen hiç göremedik. Kişisel ilişkilerimiz, bu on yıldan sonra kopuk kopuk yeniden başladı.

Arif Damar, artık on'a yakın şiir kitabının sahibidir. Evli, bir çocuk babasıdır. Delikanlılıktan kurtulmuş, yetkinlik çağına ermiştir. Sanat dünyamızın çilekeş şairi, anılarla anılmanın ve kapalı kalmanın dar çemberini kırmış, edebiyat tarihinin malı olmuştur. Şiirimizin soğuk demircisi değil, sıcak demircisidir.

CEVAT ÇAPAN

SINIRDA

Bak nasıl yağıyor içinin karanlığına
bembeyaz düşlerle ışıyan düşünceler
ve sen nasıl sarınıyorsun sessizce
bu azgın, bu azman kentin
kardan kefenine?

Bu senin sesin mi boğulurken duyulan,
bu uğultu, bu rüzgâr, bu fırtına
senin son soluğun mu?

Kar, uçsuz bucaksız kar
ve yeniden başlayan --

DİLEK—ŞART

Bir gün sana gene yollarda rastlasam,
birlikte kır kahvelerine gitsek,
konuşmasak.

“Düşünceler, Sözler, Yazılar”

Asım Bezirci

Attila Birkiye’nin *Düşünceler, Sözler, Yazılar’ı* bu yıl yayımlandı (1). Kitap üç bölümden oluşuyor: “Dilin Kemiği”, “Görüşler, Tartışmalar”, “Romanlar, İnsanlar”. Başa konulan “Not”ta kitaptaki yazılar, ‘geniş anlamıyla deneme’, daha doğrusu, ‘eleştirel deneme’ diye adlandırılıyor.

Birkiye genç bir yazar. Bu da onun, biraz erken çıkmış ve yankısız kalmış ilk eseri. Bilindiği üzere, delikanlılar çoğunlukla coşkun ve taşkın olur. Fakat Birkiye öylelerinden değil. Oldukça ölçülü, alçakgönüllü ve serinkanlı. Kitabının başında, denemelerini, “eleştirel denemeyi denemeye çabalayan yazılar” diye sunması bunun bir göstergesi olmalı.

Gerçekten de kitaptaki yazılar genellikle bu tanıtmaya uyuyor. Özellikle birinci ve üçüncü bölümlerdeki yazıları ‘eleştirel deneme’ saymak doğru, ama-tartışmaya kaçtıklarından-ikinci bölümdekilerin çoğu için aynı nitelemeyi yapmak güç.

Bu sınırlı güçlük aşılsa ya da görmezlikten gelinse bile, öbür yazıları da tümüyle deneme kapsamına sokmak kolay değil. Gerçi ‘eleştirel deneme’ bizde alışılmamış, yaygınlaşmamış bir türdür. (Yıllardır bu yolda kalem oynatmama karşın, hâlâ ben de denemeciler arasında anılmıyorum.) Ama burada asıl sebep başka: Birkiye’nin henüz kendine özgü bir uslubu yok. Üstelik, Türkçenin gizlerini, olanaklarını, güzellikleri-ni-geliştirmek şöyle dursun-yeterince bulduğu da söylenemez. Ne dilin tam tadına varıyor, ne de onun tadını çıkarabiliyor. Oysa denemede uslup ile onun temel öğelerinden dilin değerlendirilmesi çok önemlidir. Onun için bazı sözlüklerde, denemenin tanımı yapılırken hep bu noktaya parmak basılır: “Bir bilim, sanat sorununu yeni ve kişisel görüşlerle bezenmiş bir anlatım içinde sunan düzyazı türü.” (2)

Herhalde, Birkiye, eskiden çoğunlukla hep bu öğeye (anlatıma/biçime) öncelik ve ağırlık verilmesine tepkide bulunmak istiyor. Nitekim, sözü geçen “Not”un bir yerinde şöyle diyor: “Bir edebiyat türü olarak deneme, düşünsel boyutunun yanı sıra, belki birçok denemecide de bu öğeyi bastıran üslubuyla dikkati çeker olmuştur. Yani biçim özellikleriyle bir bakıma.”

Elbette, denemeyi yalnızca biçimsel durumuyla değerlendirmek tek yanlı, sakat bir tutumdur; ama bu durumu savsaklamak da tümel, geçerli bir davranış değildir.

Birkiye, yazılarını, “üslubuyla dikkati çeken böyle bir edebiyat türü”ne sokmanın “biraz haksızlık” olacağını söylüyor. (Hakçası, ben de onun gibi düşünüyorum.) Sonra da onların “hem içerikteki iletilmek isteneniyle deneme, hem de biçimdeki özellikleriyle deneme” olduğunu açıklıyor.

Yanlış anlamadıysam, Birkiye, yazılarının biçimsel özellikleriyle de deneme olduklarını belirtiyor yahut öyle olmalarını istiyor. Eğer gerçekten böyle bir savı/dileği varsa, o zaman, dil ve usluba da gereken özeni göstermek zorundadır.

Gelgelelim, kitaptaki denemelerde bu zorunluk yeterince ortaya çıkmıyor.

Genel olarak temiz bir dili var Birkiye’nin. Özleşmeye inanıyor, yabancı sözcüklere az yer veriyor. Fakat, hiç gereği yokken, Türkçede karşılığı olan yabancı sözcüklere de başvurmaktan geri durmuyor. Örneğin, birazcık uğraşsaydı, şu sözcüklerin de Türkçelerini bulmakta güçlük çekmezdi: Ait, beraber, dair, devam etmek, diğer, emel, etraf, faaliyet, fark, gayet, hakkında, hakaret, hata, heyecan, iradî, kelime, kenar, misyon, muhteşem, müdahele, perspektif, polemik, problem, rasyonalist, şayet, tabiî, temas, vesile vb.

Bununla kalmıyor Birkiye; bazı sözcüklerin hem yabancısını, hem yerlisini kullanıyor: Diyalektik (S.35)-eytişim (S.15), fark (S.8)-ayrım (S.62), gayret (S.130)-çaba (S.131), hata (S.65)-yanlış (S.65), kelime (S.9)-sözcük (S.35), kenar (S.27)-yer (S.13), şekil (S.18)-biçim (S.13), tabiî (S.51)-doğal (S.52) vb...

Birkiye “tabiîki” ve “oysaki” sözcüklerine pek tutkun. Nedense, bunlardan birincisini çoğun “tabiiki” (S.23), bazan da “tabiî ki” (S.135) biçiminde yazıyor. (Hangisi doğru?) Bunların yerine, “doğallıkla, doğal olarak, elbette” ve “oysa” sözcüklerini niçin kullanmadığını kavramak güç. Öte yandan, “ve” ile“vb.” bağlaçlarından önce ya da sonra virgül koymasını yadırgamamak da olanaksız.

Sayıları az da olsa, bunlar dilde (giderek anlatımda) bir tutarsızlığı, özensizliği gösteriyor. Nitekim, bazı tümcelerin üzerinde gereğince çalışılmadığı anlaşılıyor: Arada bir karışık/çapraşık, hatta çirkin/bozuk tümcelere rastlanıyor.

Karışık tümceye bir örnek: “Günümüz edebiyatçılarından örnekler taşımayan edebiyat kitapları, öğrenciye eskilerin de nasıl değerlendirilmesinin yönteminin ve gerekliliğinin bilincini sağlayamadıkları için, ayrıca ders kitaplarına genellikle bağlı kalma ve dışarı açılmama gibi klasik politikalardan dolayı da edebiyat sevgisi biraz ütopik oluyor.” (S.8.).

Öteki sayfalarda da buna benzer parçalar var.

Bozuk tümcelere örnek: “Bu

edimler belirlenemiyeceği gibi zaten belirlenemez." (S.133)

Hem çapraşık, hem de bozuk tümcelere bir örnek: "Sanatın nesnesini gerçekçi anlayış, 'içinde yaşanılan nesnel gerçeklik ve toplumsal praksis oluşundan yola' çıkarak yanıtlıyor olmasına karşın 'gerçekçi olmayan sanat anlayışı ve yöntemler, bunun tam karşıtını ilke edinerek, sözgelişi, 'sanatçının ruhsal durumu'nu, 'biçim oyunu'nu, vs. sanatın nesnesi sayarlar." (S.58)

Bir başka özensizlik de şu: Aynı tümcede bir sözcük birkaç kez tekrarlanıyor. Onun yerine, tümceyi tekdüzelikten kurtarıp zenginleştirecek sözcükler aranmıyor. Örnek: *"Evde* küçük Muazzez *vardır;* anası, *evin hanımı,* dırdırcı ve hiç yetinmesini bilmeyen Şahinde *hanım vardır."* (S.104).

Bu örnekleri yargılarımı temellendirmekten çok, Birkiye'ye ilerde yararlı olmak amacıyla sayıp döküyorum. Üstelik, biraz dikkatle düzeltilebilecek bu olumsuz örneklere karşın, Birkiye'nin dile önem verdiğini söylemek zorundayım. "Dilin Kemiği" bölümündeki beş yazı bunun kanıtları sayılabilir. Bunlarda bir yandan 'içerik-biçim', 'öznel-nesnel' gibi kavramlar tartışılırken, öbür yandan bazı yanlış kullanışlar irdeleniyor. "Dil ve Politika" yazısı kitabın başarılı denemelerinden biri. Yazıda diyalektik yöntem beceriyle uygulanıyor. Dil ile öbür toplum kurumları ve politika arasındaki bağlar açığa çıkarılıyor. Türkçeyi özleştirme çabalarının politikaya alet edilmesi-haklı olarak-eleştiriliyor. Fakat özleştirme karşısında politik bir bakış açısının gerekliliği de -incelikle-belirtiliyor. "Öznel mi? Öznelcilik mi?" yazısında ise birkaç eleştiri terimi felsefenin ışığı altında aydınlatılıyor.

Felsefeye yaslanma, kimi sorunlarla olayları onun yardımıyla çözmeye/yorumlamaya çalışma, Birkiye'nin öteki yazılarında da seziliyor. Bu da denemelere bizde az görülen bir boyut kazandırıyor.

Bu boyutu güçlendiren bir yan da yazarın tutumu: Eleştirilerinde de, tartışmalarında da Birkiye serinkanlılığını bozmuyor. Karşısındaki ağzını bozsa bile o, öfkeyle hınca kapılarak, saygı çizgisini çiğnemiyor. ("Eleştirellik mi? Saldırganlık mı?" yazısı (3) bunun iyi bir örneği.) Karalama, aşağılama, saptırma gibi ilkel davranışlara yönelmiyor. Övülesi bir direnişle, nesnellik ve efendilikten ayrılmıyor.

Yazık ki bu olumlu tavır, ara sıra çekingenlikle birleşince, olumsuza yaklaşan bir sonuç doğuruyor: Yer yer yargıları kesinlikten ve yazıları gerilimden yoksun bırakıyor. Bundan ötürü, yargılar bazan alabildiğine yumuşuyor: "Üstelik, doğadaki gibi kesin sınırlar çizmenin de olanağı yok gibi." (S.14). Daha da kötüsü, ürkeklik dolayısıyla kimi düşünceler yolundan şaşarak tersi bir anlama kucak açıyor. Şu tümcede olduğu gibi: "Ama kuşkusuz günlük yaşamda çok dikkatli değiliz galiba." (S.26).

Belirgin "kuşkusuz" sıfatıyla başlayan tümce, ikircimli "galiba" sözcüğüyle bitince, kesinlik ve belirsizlikle kucaklaşıyor ve inandırıcılığını yitiriyor. Bu yüzden, yazının vuruculuğu, okuru etkileme gücü zayıflıyor...

Hepsi böyle mi yazıların? Değil. (Yoksa, onları bir gencin değil de bir yaşlının yazdığını sanacaktım!) Sözgelişi, "Eleştirmenin Yöntemsel İlkesi: Nesnellik" başlıklı güzel ya-

(devamı s. 79'da)

(1) **Attila Birkiye, *Düşünceler, Sözler, Yazılar,* 1984, Birim Yayınları**

(2) ***Yazın Terimleri Sözlüğü,* 1974, S. 42, Türk Dil Kurumu Yayınları**

(3) **Tartışma tavrı bakımından olumlu gördüğüm bu yazıyı, düşünce yükü açısından hafif bulduğumu ve deneme sayamadığımı belirtmeliyim. Kitaba konulmaması gerekirdi.**

TURGAY FİŞEKÇİ

TRUFFAUT İÇİN

Bir dolu çocuklardık
Her yerde raslanabilecek
Hem de tek,
her bir insan kadar
Büyüsek de ağaçların üzerinden inmedik
Her kadın sevgilimiz olabilirdi
Yalnızca topuğunu görmekle sarkan bir perdenin altından
Bir hayat çünkü yalındı yine bir başka hayat kadar.

Bir an yakılan bir kitapsa hayatın yüreği
Bir başka an ilk kez öpülen bir kızdır
Ya da bir babanın okuma öğrettiği çocuk üstüne
eğilen bedeni.
Sıcak ve camları buğulu bir oda
Nasıl ayrılır güneşli kıyılardan
Birinde vazodadır çiçekler, öbüründe bahçelerde
Birinde şarap yoğunlaştırır bir ânı
içimizi dolduran sonsuzluk yollara iter öbüründe

Aşkın yerini aradık hayatta dönüp dolaşıp
Oysa hayatın kendisiydi aşk
Dalından kopan bir zeytin tanesindeki acılık
Altına yatsam ağacının, gökler sevdiğimin gözleriyle dolar
Çocuk gözyaşlarının ışığıdır bütün yıldızlar
Ah, daha anlamadan hayatı
Yirmilerde konup geçen öpüşler gibi
Çalındı hayatlarımız.

Tanpınar'la Bir Rastlaşmamız

Hasan İzzettin Dinamo

Ali Sami Yen'den ayrıldıktan sonra Taksim'deki Emirgân otobüsüne yetişmek üzere adımlarımızı açtık. Bu kez de karşımızdan bize doğru gelmekte olan ablak, aydınlık yüzlü Ahmet Hamdi Tanpınar'la karşılaştık. Ben onunla kişice tanışmamıştım, ancak onu tanıyordum.

"Tanpınar geliyor" dedim.

Meğer Bilal Aziz'le de eskiden tanışırmış. O zamana dek de gelmişti. Hemen birbirlerinin ellerine sarıldılar.

"Gel, şu Degüstasyon'da birer kahve içip konuşalım, bize biraz İngiltere'den söz edersin." Degüstasyon lokali yolun karşısındaydı. Derin bir loşluk içinde millet oturmuş sessizce konuşuyor, gazete okuyor ya da düşünüyordu. Biz de üç kişilik bir masaya oturduk. Karşılıklı oturduğumuzda Bilal Aziz beni Tanpınar'a tanıtmak gereğini duydu:

"Arkadaşım Hasan Bey."

"Dinamo!" diye ekledim.

Ahmet Hamdi, birdenbire şaşırır gibi oldu. Bir süre düşündü.

"Yahu, durun hele, on yıl önceden ben böyle bir soyadı hatırlıyorum. Siz, onun akrabası filan olmayasınız?"

"Yok, üstat, ben onun ta kendisiyim."

"Nurullah Ataç da çok severdi sizi, ara sıra sizin üstünüze güzel bir şeyler yazardı. Dize olarak ben de hiçbir şeyiniz kalmamış ama, o zaman, bütün şiirlerinizi okumuştum. İnsanın ruhunu ayağa kaldıran dipdiri bir şiir havası vardı onlarda. Çevrenizdeki gençlerle konuştum, bizi tanıştıracaklardı, Suphi filan gibi."

"Tam o sıralarda beni sıtmanın insanı kıtır kıtır yediği bir yere sürdüler. Eğer doktor Hulusi bana her gün iki kinin bulup vermeseydi şimdi ben yoktum."

Bu sırada gözlerim Bilal Aziz'e ilişti: gözlerini devirerek bana bakıyordu. Neden soyadımı söyledim, onun sohbet olanağını elinden aldım? diye. Onunla anlaşmamız vardı. Ben onun yanında çalıştığım sürece, yalnızca rastgele bir Hasan Bey'dim. Biraz okumuş yazmış da olabilirdim, ancak o kadar. Başkaca hiçbir yeteneğimi göstermek yetkisine sahip değildim.

"Desene, şiirlerinin bıçakla kesilir gibi kesilip ortadan yitmesi bu yüzdenmiş meğer! En iyi okuyucularından biri bendim. O şiirlerindeki o yaşam gücü neydi öyle! Yepyeni şeylerdi onlar. Revolüsyoner bir görünüşleri varsa da bence ileri bir şiir havası taşıyorlardı yalnızca, hiç de zamanı korkutacak şiirler değillerdi. Senin şiirlerin Nazım Hikmet'in şiirlerine hiç benzemiyordu. Nazım Hikmet dedik de hatırıma geldi, oğlan şu sırada Cerrahpaşa Hastanesi'nde açlık grevinin uzun günlerinde yatıyor galiba."

Nazım Hikmet lafını biraz yüksekçe söyleyen Tanpınar, Peyami Safa'nın iki üç masa ötemizde oturmuş, çevreye kulak verdiğini bilmiyordu. Bir iki ahbabıyla konuşuyor, onlara dinletiyordu. Solcu şairimizin adının geçmesi üzerine dönüp bizim yana bakan Peyami Safa, orda Tanpınar'la Bilal Aziz'i bir baş eşiğiyle selamladı, sonra yine konuşmasına daldı. Gençliğimde Peyami Safa, benim gıyabi dostlarımdan biriydi, sonra gıyabi düşmanlarımdan biri oldu, en sonra, Vecdi Bürün, bizi düşman olarak yüzce karşı karşıya getirmek üzereyken, arkadaşlarım beni o karşılaşmadan uzaklaştırmışlardı.

Ahmet Hamdi Tanpınar ile Bilal Aziz, bir süre eski anılarını konuştular. Çaylarımızı içmiştik. Kalkarken şair bana:

"Yine öyle diri şiirler yazıyor musun?" diye sordu.

"Ne gezer, üstadım, sizin *Bursa'da Zaman*'ın topuğuna erişemeyen şiirleri yazmışım ne çıkar. Yayımlamak olanağı da olmadıktan sonra..."

"Benim *Huzur*'u okudun mu?"

"Sürgünde tek kitap ve gazete okuyamadığım gibi elbette sizin romanınızı da okuyamadım. Ama, okuyacağım."

"Oku bakalım hele, nasıl bulacaksın, çok merak ediyorum."

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu romanını sağlığında bulup okumak ve ona düşüncelerimi bildirmek olanak dışı kaldı. Ölmeden önce bir kez daha gidip kendisini göremedim.

Mutlu Bir Olayın Ardından Kaygılı Günlere

Bilal Aziz'in kimi özel işleriyle uğraştığı günlerden bir gün, İstiklal Caddesi'nde başıboş dolaşıyordum. Birdenbire, karşımda yine Suphi Taşhan'ı görmeyeyim mi? Vaktiyle ilişkilerimiz sürdüğü sırada o, yirmi yaşlarında bir gençti. Zamanın çapraşıklığı yüzünden zaman zaman birbirimizden uzaklaştığımız olduysa da, her zaman birbirimize karşı bir sevgi ve saygı duyduğumuz gerçeği yadsınamazdı. Şu sırada aradan on yıl geçtiği halde ona karşı içimde hala o eski ve büyük sempati vardı:

"Dinamo" dedi "Seni telgrafçı Burhan görmek istiyor. İki eli kanda olsa gelsin, diyor."

"Demek, çağrısının nedeni üstüne hiçbir şey bilmiyorsun?"

"Hayır, bilmiyorum. Seninle çok da görüşüp konuşmak isterdim. Fakat, şu sıra Ankara'da önemli bir işim çıktı, oraya gitmek üzereyim."

Burhan'ın beni böyle ivedi çağırması çok meraka düşürmüştü. Burhan, eski tanıdıklardandı. Kendisini biraz 'sol' olarak da tanıdığımdan, ayrıca kulağı delik bir adam olduğunu da bildiğimden bu çağrının ucunda önemli bir haber sezdim.

Bu bilmeceyi çabucak çözebilmek üzere bir tramvaya atlayarak Ortaköy'e gittim. Telgrafçılık görevi yıllarını oldum olası sanatoryomlarda geçirerek bitiren Burhan yine sanatoryomdan yeni gelmişti, beni görünce uzun boyu, pijamasıyla ayağa fırladı:

"Gel, Hasancığım" dedi, "sana önemli bir haber vereceğim."

Büyük merakla içeri girdiğimde sekiz yıl önce sürgünlük yıllarının benden ayırdığı karım Şerife ile yedi yaşında kızımı karşımda buldum. Şaşırmadım desem yalan olur. Sürgünlüğüm haddinden çok uzadığından, anası onu mahkeme kararıyla benden ayırmıştı. Demek ki, diye düşündüm, telgrafçı Burhan arkadaşın meramı çöpçatanlıkmış.

"Dinamo" dedi, "Fatma abla ile de görüştüm, çoluk çocuğunu alıp gidebilirsin." Burhan'a çok teşekkür ettim. İkindiye dek oturup konuştuk, dertleştik, sonra, karımla çocuğumu yanıma alarak Aksaray tramvayına bindim. Onları Cerrahpaşa'daki kayınvalidemin evine bırakarak Beyoğlu'ndaki odama döndüm. Ertesi gün de on yıllık ikinci bekârlığımı biri tatar arabasına yükleyerek karımın yanına taşındım.

Kayınvalidemin Cerrahpaşa'daki kira evine yerleştiğimizde, bayağı, savaştan önceki mutluluğumuzu bulmuştuk. Cıvıl cıvıl bir yaşam başlamıştı hepimiz için. Bilal Aziz Beyle ufak bağlantımız da sürüyordu. Kayınbiraderim Mehmet Ali Yalçın, Demokrat Parti saflarında Menderes'in en yakın gazetecisi olarak çalışıyordu.

Menderes, aklına estiğinde geceli gündüzlü onu hizmetine çağırıyordu. Babasının ve benim durumumu bildiği halde Mehmet Ali'ye olan güveni hiç eksilmemişti. Sırasında en önemli toplantılarda gazeteci olarak o da bulunuyordu. O zamanlar Menderes'in hiçbir şeyden korkusu yoktu. Son özel toplantıda şöyle bir konuşması olmuş: "Artık Türkiye'de bir tek solcu bırakmayacağız,Dinamo Minamo gibi herifler ilk posta olarak hudut dışı edilmeli, artık, özlemini çektikleri ülkelere gidebilirler. Bizim huzurumuzu bozmaktan uzak kalırlar."

Bunları bir akşam yemeğinde Mehmet Ali'den işitince, çiğnediğim ekmek ağzımda kaldı. Türkiye'de ilk kez böyle korkunç ve toptan bir karar veriliyordu. Halil Yalçınkaya: "Peki, gününü de söylediler mi?" diye sordu.

"Evet, gün sorunu, baba. Hemen hepsi, hiç düşünmek fırsatı vermeden, bir iki gün içinde, 'hepsini gitmek istedikleri cennetlere göndermeli' dediler." Bütün ev halkı heyecan içindeydi. Böyle beş parasız dilenci gibi tutulup rastgele sınırdışı edilmek çok korkunçtu. İnsan vatanından nasıl kovulabilirdi? Hepimizi ateş basmıştı. Şerife ile odamıza çekilip baş başa dertleşmeğe başladık.

Vatanımızdan koğulmak, bize çok ağır geliyordu. Biz böyle arpacı kumrusu gibi düşünüp dururken kayınvalide Fatma, odadan içeri girdi. Şerife'ye doğrudan şöyle bir öneride bulundu:

"Kızım, siz giderken hiç olmazsa Işık'ı bana bırakın. Siz bir bilinmeze gidiyorsunuz, hiç olmazsa çocuğu ben bu sırada korur büyütürüm. İlerde dönmeniz mukadder olursa sağ salim kavuşursunuz hiç olmazsa. Çocuklar için uzun yolculuklar çok tehlikelidir. Sizi, vaktiyle Kafkasya'dan buraya getirinceye dek neler çektiğimi ben bilirim."

Şerife birden ayaklandı:

"Yok, anne, yok" dedi, "ben çocuğumdan ayrılmam, anca beraber, kanca beraber."

"Sen bilirsin, hiç olmazsa siz bir yere yerleşinceye dek. Sonra, istediğiz zaman alırsınız."

Bu heyecanımız sabaha dek sürdü, uyuyamadık, sabaha doğru biraz daldık.

Bir hafta boyunca geceli gündüzlü hazırlık yaptık, sürgüne hazırlandık. Ancak, arkasından bir şey çıkmadı. Bir akşam Mehmet Ali eve gelerek başka bir haber verdi:

"Baba, bütün solcuların hudut dışına sürülmesinden şimdilik vazgeçildi. Bu meseleyi daha tutarlı, daha önemli bir işte kullanmaya karar verdiler." Günlerce kaygı içinde beklemiştik. Hiç değilse şu sırada ülke dışına sürülmekten kurtulmuştuk, ancak, yönetimin çok oyunlar oynayacağı anlaşılıyordu.

NICOLAS GUILLEN

Türkçesi: Özdemir İnce

NICOLAS GUILLEN'e (d.1902) bir gün sormuşlar: 1931 yılında *Songoro Cosongo*'nun önsözünde değindiğiniz *Küba rengi* en çok hangi kitabınızda vardır?

Nicolas Guillen bu yanıtı şöyle yanıtlamış: "Bu Küba rengini yapıtımın tümünde aramalısınız".

Küba devriminden bu yana Yazarlar Birliği Başkanlığı görevini yürüten Nicolas Guillen, 1930 yılında yayınladığı ilk kitabı *Motivos de son*'da ele aldığı Küba'ya özgü izlekler ve müzikle dikkatleri üzerine çekti. Ve bu iki öge daha sonra yayınladığı ve Küba devrimine büyük katkıları olan şiirlerinin de ayrılmaz parçaları olarak kaldı.

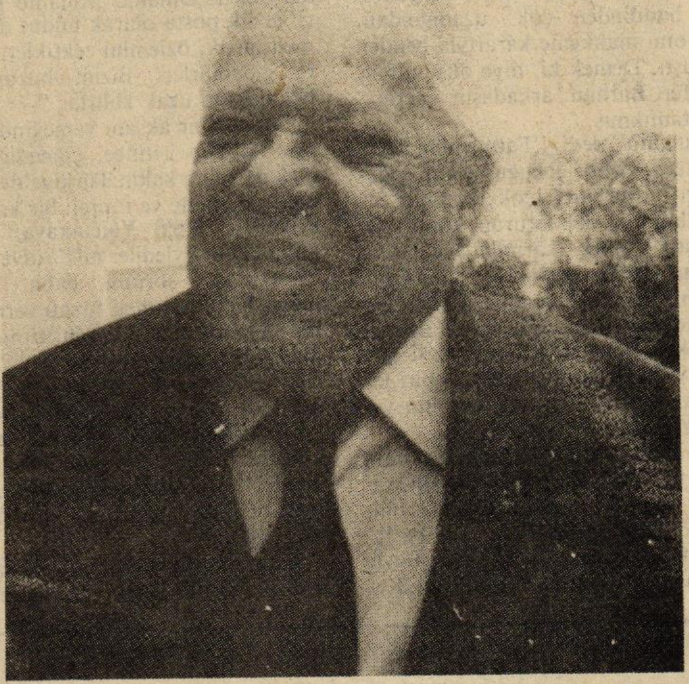
- ***West Indies Ltd* (1934)**
- ***Cantos para soldatos y sones para turistas* (1937)**
- ***Espana, poème en cuatro angustias y una esperanza* (1937)**

Uzun yıllar Küba'dan uzakta, sürgünde yaşamak zorunda kalan, ama ülkesinin özgürlüğüne kavuşması için giriştiği savaşıma ara vermeyen Nicolas Guillen'in çevresinde oluşan sevgi halkası ülkesinin sınırlarından taşıp bütün Latin Amerika'yı ve dünyayı içine aldı. İspanya içsavaşında özgürlükçü cepheyi (Halk Cephesi'ni) desteklemek için yazdığı ve Küba devrimini tasarladığı, Valencia'da yayınlanan *Espana*'dan sonra Guillen şu kitapları yayınladı:

- ***El son entero* (1947)**
- ***Elegia a Jacques Roumain en el cielo de Haiti* (1948)**
- ***Elegia a Jesus Menendez* (1951)**
- ***La Paloma del vuelo popular* (1952)**
- ***Tengo* (1964)**
- ***El grand Zoo* (1967)**
- ***La rueda dentada y El diario que a diario* (1971)**

DÜŞÜN'ün bu sayısında okuyacağınız şiirler, ozanın "*Poemas de amor* (Sevda Şiirleri) adlı kitabından alındı.

Nicolas Guillen'den, son üç kitabı dışında yaptığımız seçmeler 1976 yılında *Küba Şarkıları* (Cem Yayınevi) adıyla yayınlanmış ve büyük bir sevgiyle karşılanan bu kitap kısa bir süre içinde tükenmişti. *(Ö.İ.)*

ÇOK UZAKLARDAN GELDİNİZ

Çok uzaklardan, uzaklardan geldiniz,
hiç duymadım ayak seslerinizi
ama biliyordum, gelen sizdiniz.
Ne gelir elimden, birazcık görebildiysem
rüzgârın yollarında sizi?
Güzeller güzeli bir kokuysa eğer
peşimden gelen ve benden uzaklaşan sesiniz,
gözyaşları içinde uyandığım
bir düşse eğer gövdeniz,
birazıcık dokunabileceğim
taçyapraklarıysa eğer elleriniz,
ve bir ebemkuşağıysa gülüşünüz
uzak mı uzak sessizliğin içinde
ıslak sessizliğinde öğle sonunun?

Ne gelir elimden, birazcık görebildiysem
rüzgârın yollarında sizi?

Sevda Şiirleri

RONDE

Çık da bak, güvercin
şu çam dalının ucuna,
geliyor mu yavuklum
güzelim yollarda mı?

Düşün, gözünün önüne getir,
evinde oturmuş
pirinç yiyor sevgilin.

Güvercin, n'olur ara biraz
sevdiğim kadınımı,
söyle ona, bekliyorum halâ
bana söz verdiği öpücüğü.

Ne diyeceksin bakalım buna?
senin hatun oturmuş koltuğa
içiyor kahvesini.

Söyle sevgilime, güvercin,
gelince benim cenaze törenine,
bütün gücüyle vursun kapıma,
çünkü kapım demirdendir.

Düşün,gözünün önüne getir,
oturmuş evinde
mısır öğütüyor sevgilin.

MADRİGAL

Ellerinden damlar tırnakların,
on tane mor üzüm salkımı.

Derin,
yanmış ağaç gövdesinin eti,
tütsüler aynanın batağında
çekingen dip yosunlarını.

HİÇBİR ŞEY

Bir gece ağacının akışıyla
sessizce geçip gidiyor zaman,
zaman görüyor suskun alnımı,
görüyor huzursuz yüreğimi zaman.

Ve bu sessiz zamana ben
daldırıyorum gece suyu sesimi,
dayıyorum suskun alnımı,
dinlendiriyorum onda huzursuz yüreğimi.

Saklıyorum acımı acının yurdunda
saklıyorum ruhumu ruhun kılıfında
saklıyorum sesimi bir kılıç gibi.

Hiçbir şeyim yok, bir şey istemiyorum.
Ne bir şey arıyorum, ne bir şey umuyorum.
Hiçbir şey.

Zengindim bir zamanlar, zengindim,
bir gitarım vardı dalgalardan,
dallar arasında bir bülbülüm,
bir öğle güneşim vardı kocaman.

Yitirdim ama ne varsa elimde,
bülbülü, pırıl pırıl dalgaları,
gitarımı ve ağaç dallarını.
Öğle güneşim soldu gecede.

Sadaka dileniyorum. Boşuna,
sesimi uzatıyorum, avuç açıyorum.
Anlıyor musun beni, ey unutkan?

Hiçbir şeyim yok, bir şey istemiyorum.
Ne bir şey arıyorum, ne bir şey umuyorum.
Hiçbir şey.

Kültür Herkesin İşi Olunca

JEANNE BRODY'nin International Herald Tribune gazetesinin 23 Kasım 1984 tarihli sayısında yer alan "Cuban Culture Dances to a Popular Beat" başlıklı yazısından.

Meydan tıklım tıklım doluydu. Beyaz, bej ve siyah tonları taşıyan yüzler gösteriyi izliyordu. İzleyicilerden biri, renkli gömlekli bir siyah adam, davulcu ile yer değiştirdi, davulcu şimdi kenarda el çırpıyordu. Şarkıcının yerini de bir amatör almıştı ve sahnenin ortasında kendinden geçmiş bir ihtiyar, gösteri grubunun çekici profesyonel dansçılarından biriyle dansediyordu. İzleyenler el çırpıyor, ayaklarını vuruyor ve bağırıyorlardı: "Haydi büyükbaba, göster onlara bu iş nasıl yapılırmış!".

Küba'da kültür herkesin işidir.

Ekonomik güçlüklere ve malzeme yetersizliğine rağmen daha çok sayıda Kübalı amatör ya da profesyonel sanatın şu ya da bu dalına katılıyor. Dışardakilerin baskı, sansür ve ifade özgürlüğü üzerindeki sıkı denetimden söz etmelerine karşılık, ziyaret edeni Küba'da dinamik bir kültür ve sanat ortamı karşılıyor.

Küba belki de en çok müziğiyle tanınır. Rumba ve ça-ça gibi danslar Batı kültürünün öylesine bir parçası olmuşlardır ki, çok az insan bunların Küba'da yaratıldığını hatırlamaktadır. Ça-ça'yı yaratan Enrique Jorrin bugün yaşamaktadır ve binlerce dans eden Kübalının önünde çalmaktadır.

Konga davulu ve diğer tipik Küba vurmalı çalgıları tüm dünyada kullanılmaktadır. New York ve Puerto Rico gettolarından doğan "Salsa" hareketinin popülerliği, onun Küba ritm ve danslarından türediği gerçeğini gölgeliyor.

Adaya ayak basan her göçmen grubu Küba müziğine katkıda bulunmuştur ve Kübalıların çoğu ulusal mirasa kişisel olarak katkıda bulunduğunu hissetmektedir. Cadde köşelerinde bir müzik eleştirmeninin yapacağı türden tartışmalar duymak olağandır. Sanatçılar ve müzisyenler yakınlık ifade eden sıfatlarla çağrılırlar: şarkıcı Pablo Milanes'e Pablito, ünlü trompetçi Arturo Sandoval'a Arturito dedikleri gibi.

Küba'da klasik müzik hiçbir zaman popüler ya da folk müzikten ayrılmamıştır. 20. yüzyıl başlarında Alejandro Garcia Caturla ve Amadeo Roldan gibi besteciler senfoni ve operaların yanısıra popüler dans müziği de yazmışlar ve bu tür unsurları kendi klasik parçalarına eklemekten geri durmamışlardır.

Kübalılar halk müziklerinin farklı köklerine büyük saygı duymaktadırlar. 1959 Devrimi'nden bu yana ülkenin farklı kültürel anlatımlarının etnik kaynaklarını araştırmak üzere sayısız merkez açıldı.

Küba Halk Dansları Topluluğu'nun "Cumartesi Rumbası" gösterileri yalnızca kostüm, dans ve şarkı olarak iyi bir sanatçılık örneği değildir. Grubun başkanlığını antropolog Rogelio Martinez Fure yapmakta ve grup etnolojik araştırmalar temelinde Küba'nın folklorik anlatımlarının kültürel köklerini en saf haliyle korumayı amaçlamaktadır.

Havana'nın bazı köşelerinde ve Matanzas kenti yakınlarında, sömürgecilik Kübasında var olan kölelerin gizli topluluklarının izini taşıyan, Afrika dini törenlerini tekrarlayan küçük gruplara rastlanabilir. Eski adıyla Hilton Oteli olan Havana Libre'de çalışan genç bir kadın büyükannesinin zaman zaman *"diablitos"* ya da hayat dansı yaptığını söyledi. Genç kadın geçenlerde Havana'da bir caddeden geçerken bir meydanda davul sesleri duymuş. *"Toque del santo"*'ydu" diyor (bir dini davul gösterisi) gururla, "kalıp, izlememe izin verdiler."

Kübalılar müziği o kadar ciddiye alıyorlar ki, burada "Salsa"yı inceleyerek hızlı Amerikan Latin müziğinin ne kadar türetilmiş ya da özgün olduğunu araştırıyorlar.

Burada her yerde ve her türden müzik var. Küba televizyonunda Michael Jackson'un video programları, Julio Iglesias ve en yeni Küba şarkıcılarının yanısıra yer alıyor. Havana'nın eski yerleşim bölgelerinden Vedado sokaklarında bir beyzbol sopasıyla ritm tutan genç çocukların trio'su ya da açık duran sıra sıra kapılardan 16. yüzyıl İspanyası baladlarından kalma köylü *guajira*'sından John Coltrane'e kadar her şey duyulabilir. Ve merkezî Havana'daki Copelia parkı ünlü dondurmasının yanısıra Kübalı, ABD'li ve Latin Amerikalı gözde şarkıcıların geniş bir yelpazesini sunuyor.

Küba'nın gece hayatı 1970'lerin başlarındaki güç yıllarda bir parça sönükleştiyse de, bugün tüm gücünü gösteriyor. Havana'nın sayısız gecekulübü önünde her Cumartesi ve Pazar geceleri genç insanlar upuzun kuyruklar oluşturuyorlar. Giriş ücreti ve içkiler —5 ilâ 10 dolar arasında— ortalama bir Kübalının yalnızca birkaç saatlik çalışması demek, yasaklamaysa yok.

Mahalle kulüpleri, fabrikalar ve yönetim halk için dans ve partiler düzenliyor. Bu organizasyonların çoğu ücretsiz ya da çok az bir ücret karşılığı ve en kaliteli orkestralar tutuluyor. Kentte bu tür kutlamalar, küçük toplantılar ya da sokak dansları şekline dönüşürken, kırsal bölgelerde hurma ağaçlarının çevrelediği meydanlarda yaşları 5 ile 95 arasında değişen binlerce Kübalı işçi ve köylünün bira içip, dans ettiği karnavallara dönüşüyor.

Country music halâ evlerde ve ülkenin iç bölgelerinde çalınıyor.

"Son" adı verilen eski biçimleri ve müzikli, şarkılı tartışmaları saz şairi evleri'nde duyabilirsiniz. Bunlar, her kent ve kasabada eskilerin ve gençlerin biraraya gelip müzikçalıp görüş alışverişinde bulunduğu odalar ya da binalar.

Havana'daki Capri Hotel'in Salon Roja'sında insan güzel bir *bolero*'yu, yarım saat süreyle "Le Feeling"in büyük kadınları Omara Portuonda ya da Elena Burke'u, caz ezgileri ve duygusal melodileri hâlâ popüler olan 1940'ların müziğini dinleyerek güzel bir gece geçirebilir. Hemen yandaki salonda kısık ama hisli sesiyle Jose Antonio Mendez söylüyor.

Viyolonist Max Dollin Havana limanına ineliden beri caz Kübalı müzikseverlerin pek çoğunungözdesi oldu.

Görsel sanatlarda; geçen yılın ilk Küba Plastik Sanatlar Bienali 22 Latin Amerika ve Karayip ülkesinden sanatçıların yanısıra ABD'de yaşayan Chicano'lar da katıldı. Bienali 175 bin kişi izledi.

Nikaragua'dan parlak renkli harman sahneleriyle ilkel köylü resimlerinin yanında bembeyaz tualler ve geometrik şekillerin yer aldığı Brezilya ve Venezuela gibi ülkelerin resimleri vardı. Bu renk, içerik ve uslup çeşitliliği Küba Kültür Bakanı Armando Hart Davalos'un şu sözlerine hak verir gözüküyor: "Sanatçıları yaratamayız, ama sanatçıların yetişebileceği ve hiçbir yeteneğin çaresiz ya da kendini ifade edemez kalmayacağı gerekli koşulları yarattık."

Sanat öğretmenleri ve okulları sayısında artış var, ülkede her yıl ek olarak 100 salon, 230 müze ve 200 kültür merkezi açılıyor. Bunlar kültürü kitlelere getirme ve sanata halkın katılımını artırmayı hedefleyen bir politikayı yansıtıyor.

Gelişmekte olan bir ülkede bu hedefler temel gereksinimler açısından nispeten kolaylıkla sağlanabiliyor. Ama öte yanda, sinema, yüksek düzeyde teknik yeterliği ve pahalı malzemeyi gerektiriyor.

Devrimden önce ulusal film endüstrisi yok gibiydi. Bir grup ilerici filmcinin güç koşullarda gerçekleştirdiği tek bir film —El Megano— dışında tüm sinema yüzde 50'si ABD'li olmak üzere yabancı şirketlerin denetimi altındaydı.

1959'da kurulan Küba Sinema Sanatları ve Sinema Endüstrisi Kurumu ürününü verdi ve bugün ülke çapında belgeselleri ve sayıları artan filmleri ile tanınıyor.

Malzeme azlığı ve pahalılığı nede-

Ressam Mariano Rodriguez, şair Roberto Fernandez Retamar, Küba balesinin kurucusu ve başdansçısı Alicia Alonso'nun sahnede 50. yılını kutlarken.

niyle sinema dalına kitlesel katılım daha çok en son filmler üzerine tartışma ve münazaralardan oluşuyor. Sinemaya giden hemen her Kübalı kendisini eleştirmen saymaktadır. Küba'nın 500 sinema salonu ve ücra köylere giden gezici sinemaların yanında fabrikalarda, üniversitelerde, kültür kulüplerinde ve televizyonda film gösterileri vardır.

Dışardan bakan için film tartışmaları üniversitelerdeki politik tartışmalara benzemektedir, ama Kübalılar onu kendi "kültürel demokrasi"lerinin bir biçimi olarak görmektedirler. Böyle tartışmalardan birisi sinema kurumu direktörü Pastor Vega'nın yeni filmi "La Habanera"nın Eski Havana'nın sömürgecilikten kalma ve şimdi Kültürel Miras Vakfı olarak restore edilmiş binasındaki gösterimi sırasında oldu.

Film, Havana Hastanesinin psikiyatri bölümünde geçiyordu ve geleneksel olarak *erkek* toplumda kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkileri yansıtıyordu. Özel olarak, birimin başkanı olan ve psikolojik görüşlerini kendi özel yaşamına uygulayamayan kadının çelişkilerini anlatıyordu.

Film olay yarattı çünkü Kübalıların çoğunluğunun yaşamını yansıtmaktan çok, onlardan ayrı küçük bir grubu yansıttığı belirtildi. Gösterimden sonra tartışmayı yöneten Vega sorularla kuşatıldı: filmin sonu, resimleme tarzı, konusu ve özellikle kahramanlarının yaşam biçimi...

Blucinli genç bir adam, "fabrikamda" dedi, "hepimiz filminizi gördük. Bu insanların nasıl yaşadığını, evlerini, renkli televizyonu, Kübalıların çoğu böyle yaşamıyor."

Sonunda Vega'nın eşi ve başoyuncu Daysi Granados kendini savunmaya yöneldi: "Hiç kimse, hiç kimse bana Kübalıların nasıl yaşadığını öğretemez. Ben de çoğunuz gibi iki çocuğum ve kocamla tek odalı dairede yaşadım. Ben de sizin gibi güçlükler çektim."

Bu tür tartışmaların kültür politikası üzerinde gerçekten etkisi olabilir, ya da olmayabilir ama süs olmadıkları gerçek. Bu tartışmalar kültürel olarak olup bitenin bilincinde olmayı ve sokaktaki sıradan adamın fikrine değer verildiği duygusunu yansıtıyor. Tıpkı nüfusun her kesiminin müziğe katılması, sanat Bienalini izlemesi gibi, her tabakadan insan film tartışmalarına katılıyor.

Çünkü Küba'da kültür herkesin işi.

ROBERTO FERNANDEZ RETAMAR

Türkçesi: Teoman Aktürel

AYNI ELLERLE

Bir okul yapıyorum seni okşayan aynı ellerle.
İş giysileri olduğunu sandığım giysilerle şafağa vardım
nerdeyse.
Ama yarısı yıkık evde adamlar ve delikanlılar bekliyordu
çul çaput içinde,
üç beş kamp yatağıyla, orda geceliyorlar şimdilerde,
köprü altlarında, sundurma altlarında uyuyacak yerde.
İçlerinden biri okuma biliyor, benim kitaplığım
olduğunu öğrendikleri vakit, oraya gönderdiler onu
(İri yarı, ışıklı, aykırı melez yüzünde bir minik sakal).
Daha ancak temelleri görülen gelecekteki yemekevini
geçiyorum,
O temeller üzerinde parmağıyla pencere ve kapılar çiziyor
havada gönüldeşim.
Bir öbek delikanlı taş taşıyordu daha ötede
hızlı küçük el arabasıyla. Ben de bir el arabası istedim
ve yalın insanların yalın işini öğrenmeğe koyuldum.
Sonra benim de ilk küreğim oldu, içtim kaynak suyunu
işçilerin.
Yorgun düşünce, seni düşündüm, şimdi benim gözlerimin
kapandığı gibi
gözlerin kapanıncaya dek hasada katıldığın zamanı.
Nice uzaktık gerçek şeylerden,
sevda, uzaktık ondan da, uzak olduğumuz gibi
birbirimizden!
Konuşmayı ve yemeği
hak ettik doğrusu,
çobanın dostluğunu da.
Bir de sevdalı çift vardı:
Al al olmuştu yanakları bakışlarımız altında,
Oysa şakalaşıyor, kahveden sonra, sigara tüttürüyorduk.
Seni düşünmediğim bir an geçmiyor,
Belki bugün her zamankinden daha yoğun düşünüyorum,
İmdi şu okulu yapmağa yardım ediyorum
Seni okşayan aynı ellerle.

1950'lerde Televizyon Eğlencesi: Soğuk Savaş

Northeastern Illinois Üniversitesi'nden profesör J.FRED MACDONALD'ın Journal of Popular Film and Television dergisinin 1978/7:1 sayısında yer alan yazısının özet çevirisidir.

Televizyonun Amerika'da başlıca eğlence ve haber alma aracı haline gelmesi tam, ulusun Soğuk Savaş'ın karışıklığını derinden derine yaşadığı sıraya rastlar. Savaş sonrası Amerikası, bir yandan onu sosyal gerçekliğine uydurmak istiyor, bir yandan da Doğu-Batı ilişkilerinin kaygılarını yaşıyor, Kore'de savaşıyor, ve John Foster Dulles'ın "güvenceye alma", "misilleme" ve "tutsak halkların kurtuluşu" üzerine diplomatik felsefesiyle yaşamayı öğreniyordu. Bu gergin ortamda televizyon yurttaşların, basitçe *iyi* ile *kötü*'nün savaşındaki en son gelişmeleri öğrenebildikleri en önemli araç oldu. Böylece 1950'lerin Soğuk Savaşı Amerika'nın ilk "televizyon savaşı" oluyordu.

Haber yayma yoluyla televizyon her gece milyonlarca eve uluslararası mücadeleyi taşıdı. Haberlerde, belgesellerde, tartışmalarda ve benzer programlarda Soğuk Savaş alışıldık bir olgu haline gelmişti. Ama bu tür *non-fiction* programlar Soğuk Savaşı yansıtma konusunda sınırlıydılar. Güncel olaylara bağlı olduğundan haber programları düşmanın niteliği ve yenilginin sonuçları üzerine duygusallığı dallanıp budaklandırmada etkileyici değildi. Bu anlamsız nitelikler ancak edebi ve teatrel tekniklerle sergilenebilirdi. Bu nedenle bu savaşın daha çarpıcı örnekleri için eğlence programlarına bakılmalıdır.

1950'lerde Televizyon, ulusu Soğuk Savaş klişeleri ve korkusuyla baştan aşağı donattı. Propagandaya yönelik görünümlere garkederek,kamuoyunun düşüncesi ABD hükümetinin politikalarını sorgusuz-sualsiz desteklemeye yöneltildi.

Bu tür eğlendirici dizilerin en önde geleni kuşkusuz *I Led 3 Lives*'dır. 1953'te yayıma giren ve 117 yarımsaatlik bölümden oluşan dizi 1970'lerde kimi yerel istasyonlarda gösterilmeye devam ediyordu. Dizide ABD'yi çöküş tehdidinden kurtarmak üzere bir FBI ajanının kahramanlıkları anlatılıyordu. Tipik örnekler olarak, Amerikan gençliğine yeni ucuz uyuşturucu tanıtmak üzere planlar, gizli evrakların çalınması girişimleri, nefret dolu bildiriler dağıtarak işyerlerinde huzursuzluk yaratmak vb. bu bölümlerin konularıydı. Her hafta dizinin sonunda kazanılan zaferle "ulusal güvenliğimiz açısından bir tehlike daha ortadan kaldırılmış" oluyordu. Soğuk Savaşı konu alan pekçok eğlence programı gibi bu dizi de Doğu-Batı ilişkilerini hiçbir zaman makul çerçevede tartışmadı. Aksine izleyiciler *İyi*'nin daima kazandığı, ama *Kötü*'nün hiçbir zaman tümüyle yok edilemediği klasik bir ahlak öyküsü izlediler.

Ülke içinde olduğu kadar ülke dışında Amerikan değerlerini koruyan vatansever gizli ajanlar bu yıllarda izleyicilere sunuldu. Bu casusların çoğu hükümet ajanlarıydı. Bu Soğuk Savaş kahramanları arasında askeri istihbarat subayları da sık sık yer aldı. Ve bu dizilerin gerçek dosyalara dayandığı biliniyordu. Örneğin *Pentagon, USA* dizisi ABD ordusunun suç araştırma dosyalarından yola çıkmıştı. Bu tür dizilerde tipik öyküler, örneğin Londra'daki Rus Elçiliğine Amerikan ajanlarınca dinleme cihazı yerleştirilmesi, dünya çapında liderlerin öldürülmesi, iltica ettirme işleri vb. idi. Gözde konulardan biri de kuşkusuz muhbirlikti.

TV'deki Amerikan casusları yalnızca meslekten istihbarat görevlileri ile sınırlı değildi. Askeri ve hükümet ajanlarına ek olarak ülke dışında vatansever kişiler de bu tür işlere karışıyordu. Örneğin 1952-53'te yayımlanan CBS yapımı *Biff Baker, USA* ticari işleri gereği karısıyla birlikte tüm dünyayı dolaşan bir işadamını anlatıyordu. Kendi işlerini hallederken, Baker, ülkesi için de birazcık casusluk yapıveriyordu. Baker ve karısı o kadar inandırıcıydı ki işadamları örgütleri her Amerikalı işadamının casus olduğu izlenimini verdiğinden yakınarak diziyi eleştirdiler.

Meslekten casusluk merak uyandırırken, gizli ajan vatandaş sözünü sakınmazdı. Dönemin tüm korkuları ve acıları bu kahramanın omuzlarına aktarılabilirdi. Karşımızda ulusal inançlarından yola çıkarak harekete geçen bir adam vardı. Gölgeli bir Macar sokağında yürüyen, Polonya sınır muhafızlarını atlatan vs. bu adamın eylemlerinde, güçsüz, ortalama izleyici kendisini uluslararası mücadelede bir casus-vatandaş olarak görebiliyordu.

Tüm bu dizilerin propaganda etkileri tartışmasızdı. Kendi yaptıklarının politik ya da ahlaki doğruluğundan hiç kuşku duymadan, bu kahramanlar haksızlık dünyasına Amerikan adaletini getirmeye çalışıyorlardı. Bu Amerikanizmin mesajı en güçlü biçimiyle 1955'te yayımlanan *Crusader* dizisinin her bölümünden önce TV ekranından şöyle veriliyordu:

> *Crusader* demokrat insanların ülke içinde ve dışında özgürlük ve adalet düşmanlarına karşı mücadelesini anlatmaktadır. Bunlar, yalan söylenenlere doğruyu, karanlıkta yaşayanlara ışığı, korku içindekilere korunmayı getirmeye adanmış pek çok büyük örgütün yardım ettiği insanların öyküleridir.

Bu Soğuk Savaş macera dizilerinde ABD dışındaki dünyanın görünümü sefil, biçareydi. Savaş sonrası özgür ve eşit devletlerin oluşturduğu bir dünya kavramına bağlananlar bu dizilerde çok az teselli buldular. Suç, casusluk, açlık ve genel bir manevi çöküntü *Orient Express* ve *Terry and the Pirates* gibi dizilerin baş öyküleriydi. Bunlarda sık sık bombalanmış

kentler ya da açlık içinde kıvrananlar gösteriliyordu. Libya'daki koleraya, Pakistan'daki ilkel tarım tekniklerine, güneydoğu Asya'daki devrime bakıp kıyaslandığında ABD semiz, rahat bir yerdi. *The Hunter* dizisindeki kahramanın deyişiyle, "gökkuşağının sonunda, diş macununun bile yeşil olduğu bir yer"di. "Amerika kalesinde" oturan izleyiciler böylece Soğuk Savaş televizyonu yoluyla dünyanın geri kalanını geri ve acımasız olarak görmeye yöneldiler. Ve buna ek, televizyon vatandaşları koruma altında olduklarına da ikna etti.

Gizli ajanlar yoluyla dünyada özgürlük ve demokrasi için izleyiciden destek sağlanırken, televizyon Amerikan askeri gücüne methiye yağdıran görünümdeydi. Gerçek savaş filmlerinden, kurgu yapımlara kadar televizyon sık sık bu konuyu işledi. Bu şekilde II.Dünya Savaşı'nı ele - alan belgesel diziler, tarihi kayıtlar olmaktan çok Soğuk Savaş destanları olarak ele alınmalıdır. Bu askeri güç ve ahlaki olarak haklılık konusu en güçlü biçimiyle NBC programı *Victory at Sea* (Denizde Zafer)'de görüldü. Bu Soğuk savaş belgeseli II. Dünya Savaşı sırasında ABD Donanması üzerinde odaklaşıyordu ama 1950'lerdeki militaristleşmiş Amerikan zihniyetini istismar ediyordu. Program yıllarca ve yüzlerce değişik yerde, tekrar tekrar gösterildi. Emmy Ödülü dahil olmak üzere bir dizi ödül ve madalya aldı ve filmi de yapıldı. *Victory at Sea* ABD'nin dünyadaki ilişkilere bakmadaki şoven görünümünü yansıttı: Masum Amerika, Faşist emperyalizmin vahşi bencil çıkarıyla çatışır. Amerikan davası ahlak ve uluslararası hukuk açısından haklıdır, düşman motifi ise açık saldırganlıktır. Dizide konular hiç tartışılmıyor. Mantık yerine tumturaklı sözler alıyor ve izleyiciler savaş öğütleri dinliyor. Dizinin bölümlerinden birinde izleyicilere Amerikan görevinin kutsallığı şöyle anlatılmaktadır:

> Ölümden ve yıkımdan uzakta, savaşan ve zafer ve kurtuluş için dua eden denizci ve piyadelerden uzakta, ABD, toprağını, kaynaklarını, sanayisini, insanlarını bu uzaktaki dualara yanıt vermek üzere hazırlıyor. Dünyanın görmediği büyüklükte bir gücü harekete geçirerek Amerika dünyayı kurtarmaya hazırlanıyor. Ve Amerika kurtarmaya yürüyor.

Soğuk Savaş mesajları yalnızca macera dizileri ve belgeseller aracılığıyla değil, dramlarda ve westernlerde de işlendi.

Hastanede geçen *Medic* dizisinin Şubat 1955'te yayımlanan öyküsünde ABD'ye bir hidrojen bombası saldırısı sırasında hastanenin kargaşa sırasındaki durumu anlatılıyordu. Öykü patlamayla gözlerini kaybeden bir çocuk üzerinde odaklaşmıştı ve tüm ulusa düşmanın Amerika için ne hazırladığı böyle korkunç bir şekilde anlatılıyordu. Böyle bir sansasyonel yaklaşımı lanetlemek yerine, New York Times'in Jack Gould'u gibi eleştirmenler diziyi "gerçekten eğitici" bulduklarını açıkladılar.

Geleneksel Amerikan değerleri ve sembollerini temsil eden western'lere gelince, bunlar da Soğuk Savaş paranoyasından alabildiğine yararlandıkları için bu dönemde geniş bir popülerite gördüler. Bir western kahramanı bir toplum düşmanını öldürdüğü ya da hapse attığı zaman, izleyicilere şunu tekrarlıyordu: toplumsal özgürlük için mücadele bize dedelerimizden kalmıştır. Kasabanın, okul değerlerinin, çiftliğin korunması, diğer uygarlık ve mülkiyet sembolleri, uğrunda savaşılacak ve ölünebilecek meşru nedenler olarak tekrarlanıyordu. Soğuk Savaş kaygıları western kahramanının adaleti ve düzeni sağladığı her defada bir an olsun yatışıyordu.

Doğu-Batı arasındaki gerginlikten çocuk programları da payını aldı. Dönemin propaganda emsali, arkasında Amerikan bayrağı ile uçan Süpermen'di. Orada karşımızda dururken, canlı bir spiker sesi bu kahramanın "Doğruluk, Adalet ve Amerikan Tarzı Yaşam" için savaştığını söylüyordu. İlginçtir bu program daha önceki on yıl boyunca radyodan verilirken, tanıtımda bu sözler yer almıyordu.

Çocuk programları arasında en açık Soğuk Savaş'çı *Captain Midnight*, sonraki adıyla *Jet Jackson'* dı. Gizli Birlik komutanı olan Captain Midnight tüm dünyada adaleti sağlamak üzere kurulan gizli örgüt komutanıdır. Uçağı, laboratuvarı ve bedensel gücüyle (teknoloji, bilim ve insan gücü) bu kahraman uluslararası politika konularına doğrudan giriyordu. Örneğin dizinin bir öyküsünde, kahramanımız, Luanda adasının yöneticisinin ABD'nin ülkesinin topraklarında atom bombası denemesi yapmasına izin vermekten vazgeçtiğini keşfediyordu, ya da düşman ülkelerden mahkum kaçırıyordu.

Dönemin niteliğine uygun mesajların sürekli verildiği çocuk programları uzay dizileri oldu. Bu programlar 1950'lerin ortalarına kadar sürdü. *Space Patrol, Rod Brown and His Rocket Rangers, Flash Gordon, Rocky Jones, Commando Cody, Tom Corbett* vs. çocukları Soğuk Savaş felsefesine doğrudan soktular.

Birleşik Gezegenler ya da Güneş Birliği gibi galaksiler arası örgütlenmelerden de söz etse, çocuklar bu programların kahramanlarının gelecekte bir zaman hareket eden Amerikalılar olduğunu biliyorlardı. Örneğin *Tom Corbett* 2350 yılında ABD Uzay Akademisinde eğitim gören bir teğmendi ve Dünya, Mars, Venüs ve Jüpiter arasındaki Güneş Birliği'nde barışı korumak üzere gezegenlerarası polis örgütüne katılıyordu. Ya da *Rocky Jones,* 21. yüzyılda yaşıyordu ama işi bugünkü gibiydi- güneş sistemini gezegenlerarası kötülükten korumak.

Bu programların etkisi, hayran klüplerinin (fan club) kurulmasıyla daha da artırılıyordu. Örneğin *Captain Video* dizisinin taraftarları şu yemini ediyorlardı:

"Burada resmi Video Ranger'ları olarak, Ranger kanunlarına bağlı kalacağımıza ve evrende Özgürlük, Doğruluk ve Adalet davasını sonuna dek destekleyeceğimize söz veririz."

Daha da çarpıcı olan *Rod Brown*'u sevenlerin etmek zorunda oldukları yemindir. *Rod Brown,* 22. yüzyılda Omega Üssünde oturmakta ve dünyayı korumaktadır. Onun 10 emri ise 22. yüzyılın değil, 1953-54 ABD'sini yansıtmaktadır:

> "Rocket Ranger olarak şerefim üzerine söz veririm ki:
> 1- Yolumu daima ABD Anayasasına göre çizeceğim.
> 2- Başkalarının Hak ve İnanç yörüngelerine geçmeyeceğim.
> 3- Zayıf ve Masum olanı korumak için son hızla hareket edeceğim.
> 4- Ülkemin ve Toplumumun yasalarıyla çarpışan yörüngeden uzak duracağım.
> 5- Ana-babam ve Öğretmenlerimle aynı yörüngede seyahat edeceğim.
> 6- Roketlerimi akılsızca ateşlemeyeceğim ve her zaman Nazik olacağım.
> 7- Çalışkan ve Tutumlu olarak aletlerimi ve motorlarımı hazır tutacağım.
> 8- Antenlerimi Öğrenmeye yöneltip, Çalışacağım.
> 9- Zihnimi uyanık tutarak başıboşluktan uzak duracağım.
> 10- Şefkatli ve Anlayışlı olarak diğer insanların yollarındaki meteorları temizleyeceğim."
> Tüm bu dizilerin şu ya da bu şekilde formüle edilmiş cepheleşmeleri vardı ama genç izleyiciler gerçekte bunların birer simge olduğunu biliyorlardı.

Soğuk Savaş sırasında din çok önemli bir konuydu. Sinemada, mü-

zikte, radyoda ve basında dini mesajları içeren pek çok başarılı program yapıldı. Bu programlar Soğuk Savaş'ta ABD yandaşlığını kendi paylarına yerine getirdiler. *Kötülük*, tanrıtanımazlığın sonucuydu, kötü,dünya barışını tehdit ediyorsa, bunun nedeni ateizm'in tanrıya ve inananlara saygısı olmayışındandı. Televizyon, Soğuk Savaş mesajında ilahi gücün de işbirliğini yansıtıyordu. Din temalı pekçok program arasında en sevilenlerden *Cavalcade of America*'nın Ocak 1956'da yayımlanan bir öyküsü "Amerika'ya Yürüyen Çocuk"tu. Koreli bir çocuk uçakla Japonya'ya geldikten sonra orduda görevli bir din adamının yanına sığınır ve din adamı onun ABD'ye yerleşmesini sağlar. Amerikan özgürlüğü arayan bu tatlı çocuk ve ona yardım eden sevgi dolu din adamı karışımı,bir çocuğa bunları çektirenin ne tür bir düşman olduğu konusunun altını çiziyordu. Bu tür din ağırlıklı programların izlenmeye en uygun saatlerde verildiği görülmektedir. Bunlar arasında en saldırgan olanı 1950'lerde başlayıp, 1953'te 130 istasyondan verilmekte olan Rahip Fulton J.Sheen'in *Life Is Worth Living*'iydi. Rahip Sheen toplumun ahlaki değerlerinin yanısıra Soğuk Savaş politikasını da yürütüyordu. Yalnızca dökümlü saten giysisi ve üzerine birşeyler çizdiği karatahtayla gözüken Rahip kuşkusuz Doğu-Batı cepheleşmesiyle ilgileniyordu. Kongre Araştırma Komisyonları önünde Parti üyesi olup olmadıklarını açıklamayı reddeden Amerikalıları kınıyor, "herhangi iyi bir yurttaş kendisine Ölüm Şirketi'ne üye olup olmadığını sorulduğunda hemen reddedecektir" diyordu. Rahip Sheen'e göre ABD dünyanın jandarması olmanın da ötesine gitmeliydi, o -ABD- ilahi gücün dünyaya atadığı yeni kurtarıcıydı.

Soğuk Savaş korkuları daha çok 1950'lerin televizyon dizi filmleri ile yayılmaya çalışıldı. Normal filmler ve TV filmlerine gelince,televizyon şirketleri ve yerel istasyonlar II. Dünya Savaşı sırasında yapılan filmler konusunda açmazla karşı karşıya kaldılar. Çünkü o sıralarda Sovyetler Birliği Nazi Almanyasına karşı bir müttefikti. Holywood filmleri bu ittifaka borcunu ödemek üzere savaş sırası filmlerinde Rusları övücü sözler de söylüyordu. Ama Soğuk Savaş sırasında bu durum yıkıcılık sayıldığı için TV istasyonları yayına koydukları filme çok dikkat etmek zorundaydılar. Bu kaygıların vardığı boyut *The North Star* (Kuzey Yıldızı) filminin televizyon uyarlamasında görülebilir. Lillian Helman'ın 1943'te yazdığı ve RKO'nun çektiği filmde acımasız Nazi işgalcilere direnen bir Rus köyünün kahramanlığına sempati gösteriliyordu. Film televizyona gelmeden önce bu türden sempati sahneleri kesildi, adı *Armored Attack* (Zırhlı Saldırı) olarak değiştirildi ve film sonunda köylülerin kahramanlığına rağmen, önderlerinin şimdi II. Dünya Savaşı'ndaki Almanlar gibi olduğu söylenerek bitirildi. Bu, klasik Soğuk Savaş paranoyasının bir hareketiydi.

Yaratılmasına yardımcı olduğu korku içindeki ulus gibi, Amerikan televizyon endüstrisi de kendini Soğuk Savaş güvensizliği içinde buldu. 1950'lerde yapımcılar, istasyonlar ve ilan şirketleri solcu sempatilerinden kuşkulanılan insanların "kara listeleri"ni tuttular. Aktörler, yazarlar, yönetmenler ve yapımcılar bu türden suçlamalarla meslek yaşamlarının sona erdiğini ya da ağır darbe yediğini gördüler.

Tüm bu gürültü içerisinde eksik olan, konuların sürekli ve makul bir tartışmasıydı. Sonuç yurtsever, güvenen yurttaşların habersiz ve korku içinde bırakılmasıydı. İşte bu yurttaşlar,sonraki on yılda Asya'daki amansız savaşa yöneldiklerinde politik ve askeri yöneticilerini eleştirme noktasından çok uzaktılar.

SALİH BOLAT

BİR GÜN ÖLÜRÜM BEN

bir gün ölürüm ben
milât benim adımla başlar
alnımda at koşturur kanlı çocuklar
bilemem nereye yağar sokak ortasında bıraktığım yağmur
hangi hayatı savurur içimde büyüttüğüm fırtına
yüzümden bir kuş sürüsü havalanır
birden bir şarkıyı susar
kitaplarımda altını çizdiğim yerler

bir gün ölürüm ben
belki bir gece treninin camına düşer başım
dışarda bir telgraf teli çizip gider karanlığı
içerde yolcular uyuduğumu sanır
yalnızca bir kız düşürdüğüm gülücükten anlar öldüğümü
yakama bir gözyaşı iliştirir

bir gün ölürüm ben
belki yığılıp kalırım bir dostun kollarında
güz vurgunu bir çınar gibi dökülüp kalırım
her yaprağım kendi rüzgârından sorumlu tutulur
tâ ki bir uzak kışlada toplanma borusu çalınır
tüfeğini yitirmiş bir asker suçluluğuyla giderim
derin sessiz ışıklı bir göl gibi
kendi kıyametimi beklerim

bir gün ölürüm ben
belki bir ölüm tezgâhında terler içinde
hiç acı duymam seni düşündüğüm için
o anda kar fırtınasına tutulmuştur dağ başında bir çiçek
hiç acı duymam çiçeğin acısını duyduğum için
ama ölmekten korka korka ölürüm
yaşamayı sevdiğim için

Magazinle "Dumanaltı" Nasıl Olunur?

Ülkemizde yaygın bir magazin basını vardır ve giderek yaygınlaşmaktadır. Geniş bir talep bulan bu kültürel arz, diğer günlük gazeteleri de cezbetmiş olmalıdır ki, hemen her gazete bir magazin ilavesi aracılığıyla ve en azından haftada bir gün, okurlarıyla bu "değişik ilişki" tarzını denemektedir.

Kabaca bakıldığında, magazin basını ile okur arasında doğal bir kültürel ilişki kurulduğu, bu tür haberlere ilgi duymanın insani bir özellik olduğu ve bu bakımdan ortada yadırganacak bir durum bulunmadığı izlenimi doğabilir.

Ama biraz yakından, durumun hiç de böyle olmadığı gözükmektedir. Magazin basını ile okur arasında sağlıklı olmayan ve basın sahibine para kazandırırken okuyucuyu çarpık bir alışkanlığa sürükleyen bir sağlıksız kültürel ilişki kurulduğu kesindir. Magazin okurunun radikal maddi değişikliklerden süzülüp geldiği, gelip de henüz belirlenmemiş bir maddi ve kültürel ortamın içine sürüklendiği, buna bağlı olarak yerinden oynamış geleneksel değerlerini bir kez daha ve yeni ortamına uygun olarak oluşturamadığı, bu kültürel belirsizlik durumunda insanın bu dünyada olabileceği kadar zayıf ve yalnız kaldığı söylenebilir. İşte magazin basını, bu insana, belirlenmiş bir kültürel değerler sistemi ile değil, durumunu ticarete tahvil saikiyle saldırmaktadır. Sonuçta ortaya okurun durumunun kâr amacıyla istismarından çok daha vahim, okurun kendi gerçekliğinden uzaklaşıp kendisine sunulan gerçekliği "kendi gerçeğiymiş" gibi yaşaması olgusu çıkmaktadır.

MAGAZİN OKURUNA SUNULAN META

Bazı günlük gazetelerin tirajını çok aşan tiraja sahip magazin gazetelerinin altı ayda okura sunduğu "metalar" incelendiğinde, bunların sayısı 10 kişiyi zor geçmektedir. Birkaç yıl daha geriye gitsek, sanırız bu sayı 20-25 civarında donup kalacaktır.

Varsayalım ki, tutkulu magazin okurları bu yolla "dedi-kodu" merakını gidermektedirler. Oysa, gazetenin birinci sayfasında okura sunulan -diyelim sanatçıların- sayısı iki elin parmaklarını zor geçiyor. Üstelik bunlar yıllardır, özel ve sosyal yaşamları didik didik edilerek okura sunulan, kendilerine,*kendilerine ait hiç bir şey* bırakılmayan, magazin okurunun adeta her bir saniyesini ezbere bildikleri tekdüze yaşamlarıyla artık hiçbir dedi-kodu öğesi vaad etmeyen insanlardır. Besbelli ki, okuru magazin basınının tuzağına iten, bir merakın giderilmesinden çok, her nasılsa edinilmiş ve yerine bir yenisi konamayan çarpık bir alışkanlık olmaktadır.

"HABERLER" VE HABERİMSİLER

Bu magazin gazetelerinin okurlarına "haber" olarak sundukları, çoğunlukla içinde gerçekliğin "deve" yapılacak bir "pire" kadar bulunmadığı, yakıştırma yahut uydurmalardan ibarettir. Örneğin İbrahim Tatlıses'in gayrimeşru kızını nüfusuna kaydettirmesi, veya Zeki Müren'in aşçısıyla dalaştığı gibi somut bir olaya dayanan veya dayandığı varsayılabilecek "haberler" bazan, ama hiçbir haber vasfı olmayan uydurmacalar her zaman kullanılmaktadır. Örneğin, Zeki Müren "kükürtlü banyo" yapmış ve "hayata geri dönmüştür", ya da Emel Sayın yaş gününde "ağlamıştır" vb. Ama özellikle okura sunulan "metaların" özel yaşamlarının cinsellikle ilgili bölümlerinin yakıştırmalar tarzında kullanılması daha çok rağbet görmektedir. Bir ay önce, film setinde iki jönü birbirine düşüren Ahu Tuğba bir ay sonra bir diğeriyle "büyük bir aşk" yaşar ve bir başkasını repertuvarına alır.

Ancak bu "haberimsiler" içinde okurun insani duygularına yönelen, insanları bağlı oldukları ahlaki değerler yönünden, ama etkileme yoluyla magazini ve magazin kahramanlarını pazarlayan türler çok daha dikkat çekicidir. "Süperstar"ın "hayatını fedaya hazır olduğu", onun ölen yeğeni vesile edilerek duyurulmaktadır. "Yıldızların" arada bir depreşen "kanser korkusu", gerçekten kanserliye benzeyen makyajsız fotoğraflarıyla birlikte işlenmektedir vs.

Bu tür senaryoların da inandırıcılığı yoktur. Çünkü yakıştırılan hikâye, çoğunlukla aynı kalır; sınırlı sayıda kahraman, senaryo içinde yer değiştirerek magazin konusu haline gelir. İsimler değişir, fakat senaryolar sınırlı sayıda kalırken, okur sayısı hızla artar.

OKURLA "CEMİYET HABERLERİ" İLİŞKİSİ

Magazin okuruna haber şekline sokulmuş yakıştırmacalar, senaryolar

ve duygu sömürüsüne ilişkin zorlama yorumlar dışında "cemiyet haberleri" adı altında, biçim olarak okurun da benzerlerini yaşayabileceği, ama içeriği itibariyle tasavvur bile edemeyeceği "sorunlar" sunulmaktadır. Okurun kendi maddi ve kültürel ortamına yabancı ve çoğu fantazi niteliğinde olan konular aracılığıyla okurla ilişki kurulabiliyorsa, bu magazin okurunun durumunun istismarından başka, bizzatihi okurun kendisinin kendi ortamına iyice yabancılaştığı, bu yabancılaşmanın ruh sağlığının sınırlarını zorlayacak boyuta ulaştığı anlamına da gelir.

"Cemiyet Haberleri"nden şu birkaç örnek, çoğunun orta ve daha aşağı gelir grubuna mensup olduğundan kuşku duymadığımız magazin okuru kitlesi için sunulan metaya "doğrudan" bir ilgi düşünülemeyeceğini gösterir. *"Bayan (...)'nin leopar mantosunu görenler çok güzel olduğunu konuşuyorlar. Görmeyenler de 'havalar biraz daha kışlasa da giyinip dışarı çıksa' diyerek merakla bekliyorlar..."* Ya da, *"Bayan (...) İstanbul'un güzel giyinen hanımlarından olması nedeniyle, Paris'ten yenilediği kış gardrobu merakla bekleniyor..."* veya *"Bayan (...), evini Frankfurt'tan İstanbul'a naklettikten sonra yerleşmek için bir hayli uğraşıp yorulmuştu. İşlerini bitirir bitirmez dinlenmek üzere Frankfurt'a gitti..."* Bir diğeri, *"Bay ve bayan (...),'nin iki katlı villalarının ikinci boğaz köprüsü yüzünden istimlak edileceği söylentileri dolaşıyor, ve 'ne kadar üzüntülü olsalar yerden göğe kadar haklılar' deniliyor..."* ve bir başkası daha; *"Avrupalılarla evlenen Türk kadınları çocuklarına Türk isimleri koymayı yabancı babalara kabul ettiriyorlar"...*

Magazin okurunun yukarıdaki türden bir "sosyal yaşama" aşina olması bir yana, havsalasının böyle bir yaşamı tasavvur edecek kadar geniş olduğu bile söylenemez. Ama kendi yaşamının gerçekliğinden "benzer" çizgiler içeren bir "cemiyettir" aynı zamanda kendisine sunulan. Okurun kendi dışındaki bu gerçekle ilişkisini kolaylaştıran ve iki ayrı dünyanın insanları arasında, okur olanın kendine yabancılaşıp meta olarak sunulanla özdeşleşmesini akli bir temele oturtan"ortak"noktalardan birkaç örnek alacak olursak:

"Bay (...), İsviçre dönüşü yüksek ateşle yatağa düştü. Ama eşi (...)'nin gösterdiği ilgi sayesinde kısa sürede ayağa kalktı." Ortak nokta çoktur. Magazin okuru da iş dönüşü dolmuş kuyruğunda veya yırtık pabucundan, yahut paltosuzluktan üşütebilir ve eşi ıhlamur kaynatıp kendisini ayağa kaldırabilir.

"Bayan (...), evinde geçirdiği kazadan ucuz kurtuldu. Tüpgaz patlamasının neden olduğu kazanın çok daha kötü sonuç verebileceğini düşünen dostları sık sık kendisini arayarak moralini düzeltmeye çalışıyorlar". Burada da okur-meta arasında "ortak nokta" çoktur. Tüpgaz, okurun evinde de patlar ve hiç değilse komşular, geride kalan mirasçılara başsağlığına gelirler.

> ***Okurun kendi maddi ve kültürel ortamına yabancı ve çoğu fantazi niteliğinde olan konular aracılığıyla okurla ilişki kurulabiliyorsa, bu, magazin okurunun durumunun istismarından başka, bizatihi okurun kendisinin kendi ortamına iyice yabancılaştığı, bu yabancılaşmanın ruh sağlığının sınırlarını zorlayacak boyuta ulaştığı anlamına da gelir.***

"Bayan (...), ve kızkardeşi (...)'nin birbirine olan bağlılığını dostları gıpta ile izliyor. Nitekim Boğaz'da büyük bir yer arayıp da bulamayınca iki katlı bir bina yaptırıp, altlı üstlü oturmaya karar verdiler."

Burada da okurla meta arasındaki duygusal ortaklıklar yoğun biçimde dile gelmiştir. Magazin okurları da kardeşlerini çok severler, hatta onlar altlı üstlü oturmaktan öte, tek göz gecekonduda bazan yedi kardeş bir odada yatarak kardeş sevgisinin en ileri örneğini verirler!

"Bayan (...)'nin annesi ayağını kırdı. Kızları ameliyatın Türkiye'de mümkün olamayacağını görünce annelerini Avrupa'ya götürdü."

Ve "her magazin okurunun annesinin ayağı kırılabilir" ortak gerçekliği ile ayağı kırılan annesini her magazin okuru Avrupa'ya götürüp orada tedavi ettirmek "ister" ortak duygusu, magazin okuru ile "cemiyet haberleri" öğelerinin illüzyon ilişkisini kurmaya yetmektedir.

Fakat şu daha somuttur: *"Bay (...)'nun yoğun çalışmalarının yanı sıra spora ve müslümanlığın gereklerine de zaman ayırdığını biliyor muydunuz? Bu ünlü işadamı her gün fabrikasının bahçesinde yaptırttığı kortta tenis oynar. Her cuma fabrikalarının yanında yapttırtığı camide namazını kılar."*

Herkes namaz kılabilir!

"Herkesin" başkaları gibi "olabilirliği" yahut "yapabilirliği" ya da "yaşayabilirliği" teorik olarak doğrudur. Bu "ortaklığın" maddi temeli varsa, sonuç "gerçeklik" olarak belirir. Maddi temel yoksa ortaya "hayalcilik" çıkar. Örneğin, herkes "kendini Napolyon sanabilir", ama ölçüsü makul değilse bunu ancak kendini Napolyon sanmanın "en serbest olduğu yerde" yapabilir. Magazin okurunun özlemleri kapsamında sınırları belirsiz bir "hayal dünyasını" onun adına başkaları, üstelik "belirlenmiş" bir tarzda ve gerçeklikte yaşıyor diye, okurun bu kendi dışındaki gerçeklikle kendini özdeşleştirmesini sağlıklı bir tutum saymaya olanak yoktur. Tabii, buna karşılık fiziki ve ruhsal bir çöküntüden oluşan kitlesel bir maddi temelin istismarı üzerine inşa olunan bir ticareti, o temel sırf insan olduğu için, meşru sayma olanağı da yoktur.

Ve "risk on ise dokuzu ticarettedir"!

Burada bir başka dikkate değer nokta, magazin okurunun onur kırıcı bir konumda olmasıdır. Magazin basını aracılığıyla okura sunulan "metalar" dünyası başlı başına bir bolluklar dünyasıdır ve tek kelimeyle sefahattır. Okur ancak burada başkalarının "yiyip-içip eğlenmesinden" haz duyan biri durumundadır. Kısaca, magazin okuruna, toplumun çok küçük bir azınlık kesiminin lüks yaşamı bu yaşamın renkli yönleri sunulmakta, bu sunulan şey adeta "milli bolluk ve bereketimizden" okurun payına düşen olmaktadır.

Seyredilen bu eğlencenin ve debdebeli tüketimin, okuru doğrudan etkilemese bile, dolaylı olarak sarhoş ettiği söylenmelidir. Belki de magazin okuru, esrar tekkesinde esrar içmeyenlerin de sarhoşluğu tatması anlamında bir şeyler duymaktadır ve sözcüğün gerçek anlamında "dumanaltı" olmaktadır.

Onca Yazıya Rağmen ya da Eşref Üren'in Ardından

Emin Çetin Girgin

Onca resim, uzun bir biyografi ve hakkında yazılan yüzlerce yazıya rağmen, ardından söylenecek-lerle de eksik kalacaktır Eşref Üren değerlendirmeleri.

Sanatçı kişiliğinin yanı sıra resminin felsefi temellerini yaşamı boyunca dergi ve gazetelerde yazdığı yazılarla destekleme tavrı, berrak bir kimlikten kaynaklanmıştır. Bunda, doğumu 1900'ler çevresinde yer alan Türk ressamlarının büyük bir kısmının yanında eğitim gördüğü Fransız ressam ve kuramcı hoca Andre Lhote'un etkisi büyüktür.

Sanayi-i Nefise'de (Devlet Güzel Sanatlar Akademisi) Çallı atölyesine 1920'lerde özel öğrenci statüsüyle devam etti. Gerçi daha önce "okuldaki ilk hocam" diyeceği Hikmet Onat'la çalışmış, Feyhaman Duran'dan özel dersler almıştı. O yıllarda askerlik görevini tamamlamış ve kayıtlı öğrenci olmak için gereken üst yaş sınırını aştığı için Sanayi-i Nefise'ye ancak özel öğrenci olabilmişti. Çallı ile başlarda ilişkisi pek iyi gitmiyordu. "Hoca"yı tatmin etmek pek güçtü. Ve Çallı oldukça sık "olmuyor, olmuyor" kelimesini kullanıyordu. Neyse, sonunda gerekli olan icazeti Çallı'dan aldı. Bir gün "Hoca", Üren'in bir tablosuna bakıp "Bu resmi ben yapabilmiş olmak isterdim" dedi. Çizgi ve renk, kıvamına gelmişti. Artık diğer arkadaşlarının yaptığını, yani Fransa yolunu tutması lazım geldiğini biliyordu. Fakat devlet bursu almak için okul kaydı gerekirdi. Bu yoktu. Ancak kendi olanaklarıyla Paris'in yolunu tutması gerekiyordu. 1928'de Türkiye'yi ziyaret eden Afgan Kralı Amunallah Han'ın bir tablosunu alması sonucu Paris yolu açıldı. O sıralar Zeki Faik, Hamit Görele, Cemal Tollu, Halil Dikmen de devlet hesabına Fransa'da okumaktaydılar. Üren, Paris'e gider, Andre Lhote atölyesine yazılır. Çağdaş Avrupa resminin köklerini bu atölyeden alır. Bu dönemde kübist etkilenmeler sürse de, genel eğilimi, renk ve ışık titreşimleriyle bezenen geniş yüzeylerde sağlam bir figür işçiliği sergilemekti. Üren, bir yandan Lhote'un "Academia rue d'Odessa" adıyla anılan atölyesine devam ederken, diğer yandan o yıllarda Fransız resminde kasırgalar estiren Cezanne'ın -öleli henüz yirmiiki yıl olmuştu- bu atölye üstündeki esiniyle dramatik keskin çizgiler ve kırmızı, kahve, mavi renklerin etkisine açılır. Bu dönemde gerçekleştirdiği model, şapkalı kadın ve diğer benzeri tablolar Cezanne'dan yola çıkan Lhote teorilerinin sağlam uygulamaları olarak değerlendirilebilir. O yıllarda sert darbelerle gerçekleştirdiği çizgi ve renk yaklaşımını Üren'in daha sonraki çalışmalarında pek bulamayız. İzler devam etse de tarz ve yaklaşım değişmiştir. Daha sonraları peyzaj, natürmort, ev içi gibi konularla sürdürdüğü yaklaşımlarındaki serbest stil hiçbir kuramcı anlayış içinde değerlendirilemez. O, ne bir izlenimcidir, ne de Lhote'dan artakalan kübizmi benimsemiştir. Hele Paris yıllarında yakından tanık olduğu Breton'un sürrealist manifestoları, Picabia'nın dişli ve makinaları, Seve-

Eşref Üren

rini, Carra ve avanesinin Fütürist hamlelerinin dışındadır. 1909'daki ilk bildirilerinde "Müzeleri, akademileri ve her türlü ahlak kurallarını silip süpürmek istiyoruz" diyen Fütüristler, gerçi yıllar sonra müzelerde, akademilerde gerekli yerlerini almışlar, içlerinden bu ekolü benimseyen profesörleri de yetiştirmeyi ihmal etmemişlerdir. Üren, birlikteliklerinin dışında kendi hoşgörüsüyle genişlettiği resimsel dilinin sınırlarını bağımsızca çizmiştir .Ölümünün ardından yayınlanan bir radyo konuşmasında "yaptıklarımı Pisarro'ya benzetiyorlar; leke, benek olayındaki yaklaşımımdan dolayı" diye sitem ediyordu. Onu uzun bir süre empresyonizmin değişik bir türü olarak değerlendiren bu anlayış, hiç olmazsa bugün artık ustanın bağımsız çizgisini kavrayabilmekte eskisi kadar güçlük çekmiyor. Yaşam çizgisinin ardında bıraktığı donelerle toplu bir değerlendirme yaparsak, "Üren tavrı"nı anlamak kolaydır. Kaçınılması gereken nokta, sığ sulara rampa eden tasnifçi kolaycılığına düşmemektir.

Eşref Üren'in Paris'e çeşitli aralıklarla gittiğini görüyoruz. İkinci gidişi 1938'dir. Uzun süre kaldığı bu kentte Lhote'un yanı sıra Othon Friesz atölyesine de devam ediyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yurda döndü. Üçüncü gidişi ise 1955 yılıdır. İkinci Paris dönemi Üren açısından ayrıca önemlidir. Arayışların son bulduğu, dilin kıvamında berraklıklarla ortaya çıktığı, yaşam boyu sürdürülecek üslup tutarlılığının ilk ürünlerinin alındığı önemli bir devredir.

Son Paris serüveninden sonra Ankara'ya dönen sanatçı, bundan sonra çalışmalarını bu kentte sürdürecektir. Üren'in ustalık dönemi ürünleri olarak sayılabilecek yüzlerce çalışmanın nesnel ortamını hazırlayan bu kentin, sanatçının yaşamında önemi büyüktür. *Ankara Yakınlarında Kış, Ankara Bozkırında Kar, Oran'da Bir Öğle Sonrası, Ankara Dolayları* ve bu kentin ismini taşıyan sayısız tabloda bozkır yalnızlığının lirik esintisini buluruz. Gerçi onun yalnız olgunluk döneminde değil, ilk gençlik ve Paris dönemlerinde de doğa çalışmaları tutku halindedir. Lhote'un yanında atölyenin disiplinli, kuralcı yaklaşımının çıkışını çok zaman doğanın özgürlüğünde bulmuştur. Paris'te *Le Jardin du Luxemburg, Seine, Park* adını verdiği çalışmaları bu dönemin adı anılmaya değer ürünleridir. 1981 yılında Erhan Karaesmen ile yaptığı bir konuşmada şöyle demektedir Üren: "...Corat'dan başlayıp izlenimcilikle süreklilik kazanmış olan bu açık havaya gitme, güneşli doğayı yerinde aramayı öyle bilimsel bir yöntem olarak değil, ama kaçınılmaz bir çalışma biçimi olarak biz uygular dururduk.Nazmi Ziya ve Çallı Hocalar bizlerden çok önce izlenimcilerin bu yöntemini öğrenmiş olup, atelye çalışmalarımızda bizi parka, bahçeye çıkarırlardı. Ama onların çıkarmasının ötesinde İstanbul doğası ve güneşi, bizi dışarı çağırırdı ve giderdik. Ama biz, güneşin belli bir yerindeki düzenini izlemezdik. Güneş öylesine bizim malımızdı ki, o bizi değil, biz onu kullanırdık."

Tüm yaşamı boyunca bir doğa virtüözü edasıyla gerçekleştirdiği resimlerinde, konusu ister ev içi, ister ölüdoğa veya portre olsun, güneşin ışık ışık, renk renk yayılışını görürüz. İzlenimcilerle bir bağ kurmak gerekirse, sınırları genişletilmiş kuramların esintilerinden söz edilebilir. Üren için doğa; renk ve çizgi üreten bir arabulucudur.

Türk resmi, temel direklerinden birini yitirdi. Başta da belirttiğimiz gibi, ardından yazılan bunca yazıya rağmen ona dair yazılanlar her zaman eksik kalacaktır. Unutmayalım, yazı ve yorumlarda, kelimelere yüklenmeyecek, anlatılması güç olan değerleri sözcüklerle ifade etmek zorunluluğu vardır. Bunun için en kuvvetli kaynakça "Usta"nın resimlerinden bize kalanlardır.

Sedat Simavi Vakfı Ödülleri

•1984 Sedat Simavi Vakfı ödül sonuçları şöyle belirlendi: *Edebiyat* dalında *Büyük Saat* adı altında çıkan toplu şiirleriyle Turgut Uyar; *Görsel Sanatlar* dalında Turhan Selçuk; / *Kitle Haberleşmesi*'nde Mehmet Ali Birand ve İlhan Baş; *Mimarlık ve Kent Düzenleme* dalında Nihat Güney, Sadık Mercangöz, İbrahim Bostanoğlu, Sarol Yayla ödüle değer görüldüler.

Necatigil Şiir Ödülü Oktay Rifat'a Verildi

•1979 yılında kaybettiğimiz Behçet Necatigil adına ailesi tarafından düzenlenen Necatigil Şiir Ödülü bu yıl Oktay Rifat'a verildi. Adalet Ağaoğlu, Edip Cansever, Doğan Hızlan, Rauf Mutluay, Fethi Naci ve Hilmi Yavuz'dan oluşan seçici kurul bu yıl içinde yayınlanan şiir kitapları arasında yaptığı değerlendirme sonucunda Oktay Rifat'ın *Dilsiz ve Çıplak* adlı kitabını ödüle değer buldu.

• Dört aylık temel eğitim programı uygulayarak sinema ve tiyatro temel eğitimine yönelik Etkin Sanat Merkezi (ESM), etkinliklerine başladığını bir duyuruyla bildirdi.

•İstanbul Sanat Galerisi'nin Ocak 1985 programında, Prof. Sadi Öziş ve Muzaffer Akyol'un resim sergileri yer aldı.

•AFSAD'ın düzenlediği "Yılın Basın Fotoğrafları Sergisi"ne katılım Aralık 1984'te sona erdi. Basın fotoğrafçılığının sorunları konusunda bir de açık oturumun yapılacağı sergi şubatta açılıyor.

•Uluslararası Avukatlar Birliği'nin Lahey'de düzenleyeceği ve yalnızca avukatların katılabileceği resim sergisine katılma tarihi 15 şubatta sona eriyor.

•Ressam Necdet Kalay, şubat ve mart aylarında İsviçre'nin Morges ve Lozan kentlerinde iki resim sergisi açıyor. Necdet Kalay, geçtiğimiz yıllarda da ABD'de ve Avrupa ülkelerinde kişisel sergiler açmıştı.

•Ümit Yaşar Sanat Galerisi'nin 5. kuruluş yılı nedeniyle resim ustalarının açtığı sergiı, 7 Ocak gününe kadar izlenebilecek. Sergide 60 ressamın, 95 eseri satışa sunuldu.

•"İstanbul Sinema Günleri '85"in afiş yarışmasında birinciliği Şekip Davaz kazandı. Cemalettin Mütver ikincilik, Ahmet Çağıldak ise üçüncülük ödülü aldı.

•Sanatseverler Derneği'nin kermesi ve İranlı ressam Behruz Kia'nın resim sergisi 23 Ocak'a kadar açık kalacak. Kermes'te 30 sanatçının resimleri ve Behruz Kia'nın 22 yağlıboya çalışması sergileniyor.

•Anadolu Bankası Sanat Galerisi'nde açılan "Kadın Sanatçılar Sergisi" 7 Ocak gününe kadar sürecek. Sergide 51 kadın ressamın seramik, vitray, özgün baskı, yağlıboya ve suluboya çalışmalarından oluşan 156 yapıt yer aldı.

•"Türk Resminden Seçmeler" Sergisi, Galeri Baraz'da açıldı. Çok sayıda ressamın 200 resimle katıldığı, yağlıboya, pastel suluboya ve özgün baskı çalışmalarının yer aldığı sergi 15 Ocak'a kadar açık.

•Yaklaşık 60 bin insanın yaşamını yitirmesine yol açan atom bombasının Hiroşima'ya atılmasının yıldönümünde her yıl düzenlenen kısa metrajlı film konulu yarışmaya "Kareler" isimli filmle Ertuğrul A. Balıkçıoğlu, Hakan Türkkuşu ve Alp Birol katılıyor.

•Sema Ündeğer'in Tualsan Sanat Galerisi'nde açtığı karikatür ve resim sergisi 12 Ocak'a kadar açık kalacak.

•Ressam Bihrat Mavitan'ın 17. kişisel sergisinde 21 Ocak'a kadar (Adana'da) çalışmalarını sergiliyor.

•*Çizgi Yayıncılık*, Tuğrul Tanyol, Mehmet Müfit ve Metin Celâl'in yönettiği yeni bir şiir dizisine başlıyor. *Poetika* adını taşıyan ve her ay düzenli olarak yayınlanacak olan bu dizinin aylık kitaplarında şiirin ana sorunlarına ve genç şiirin seçkin örneklerine yer verilecek. Ustaların denemelerinin ve şiir üzerindeki görüşlerinin de yer alacağı dizide genç kuşağın önde gelen şairleri için özel bölümler hazırlanacak.

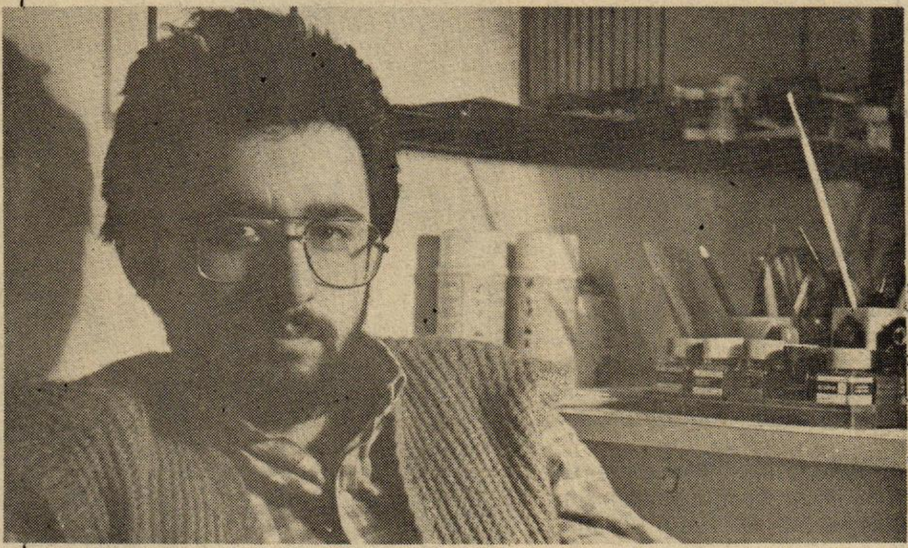
Ressam Emin Naci Akkuyu'nun Sergisi Belge Sanat Evi'nde

•Ressam Emin Naci Akkuyu, 3. kişisel sergisini Belge Sanat Evi'nde açtı.

Amacının resmin anlatım olanaklarıyla doğanın kendi yarattığı izdüşümünü ifade etmek olduğunu belirten sanatçı, yaz aylarında rehber-tercüman olarak çalışırken topladığı konuları kış'ın tuvale döktüğünü söyledi.

Sanatçının bu sergisinde, pastel ve suluboya çalışmalarından oluşan 35 yapıtı yer alıyor.

Sergi, 8 Ocak'a kadar gezilebilecek.

Fotoğraf: Aydın Karadöller

Necati Abacı

Necati Abacı "Çizgilerle Sanat İnsanları"nı Sergiliyor

Sanatçı Necati Abacı "Çizgilerle Sanat İnsanları" adını taşıyan çalışmalarının beşincisini 27 Aralık 1984-12 Ocak 1985 tarihleri arasında İzmir'de sergiliyor.

Necati Abacı (1958) ilk karikatürünü 1973'te yayımladı, 1981'de Tatbiki Güzel Sanatlar Y. Okulu Grafik Bölümünü bitirdi. İkisi uluslararası yedi ödüle sahip.

İzmir'de sergilenmekte olan "Çizgilerle Sanat İnsanları" için Hilmi Yavuz şöyle diyor: "Necati, sanatçı portrelerinde grafik bir yoğunluğun ardına düşmüştü. Portrelerin anlatımcı olmasını istiyordu; anlatımın, kuşatıcı ve temsil edici olmasını istiyordu; her sanatçıyı kendi sanatının diliyle görselleştirmek istiyordu... Grafik sanatının ne kertede derinleşebilen ne kertede kuşatıcı olabilen bir potansiyel taşıdığını fark etmişti. Bu potansiyelin ne kertede başarıyla gerçekleştirildiğine ise bu sergide sizin de tanık olacağınıza kuşkum yok."

"Gerçeklik ve Roman" Üzerine

Veysel Öngören • Ali Cengizkan • Akif Kurtuluş • A. Mümtaz İdil

Gerçeklik ve Roman *adlı incelemesiyle dikkatleri çeken genç incelemeci A. Mümtaz İdil, inceleme dalında, Akademi Kitabevi ödülünü kazandı. Kitap üzerine yapılmış toplu söyleşinin ilginç kesitlerini okurlarımıza sunuyoruz. Fotoğraflar: Halûk Özdil*

ÖNGÖREN: Şimdi orada kitabın yazarı, kitabının bir araştırma olduğunu söylüyor. Yine orada kendisine verili olandan çok kendisine ait şeyleri önemsediğini de belirtiyor ayrıca. O zaman bizim için çözüm olarak şu gerekli: Yazara verili olan ve yazarın kendi söylediği şey burada bir araya gelir. (...) İlk kez Mümtaz'la içine gireceğimiz konu bu: Roman kuramı olarak kendisi için önemli olan şey. Bu da gene kitapta, kitabın kendisinde açık. Şöyle getiriyor: Söylenceden gerçeğe, gerçekten gerçekçiliğe. Sonra da gerçekçiliğin perspektifinde roman kuramı üzerindeki farklılaşmalar. Böyle bir planı da var. Şimdi Mümtaz'ın böyle bir perspektifte bize söyleyeceği herhangi bir şey. Kitabın yeni bir ifadesi belki?

İDİL: Kitap haline gelecek bir çalışma yapmaya karar verdiğim andan sonra, romanın alışılagelmiş biçimde anlatılan genel çizgilerinin dışına çıkmayı amaçladım. Çünkü bunu hemen her aydın biliyor. Özgün bir çalışma yapabilmek için ise, diğer sanatların da gelişimine bakmak gerektiğini düşündüm. Çok geniş bir çalışma alanı çıktı karşıma. Öncelikle, bütün sanatların soyuttan geldiğini, nesnel gerçekliğe doğru ilerlediğini, nesnel gerçekliği yakaladığını sandığı andan sonra da yeniden soyuta dönüşmeye başladığını sezgisel olarak saptayabildim. Roman için en yakın örneği ise, resimde ve heykelde buldum. Ama, sözgelimi şiir ya da müzik için aynı savı getirmek güçleşiyordu. Belki, her iki sanat kolu da çok erken dönemde bu dönüşüme girmiştir, bilemiyorum. Mimari için ise durum daha da güç. Mimarinin soyuttan başlaması olanaksızmış gibi geliyor bana, ama bir açık kapı bulacağıma da inanıyorum. Kuşkusuz, böyle bir çalışma çok yorucu ve zaman alıcı bir çalışmayı gerektiriyor. Bu nedenle de üzerinde çalıştığım konuyu ilgi alanım olan roman ile sınırlamayı daha uygun buldum. Yani, romanın nerede doğduğu, ilk romanın kim tarafından yazıldığı, yazılış nedeni gibi, romanın doğuşuna ilişkin sorular beni fazlaca ilgilendirmedi.(...) Sözgelimi, Daniel Defoe'nun ünlü romanı Robinson Crouse'ye bugünkü bakış açısıyla baktığımızda, bu romanda deniz ticaret burjuvazisinin bir eleştirisini bulmamız mümkün. Bu, Daniel Defoe'nun bir eleştirisi değil. Bence böyle bir amacı kesinlikle yoktu. (...)

Veysel Öngören

ÖNGÖREN: Yalnız bir dakika... Şimdi bu anda kitabın sistematiğine yeni bir bağ yapmış oluyoruz. İlginç. Adam bir şey yapıyor ama. Diyelim ki, o zaman deniz ticaret burjuvazisinin senin bu söylediklerinle bir ilişkisi olması lazım, ya da olduğunu farz edelim, ki mantıken öyle. Ama, Daniel Defoe burada değil, yani ticaret burjuvazisi meselesinde değil, gene de bunu düşündürebilecek bir şeyler yansıtıyor, birşey koyuyor ortaya.

İDİL: Şimdiki bakışımızla bunu çıkartabiliyoruz. Çünkü yazar çağını yansıtmak zorunda, ondan kaçınamıyor. (...)

KURTULUŞ: Ben şunu sormak istiyorum: Mümtaz, konuşmanın başında romanın toplumun bir ihtiyacını karşıladığından söz ettin. Roman nasıl bir ihtiyacı karşılıyor? Roman, bir anlatı türü olarak ortaya çıkmasından bu yana veya çıktığı zamanda nasıl bir somut ihtiyacı karşılamış? Özellikle de bir yazınsal metin olarak, bir başka yazınsal metin bir başka ihtiyacı karşılıyor da, roman bir başka ihtiyacı mı karşılıyor?

İDİL: (...) İnsanların daha somut ilgi alanlarına yönelmesi, romanın gelişiminde önemli bir etkeni oluşturur. (...) Günümüzde bile genel olarak rahat okunan, insanı eğlendiren ya da bilmediği bir evren içerisine çeken bir anlatı olarak algılanagelmiştir. Herhangi bir tarihsel olgunun hikâye edilmesi ve bu hikâye içinde de bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin, daha genel anlamda çevreleriyle olan ilişkilerinin anlatılması, bunun da baskılarla çoğaltılarak kitlelere ulaşması, romanın iletişim aracı olarak görev yapmasına ve bunda da ön sıralarda bir yer kapmasına neden olmuştur.

ÖNGÖREN: Şunu da ekleyebilir

miyiz buraya: O güne kadar insanoğlunun yaşadığı hayat ve bunun kavranışı söylenceyle, masalla, süregelen izleme geleneğiyle karşılanmaya çalışılırken, birdenbire bu gereksinimi karşılayamadığı zaman yeni bir tür doğması?

İDİL: Buna gereksinim olması.

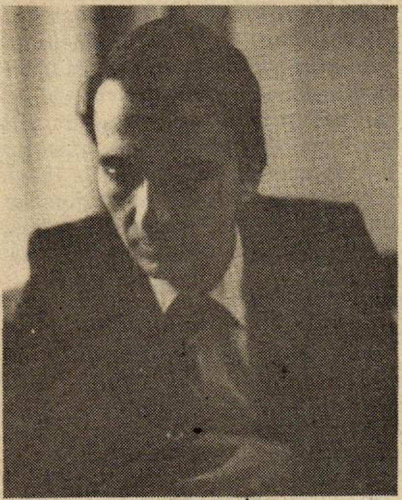
ÖNGÖREN: Sonraları o şekilde dünyaya bakıyor ki; masalın, söylencenin dili kurtarmıyor. Akif'in deyimiyle söylersek, yani yazınsal metin olarak, yazınsal metnin izlekleri masal ve söylence olarak insanoğlunun kavrayışını karşılayamıyor, yeni izlekler lazım. O zaman roman diye bir tür doğuyor.

KURTULUŞ: Romanın doğuşu bir çeşit modern şiirin doğuşu ile çakışıyor bir yerde. Şimdi romanın doğuşu doğrudan doğruya kapitalizmin yükselişine, yani şehirlerin kurulması, ticaretin önemli bir canlılık kazanması dönemine rastlıyor. Modern şiir de bu ilişkilerin önemli ölçüde kokuşmaya başladığı, kapitalizmin artık çökmeye doğru gittiği bir çağda başlıyor. (...)

İDİL: Yeni roman ile modern şiir arasındaki benzerliklere bakarak böyle bir yargıya varmak belki mümkün. Ama, konunun bu yönüyle hemen hiç ilgilenmediğim için bir şey söyleyemeyeceğim. Yalnız şunu unutmamak gerekir: Roman, edebiyat sahnesinden henüz çekilmemiştir. Yani, modern şiir romanın yerini henüz alamamıştır. Üstelik, geleneksel roman, hızından hiçbir şey yitirmeden sürmektedir. Yani, modern şiire olan benzerliği var eden koşulların artık yıpranmaya başladığı son dönemde yeni nesnesiyle ortaya çıkıyor. (...)

ÖNGÖREN: Kitaba dönersek, Goethe'nin öncü olmasının gerekçesi ne? Doğa yasalarıyla değil, sanatçı, insanlık için insanla uğraşır, diye belirtiyor kitap. Ayrıca, doğa yasalarına Goethe'nin çok bağlı olduğu belirtiliyor. Ama, doğa yasalarından Goethe ne anlıyor, o da ayrı bir şey. Ama, sanat, son planda, insanlık için insanla ilgilenir. O noktaya bakmak lazım. Burada bir öncülük, bir roman öncülüğü ortaya çıkıyor ve bizi şuraya getiriyor ki, Goethe'nin yaşayan insanı kavradığını ifade eder. Yaşayan insanın meselesini konuşalım. Yine de, yaşayan insandan Goethe'nin ne anladığı, o da ayrı, saklı. Burada Alman idealizminin etkisi Goethe üzerinde açıkça ortaya çıkıyor. Alman idealizmi tanrılık felsefesini insana indirgiyor. Ama, tanrılık meselesinde de tanrıyı pek değiştirmiyor, onu insan olarak tanımlıyor. Zaten Goethe'nin, bana kalırsa bütün o Acem şiirlerine hayranlığı buradan. Şimdi, bu açıdan durumu tesbitte fayda var. Burada ne diyeceğiz?

İDİL: Öncelikle şunu hemen belirtmek gerek: Goethe için sanatın yararlı bir şey olmasının önemi çok büyük. Bu anlamda Goethe, Plehanov'un öncülü sayılabilir. Sanat yapıtından sağlanabilecek en büyük yararı çekip çıkarmak, ama bunu yaparken de basit bir taklitçiliğe düşmemek, Goethe'nin bir sanat yapıtından beklediği şeydir. Goethe'nin bir sanat yapıtından beklediği büyüklük, kalıcılığı ve yararlılığı ile ölçülür. Goethe Mısırlıların kanallarını, Romalıların tiyatro binalarını, köprülerini, kervansarayları büyük sanat yapıtları olarak savunurken, onların büyüklüğünün ansızın bilinçte canlanıveren düşüncelerin anlatımı olmadığını savunmuş ve böylelikle de günümüz romanına kadar uzanacak olan bir noktaya sezgisel olarak değinmiştir. Ayrıca Goethe, sanatın yararlılığı ve işlevselliği konusunda yalnızca Plehanov'un değil, tüm eleştirel gerçekçilerin de öncülü sayılmalıdır. Goethe için bir sanat yapıtında esas olan, nesnel gerçekçiliğin en karakteristik yönünün yansıtılmasıdır. Bu yansıtma biçimi ise, şeylerin bir aynada yansıması biçiminde değildir. Goethe'nin tüm sanatlar için araladığı bu kapı, ilginçtir ki, roman sanatının doruğu sayılan 19. yüzyılın en ilerici romancılarından Stendhal'de yeniden ayna örneğine dönüşmüştür. Goethe'nin ünlü tragedyası *Faust*, bir söylencenin günlük yaşama olmasa da, yaşanılan dünyaya uyarlanması açısından eşsiz bir örnektir. Goethe, kendisine kadar gelişerek gelen anlatı geleneğini ters çevirerek, ayakları üzerine oturtmada önemli bir çıkış noktasıdır. Bu nedenle kitapta Goethe, iki önemli girintiden birini oluşturmaktadır.

Mümtaz İdil

ÖNGÖREN: Diğer yandan Goethe'nin durumunu gözönüne alırsak: Adam sırılsıklam idealist. *Faust*'taki yapıda, tırmanış, insanın tırmanış biçimi dahi idealist. Ama burada gene de birtakım ölçüler getirdiği zaman, insanın kendi yaşama duygusunu da vurguluyor. Bu da bir tartışma. Bu arada, biraz önce Goethe'nin nesnel gerçekliğin en karakteristik biçiminin yansıtılmasına önem verdiğini belirttin. İyi ama, gerçekten ne anlıyoruz? Bir de şöyle birşey çıkmaz mı ortaya: Ta Balzac'a kadar, hatta Tolstoy'a kadar-Tolstoy gerçi biraz daha değişik, ama gene de bir kuram çerçevesinden-yaşayan insanı yakalamak önemlidir. Ama yakalayamadığı zaman da onu da söylüyor, orada yalan söylemiyor. (...) Gördüğüne bağlılık meselesi ile düşündüğü, kendi kafasında belirlediği tavır arasındaki ilişki. Gördüğü bu çatışma, nihayet en son Stendhal'de ve Balzac'ta bir doyum haline geliyor.

İDİL: Evet, örneğin bu Balzac'ta daha belirgin olarak ortaya çıkıyor. (...) Ama, Balzac döneminde roman altın çağını yaşamaktadır; bu nedenle de durum daha zordur: Bir yanda iyileşmesi umuduyla eleştirdiği bir yaşama biçimi, öte yanda ise var olan gerçekler. Artık Balzac için tek yol vardır: Kendisine kadar gelişerek gelen ve nesnel gerçeklikten göreli olarak uzaklaşan romanı insanlaı a mal etmek ve böylelikle var olan düzenin çarpıklıklarının nedenlerini tutkulu insanlara indirgemek.

ÖNGÖREN: En azından *İzlanda Balıkçısı*'nı düşünelim. Sonuna kadar doğa koşullarına bağlı, sonuna kadar doğanın insana verebileceği şeyleri kesinlikle yadsımıyor adam, ama bir yerde de şu düşünce ortaya çıkıyor: "Ah, keşke böyle olmasa!" Bu insanoğlunun konumu böyle olmasaydı "keşke!". Acaba Dostoyevski bu "keşke"-yi kaldıran adam mı? Çünkü, Goethe'den sonra Dostoyevski'yi bir dönüm noktası olarak gösterirken, daha başka türlü bir gerçek anlayışına varıyoruz. Kitabın 68. sayfasına bakıyoruz şimdi: "Dostoyevski'yi çağımıza kadar en büyük romancılardan biri olarak getiren yönü, çağının çarpıklıklarını yansıtabilmesi ve bu çarpıklığın bireyler üzerinde yarattığı etkiyi, hiçbir yazarın ulaşamadığı bir ustalıkla gözler önüne sermesidir." İşte bu çarpıklıkla birey arasında işi tutmak meselenin ana kaynağı. Belki de Dostoyevski'nin kafasında önceden belirlenyok. Belki de aşama burada, dönüm noktasını bu teşkil ediyor. Goethe belli bir bireyi tanımlamıştır ve bu bireyin peşindedir, rastlayamadığı zaman da yalan söylememektedir bir anlamda. Balzac daha farklı, son kertede koyu

kralcı bir adam, ama gördüğü gerçeği de yadsımıyor.

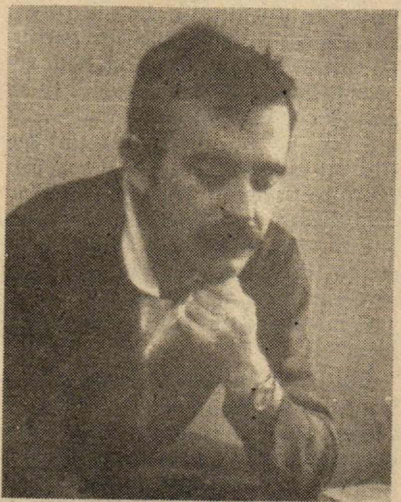
İDİL: Balzac için durum daha karışık kuşkusuz. (...) Aslında Balzac'ın romancılığı talihsiz bir romancılıktır denebilir. Çünkü, bir yazar olarak çağını yansıtmayı üstlenebilecek kadar dürüst bir yazardır, ama öte yandan bağlı bulunduğu dünya görüşünün yaman bir eleştirisini yapmak durumunda olduğu için de, farkında olduğu doğruları savunamamaktaydı. Belki Balzac, yapıtlarında yansıdığı derecede nefret duygusu içinde değil burjuvaziye karşı. Ama, kendinden sonraki dönemlerde okunduğunda bir veri olarak ortaya dönemin çarpıklıkları, çirkeflikleri çıkıyor. Bence Balzac'ın çıkmazı, doğrudan doğruya yaşadığı toplumun çıkmazıyla özdeşleşmektedir. Stendhal'de ise, topluma daha demokratik bir bakış söz konusu olduğundan, yani en azından kralcılığa karşı olma söz konusu olduğundan, yapıtları amaçlı bir hareketin izlerini taşımaktadır. Ama Balzac'taki müthiş gözlem gücü, estetik unsurların daha belirgin olması, onu Stendhal'den daha gözde duruma getirmiş olabilir.

ÖNGÖREN: Yahut, ben merak ettiğim şeyi şöyle ifade edeyim: Balzac insanlık adına insanı araştıralım derken, Dostoyevski insan tanımını soruyor önce...

İDİL: Dostoyevski'de insanın iç dünyasının karmaşası söz konusu. Ancak bunu yaparken Dostoyevski, böyle bir araştırmanın gerekliliğini savunarak yapmıyor. Onun amacı; insanların tutkularını, Balzac'ın tüm romanlarına egemen olan ve göklere çıkardığı, ama bir türlü hakkettiği değeri veremediği tutkuları günlük yaşama indirgemekdir. Sokaktan herhangi bir insanı çevirseniz, bu adam rahatlıkla Dostoyevski'nin roman kahramanı olabilir dersiniz. Oysa, Balzac'ın roman kahramanları Dostoyevski'ye oranla daha az rastlanır tiplerdir ve tutkuları günlük yaşamın dışında olan, çok büyük tutkulardır. Ya da roman boyunca giderek büyüyen, önüne geçilmez tutkulardır. Dostoyevski kendi çağındaki hemen her insanın, çağının bunalımını yaşadığını bize göstermiştir. Ancak bunu bilerek ya da bilinçli bir şekilde değil, tümüyle yaşadıklarıyla göstermiştir. Dostoyevski'nin tüm insanlığı içine alarak girdiği "insan" dünyasına, Balzac, Stendhal, Flaubert, Dickens ancak bir ya da iki kahramanla girebilmiştir.

ÖNGÖREN: (...) Dostoyevski için söylediğin ve benim en çok ilgimi çeken şu: Dostoyevski, diyor, aslında yeryüzünü bağlayacak bir otoritenin kaldırılması halinde yerine neyin geleceği telaşında bir adam. (...) Yeryüzünü bağlayan otorite *tanrı* diyelim. Bu tanrı giderse, hangi tanrı gelir? Dostoyevski'nin aklı kesse ki, gelen tanrı daha iyi iş yapacak... ne dersin?

İDİL: Kuşkusuz orayı seçerdi Dostoyevski, ama aklı yatmıyor. Bildiği tanrının yerine geçebilecek bir kavramın olabileceğine aklı yatmıyor. Yani, Dostoyevski'nin bilmediği bir güçten aldığı ve ortaya koyamadığı mesajlar onu sürekli çıkmazın eşiğine getirip bırakıyor. Kendi başına kaldığında Dostoyevski'nin çözümleyebileceği hiçbir sorun yok. Kahramanlarını da bu nedenle romanlarının sonunda tanrıyla başbaşa bırakıp, çekiliyor. Fakat, bunun dışında Dostoyevski dinin yerine getirilebilecek ya da dini bozabilecek herhangi bir otoritenin bütün insanlığı karmaşıklık içine sürükleyeceğini savunmaktadır. Çünkü, hiçbir otorite, tanrısal otorite kadar güçlü olamaz. Zaten, "sosyalizm bir din sorunudur," derken anlatmak istediği de budur. Din gibi çok büyük ve kapsamlı bir gücün ya da otoritenin, insanlar tarafından yaratılamayacağı inancındadır. Bu nedenle de, insanlar tarafından kurulu olan her türlü düzene bir başkaldırı söz konusudur Dostoyevski'de. Sözgelimi, dönemindeki en ilerici yazarlardan daha güçlü bir başkaldırı getirmiştir Çarlık düzenine ve bu onu idam sehpasına kadar götürmüştür. Ama öte yandan Dostoyevski, Çar'dan af dileme yolunu seçmiş, Çar'a övgüler düzmüş bir yazardır. Birincisinde, yani idam sehpasına ya da sürgüne gönderildiğinde, mevcut düzene karşılığından söz edilebilirken, ikincisinde, yani Çar'a övgüler düzmesinde ise basit olarak canını kurtarma kavgası kendini göstermektedir.

Ali Cengizkan

ÖNGÖREN: Burada önemli bir şey var: Dostoyevski de adeta, "ben bir şey söylemek istemiyorum bunun üzerine, kendi başıma; gelin bir şeyler söyleyelim," gibi bir hava var. İşin ilginç olanı şu ki, bu Mümtaz için de doğru. O zaman ben bir şeyi şöyle bağlarsam ne dersiniz: Anlaşılıyor ki, bir edebiyat kuramcısının ya da eleştirmenin ilk işi, önce verili olandan hareket etmektir. Kendisi için verili olan ne varsa evvela onu araştırmak, ondan sonra kendi görüşlerini bunların üzerine oturtmak. Sen ne diyorsun Cengizkan, bir şeyler söyle...

CENGİZKAN: *Gerçeklik ve Roman*'ı okudum, ama bu söyleşi öncesi bir kez daha göz atmak gerekti belki? Konuşma sırasında saptadığım bazı noktalarda bir şeyler sorabilirim belki. Biri şu: Goethe ile Dostoyevski iki dönüm noktası; Goethe'ninki olumlu, Dostoyevski'ninki de olumsuz olarak yorumlanabilir gibi geldi bana.

İDİL: Sezgisel olarak böyle.

CENGİZKAN: Yalnız orada bir şey var, Dostoyevski'ninki, yani onun katkısı, bir yandan da, romandaki tekniği inceltme olarak da yorumlanabilir. Yani, öyle yorumlandığında.. aslında şu olay: Ayağın taşa çarpması ve ardından ayağın ağrıması, ya da onun zihinde taşa çarpmış gibi başka bir duygunun üretilmesi, belki daha başka şekilde inceltilmesi. Dostoyevski'ye o gözle bakıldığında bir dönüm noktası, burası tamam, ama katkısı da belki olumlu. Ama şu var...

İDİL: Kitapta, varmak istediğim noktaya tam olarak ulaştığım söylenemez. Aslında buna fazlaca cesaretim de yoktu. Bu söyleşi süresince de aynı cesaretsizliği gösterdim. Bence Dostoyevski'ye kadar olan roman, kitle iletişim aracı olmanın dışına pek çıkamıyor. Yani romancılık aslında, kitapta örneğini verdiğim *Arnolfini'nin Evlenmesi* tablosunda olduğu gibi, nesnel gerçekliğe doğru hızla hareket etme biçiminde kendini gösteriyor. Ve tıpkı resimde olduğu gibi, nesnel gerçekliği imgelerle yakalayamayacağına inanan insanoğlunun, yeniden bilinçli olarak soyuta dönüşmesi gibi bir gelişim izliyor roman da. Kuşkusuz, bu birdenbire olan bir olay değil. Romanda da, resimde olduğu gibi bu çaba çağını en iyi ve en karakteristik olarak yansıtma olarak, Dostoyevski'ye kadar sürüyor. Bu, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, Goethe'den kaynaklanan ve Dostoyevski'ye kadar uzanan bir gelişim. Ama Dostoyevski bu çabayı abartmadan yansıtıyor. Dostoyevski'ye kadar bir betimleme düzeyinde olan roman, Dostoyevski'den sonra bir sanat akımı olarak benimsenmeye başlanıyor. Dostoyevski'ye kadar ise bir sanat olarak değil, bir

anlatı olarak irdeleniyor. Bu durumda Balzac, bir romancı değil, bir betimleme ustası oluyor. Böylece Dostoyevski çok güçleniyor, çünkü bu sava göre roman bir sanat olarak hareketine onunla başlıyor, dolayısıyla da Dostoyevski'yi olumsuz olarak almak bir yana, tam tersi yüceltmek söz konusu oluyor burada.

ÖNGÖREN: Madem ki kendi görüşlerimiz söz konusu oldu, burada şunu eklemek gerek: Goethe'nin bir kere arka planda kuvvetli bir kuramı var. Goethe tüm yapıtlarını dön dolaş getirip bu kurama bağlıyor. Balzac da belki, dön dolaş, kendi özlemlerine bağlıdır. Bu özlemler de yerleşmiş bir yaşam biçiminin gerektirdiği bir kurama bağlıdır. En azından iflah olmaz bir monarşisi var diyebiliriz. Ama Dostoyevski'de, bütün bunlar, yazınsallığı engelleyen şeyler olarak alınabilir. Yazınsallığı engelleyen şeyler, yani yazı olayını herhangi bir yazı dışı kuramdan ya da düşünce kuramından bağımsızlaştırma anlamında engel olarak ele alınabilir, bağımsızlaştırmayı engelleyebilir. Çünkü, düşünce kuramı bize bir yazı olarak verilidir ve bu edebiyat olarak "yazı" dediğimiz şeyi engelleyebilir. Dostoyevski'nin tavrı...-ki birçoklarını yanıltan sanıyorum budur-Dostoyevski, "gelin bu işe bakalım ne olup bitiyor," tavrıyla ortaya gelince-Mümtaz'ın kitabında bu kuvvetle var-işte o anda Dostoyevski'yi ehreks yargılayıveriyor. O zaman benim de kanaatim, Dostoyevski her türlü kuramın hesabını olgularla isteyen bir adam. (...)

İDİL: Ve yine Dostoyevski'den itibaren romandaki çatallanma başlıyor. Geleneksel gerçekçiliğe, yani Tolstoy geleneğine bağlı romancılarla, yeni romancılara veya Camus'ye kadar uzanan ve Lukacs'ın deyimiyle "yenilikçi akım"a kadar uzanan bir çatallanmadır bu. Ancak şunu hemen belirtmek gerek, Heraklietos'un ünlü "bir suda ikinci kez yıkanılmaz" sözü gibi, gerek Tolstoy gerekse Dostoyevski gibi yazmak artık mümkün değildir. Yani, bu çatallanmadan sonra romanda bir dize gelişme oluyor, ama hiçbir zaman geriye dönüş sözkonusu değil. Grillet'nin de belirttiği gibi hala aşılmamış olan romancılık Balzac romancılığıdır ve buna ekleme olarak belki Joyce veya Kafka romancılığı gösterilebilir "yenilikçi akım" için, ya da Dostoyevski romancılığıdır. Bu gelişmenin ne yönde gittiği ve Balzac ya da Dostoyevski romancılığının aşılıp aşılmadığı ancak bizden sonraki kuşaklarca saptanabilecek bir konudur bence.

Eylül 1983, ANKARA

Romanımızda İki Tarz

Veysel Öngören

EDEBİYAT, herhangi bir şeyin estetik yoluyla farkına varmak, farkına varılanın boyutlarını da, estetik yoluyla evrenselleştirebilmektir.

Evrensel nedir. Bu, bir yanıyla zihinsel bir formasyondur. Öbür yanı ile, özgül içeriktir. Dünyamız, evren için bize koordinat görevi yapabilir ama, dünyamızı kendisi için koordinat alamayız. Eğretilemeci sanat,burada belli oluyor. O, sanatçının iç dünyasını da, öbür koordinat birimleri yanında koordinat almak gibi bir doğruyu ele alıyor ama, insan teki ile dünyamızı örtüştürdüğü için, bir yanılsama oluyor. Nesnel gerçekçiyim deyip de, dünyamız hakkındaki bilgisini ya da özlemini, dünyamızla örtüştüren sanatçı gibi. İkisi, ayni işlemdir. Bu işlem, bir şeyin gene o bir şeye koordinat yapılmasıdır ki, bu işlem, metafiziklerin kurgusunda düzen bağıdır.

Dünyanın kavranması için, dünya içinde belirlenmiş ve dünya ile örtüştürülmemiş koordinatlar gerekir. Bu koordinatları bize, ancak yerel içerikler verebilir ve özgüllüğe ancak burada rastlanır. Evrensellik diye öne sürülen içerikler, çeşitli özgüllüklerin türlü girişimlerinden doğmaktadır. Dünya, yaşanan bir yerdir. Hareket eden nesne, yaşanan nesne ve hareketin oluşturduğu nesne, eylemenin üstünde gerçekleştiği nesne önemlidirler. Bizim, bilinen evrensellikleri kavramamızı sağlayan, mevcut yerellerin oluşum koşulları ve biçimleridir ki, özgül denen işte budur. Özgünlüğün içeriksel kaynağı da budur. Verilmiş bir evrensel çerçeve, tanınmış bir yerellikle uygunluk içine girmeden anlamlanamayacağı gibi, tanınmış bir yerel de, evrensel bir çerçeve ile uygunluk içine girmeden ifade edilmiş olmaz. Tarihsel derken, bu ilişkinin dönüşümlerini zorunlu kılan, olgusal ilerleme anlaşılmaktadır.

Edebiyatta karşılaştığımız içeriğin, evrensel boyutlarda ifade edilmiş hayatsal süreçler olduğunu görmek gerekir. Bu süreçlerin, durumlar yoluyla örülüyor olması, herhangi bir süreci bir duruma indirgemeyi ve bu durumu yazı'da tek gerçek yapmayı gerektirmez. Süreçler arası sürekliliği, herhangi bir kavramda dondurmayı ise hiç gerektirmez. Ama bu, şu doğruyu silmez: bütünleyici boyutlara izsürebilmenin yolu, gözlenebilir herhangi bir hayat tarzıdır. Önemli olan, izsürüşün sahih duraklardan geçip geçmediğidir.Elbette imgelem, bu izsürüşün biricik öznel öğesidir. Ama tek başına imgelem, dünyanın ifadesini belirlemeye yetmez. Orada, imgelemin, üzerinde iş tuttuğu nesne de var. Nesne'nin belirleyici payı gözden kaçırılırsa ve belirleme biçimi görülemezse, belirleyici olarak, yalnızca nesnel dil kalır. Bir yapıttaki *dil içeriği pay*'ı, elbette belirleyiciler arasındadır. Bu *pay*'sız yazı olmaz. Ama bu pay'ın, *yazı*'daki egemenliği, yapıtı hayattan yalıtıyor. Çünkü, sanatçının öznel perspektifi, öznel konumunun kaçınılmaz bir sonucudur. Ama bu öznel konumun oturduğu bir nesnel taban var: bireyin maddiliği. Bu da onun, toplumsal varlığını içerir. Yapıtta dil pay'ı egemen olmuşsa, sanatçının öznel perspektifi, dünyayı kavramanın koordinatı olup çıkıyor. Çünkü öznel konumun nesne tabanı kayıyor. Bu bağlaşık kaçınılmaz olduğu için, bu kere, sanatçı onu kendi imgelemi ile yaratıyor. Olgusalda bütüncül bir karşılığı olmayan bu yaratının, yapıtın bütünselliğinde boşlukta kalan yanını dilsel içerik dolduruyor.Zira bu, yapıtta, bütüncül boyutları dilsel koordinasyonlar gerçekleştirir. Dilsel içerik egemen olunca, bu bağıntı örgüsü, dilsel içerikten başkaca nesne bulamıyor. Bu durumda, sanatçı ile dil, bu ikisi, yalnız bu ikisi karşı karşıya kalmışlardır. Hamamda şarkı söylemeye benzer. Ve sanatçı, artık bütün gücüyle, hamamın dünya olduğuna bizi inandırmaya çalışır. Öznel gerçekçilik dedikleri budur. Bir de söyleyenin sesi gerçekten güzelse, iş bitiktir. Yanılsama tamamdır. Sanatçı da, zaten, söylediği güzel olan adamdır. Burada bir uyarı var: sanat güzelsiz olmaz ama güzel kavramı, estetik kavramını tüketemiyor.

Dilsel içerik, dilin biricik somutluğudur ama, dilin kendi dışında somutlanması değil. Sanat yapıtı ise, dilin kendi dışında somutlanma arayışlarına girer.

Dilsel içerik, nesnel dilin, yani verili dilin kendi iç somutluğu. Dil, bir belirleme. Belirlenen, daima verili dilin dışıdır. Ve bu dildışının, başka bir verili dil olması hali (üst-dil kurma hali), meseleyi edebiyatta çıkmaza sokar. Edebiyat, her türlüsüyle bir nesne-dildir. Nesnel gerçekliğin sınırsal boyutu da budur. Dil için, sanat olarak, kendi dışında bir somutlanma söz konusu olduğu zaman, her türlü verili dilin dışında kalan bir içeriği kendine mal etme zoru vardır. Çağdaş yapıtlar, böylesi gerçekil (reel) süreçlere dayalıdırlar. Nesnel gerçekliğin ölçütü, yapıt semantiğini belirleme hakkını, böylesi içeriklere tanıyor olmaktır. Bu taban gözardı edilirse, yapıtın bütüncül imajı, yapıt imgelemde tutsaklandığı için, olup bitenin dışında bir yere sürüklenir. Böyle bir imaj ise, olgusalda sahih bir bütünsellik tarafından karşılanamaz ve bu tarz evrensel biçimler, bir tasarımdan öteye geçmez. Tasarımın gerçekleşeceği bir *nesne* bulunamaz.

Örneğin, Turgenyev'in, *Babalar ve Oğullar* romanında Bazarov'la çizdiği kimi durumlar, bugünün insanında da görülmeseydi, Bazarov'u tanıyamazdık. *Bir Gün Tek Başına* romanındaki Kenan, bir tür Bazarov'tur. Tanımasaydık, Turgenyev vaktini hayalle geçirmiş diyecektik. Zamanındaki Bazarovluğa karşıt, aykırı ya da ilgisiz veriler yoluyla, Bazarov'u, Bazarov'un oluştuğu ve yaşadığı çevrelere ulamasaydı, bunu da, zamanının görgüsü, bilgisi ve beğenisi ile insanıllığa bağlamasaydı, Bazarov'un hayatsal bütünlükte, hayatsal bütünlüğün de Bazarov'ta hesabını çıkarmamış olacaktı. O zaman da biz, bir yaşama biçimi ile karşı karşıya gelemeyecektik. Bu durumların, Turgenyev tarafından yeterince fark edilemediğini, bunları yaşayarak ya da bunlara öykünerek, bu durumlarda boğulup kaldığını düşünecektik. *Bir Gün Tek Başına*'da olduğu gibi.

Ama, bu böyledir diye, olgusal tanıklık yol kesici değildir. *Babalar ve Oğullar*'a, günümüzde tanık bulamasaydık ve romanın estetik yalazı bizi yaksaydı, yazıldığı dönemi bize haber verebilecek bilgi kaynaklarında, romanın tanıklarını arayacaktık. Romandan aldığımız estetik tadı, buradan aldığımız donanımla, nereye koyabileceğimizi bilirdik.

Bu donanımın, bizimle o gün arasında bir ilintiyi verebilmesi gerekir. Örneğin, Marx'ın Antik Yunan sanatı önündeki durumu, Antik Yunan'da, bağımsızlaşmamış bir özgür emek olgusunun titreşiyor olmasındandır. Antik Yunan'da, özgür bir yurttaş, özgür olmayan bir emeği iç ediyordu. Yurttaşın meta değişimindeki özgürlüğü, metanın bir ucuna işaret ederken, öte uç olan özgür emek bir bunalım olarak toplumu yokluyordu. Aristoteles'in, değişim değerini tanımlayabilmesi ama mümkünlüğünü yadsıması, bu bunalıma adeta bir çözüm tutkusudur. Marx ise, öğretisini özgür emek'ten kalkarak kurmuştur. İşte bu, bir ilintidir. Orta çağ değişiktir. Orta çağ, özgür emek gizilgücünü, özgür yurttaşı kaldırarak tutsaklıyordu.

Turgenyev'te tarih bilinci olduğu içindir ki, sonradan gelen Dostoyevski olgusunu, şu tümce haber vermektedir: "İnsan her şeyi anlamaya yeteneklidir... evreni dolduran eserin titreşimini de, güneşte olup bitenleri de, ama başka birinin, burnunu neden kendi gibi değil de başka türlü sildiğini... işte onu anlayamaz." Ama, öte yandan, Dostoyevski yazın'ı ortaya çıkmasaydı, bu sözler, tartışma içinde geçmiş bir espri olacaktı. *Ham Toprak* romanında da, Dostoyevski'yi haber veren birimler vardır. Biz, Dostoyevski'nin, Yalnızca Turgenyev'teki kimi ipuçlarından yola çıkan bir oluşum olması gibi hafif bir kanıya sığınmayacaksak, şunu görmek zorundayız ki, Turgenyev'in farkına vardığı ve şu ya da bu biçimde ifade etmekten geri durmadığı bir olgusal sürecin olgunlaşmış ifadesi Dostoyevski yazın'ını oluşturmaktadır. Burada, Turgenyev'den çok fazla bir şey olarak, *yaşanan tarihsel ilerleme* vardır. Dostoyevski'yi bu belirlemiştir. "Rus insanı" deyimi bir şovenizmi taşımıyor. Gözlenen bir insanın *dünyası* çapalanıyor. Çapalayan da elbet olacaktır.

Bir yazın olayı olarak: Turgenyev'te görülen ve Dostoyevski'de *olan*, birbirini belirlemektedir. Bunu sağlayan da bizzat, tarih gerçekliğidir. Artık diyebiliriz ki, olgusal tanıklık ve tarihsel ilerlemenin yönü, kronolojik bir sıraya da indirgenemez. Gerçekil (reel) tarihin bütünsellik biçimi anlaşılır oluyor. Gerçekil tarih, kronolojik değil, olgusaldır. Oluşumsaldır. Analitik değil, sentetiktir. Anday'ın öne sürdüğünün tersine, bu oluşum, kurgusal değil, olgusaldır. Yazın dediğimiz şeyin olgusal kimliği de burada ışıyor. Şu kesin: olgusal tanığı olmadan, bir kuram anlaşılamaz.

Toplumların çözülmesi, dünyanın bütüncül tarihi içinde olmaktadır. Bu yüzden, onunla bir hesaplaşması da vardır. Toplumlar eşit gelişmiyorlar ama bu böyledir diye dünya tarihinin dışına da çıkmıyorlar. Kapitalizmin yazgısına bağımlı olarak, Batı uygarlığının, dünya tarihini ileri götürdüğü açıktır ama, Dostoyevski'nin bu uygarlık üzerindeki etkisi de, olgusal bütünselliğin yapı özelliklerini düşünmek için yeterlidir. James Joyce'un ister istemez insanı çarpması, verdiği yanıttan değil, yanıt aradığı soru'dan geliyor. Bu soru, olgusaldır. Oscar Wilde de öyledir. Kimi yazarlar çözülmedirler, kimi yazarlar oluşumdurlar. Oluşum ve çözülme, ayni zamanda, nesnel birimlerdir.

Tarih, çözülmelerin ve oluşumların çelişki birliği ile ilerliyor.

Çözülen Rus toplumunun oluşum uçları ve oluşumun süreçsel birimleri Rus romanında apaçıktır. Dostoyevski, Tolstoy, Gorki rastlantı olmuyorlar. Dostoyevski ve Tolstoy'un Hristiyanlık'la hesaplaşmaları; ana memesinde, yatakta, eğlence ve işte hayata sunulmuş ve artık hayatın mevcut biçimini karşılamayan bir kavrayışın dönüşüm sancılarıdır. Max Weber gösterdi: din'in yaşamaya geçmiş, dünyalaşmış biçimi önemlidir. Gorki'nin yazın'ında, güneş altında parlayan bir at yelesi gibi duran *biçem*, çalak/tutaraksız kurgu'nun üstünde gülümseyen *biçem*, bir kere daha, olup bitenlere çıplak gözle bakmaya insanoğlunu zorlayan bir altyapı işleyişinin seçikleştirici işlevi'dir. İlginçtir: Dostoyevski ve Tolstoy'daki üstyapı biçeminin, tekmil altyapı verilerini içerişi yanında, bu içermenin eşsiz yerindeliği ve dünyasallığına karşın; Gorki'de can çekişen bir üstyapının tekmil verilerini içeren altyapı *biçemi* çok daha yeğindir. Ama bu, gidenin muhasebesini çıkaranların, o gidene inanıyor da olsalar, gelenin ifadesini olgunlaştıran karşısında geri planda yer almasını gerektirmez. Bu, tarihsel bütünlüğün yapısına aykırıdır.

150 yılı aşkındır ve bizim kuşağımızı da on yıllar yorup duran Doğu-Batı ikilemi ya da kurgulanmış ileri-geri kavgası gibi kolaya kaçmalar, gidenle gelen arasındaki hesaplaşmanın göz ardı edilmiş olmasındandır. Gidenle tükenen üstyapının geçerli olduğu zamanda dünyaya armağan ettiği verileri tanımaksızın, bu üstyapının geçersizliğini öne sürmek, onda görülmüş toplumsal kurumların boyutlarını analiz etmeden ve doğan seçeneğinin yönünü göstermeden, bu hareketin nesnesini seçikleştirmeden, yaşanan bir hayat tarzı üzerinde konuştuğunu vehmetmek, dünyanın dışına düşmektir. Görülüyor ki, Halid Ziya romanı bu yoldadır. Ama ilginçtir, yadsıdığını içermekten kurtulamıyor. Ama onu bir süs gerecine indirgiyor. Hüseyin Rahmi romanı hesaplaşmayı göğüslemektedir. Hesaplaşma, çözülmeyi söz konusu etmekle olur. Buna bakarak, Hüseyin Rahmi romanının, gelenin romanı olmadığını adeta tartışmasız ortaya atan Halid Ziya romanı, ardılları ve yandaşları, bir kere daha dünyanın dışına düşüyorlar.

Yazarın incelemesini öbür sayılarımızda yayınlamayı sürdüreceğiz.

Eleştirel Gerçekçilik

Erdoğan Alkan

Romantizm, onsekizinci yüzyıl sonlarında Almanya'da başladı ve bütün bir ondokuzuncu yüzyıl boyunca Avrupayı etkiledi. *Sembolizm,* ondokuzuncu yüzyıl ortalarında Fransa'da doğdu, yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar bütün bir Avrupayı etkiledi. *Parnasse'*-cılar Romantizm ile Sembolizm arasındaki köprü oldular... Bunlar birer sanat akımıydılar. Oysa *Gerçekçilik* bir sanat akımı değil, bir sanat görüşüdür. Ve sözünü ettiğimiz sanat akımlarının yanı sıra, bu sanat görüşü, Gerçekçilik de, hep var oldu.

YÜZYILA BIRAKILAN KALIT

Romantizm, Parnasse Okulu ve Sembolizm akımının yanı sıra, Eleştirel Gerçekçilik görüşünün egemen olduğu ondokuzuncu yüzyıl şiiri şu üç görüşle karşı karşıyaydı:

1) Bu çağ sanata kapalıdır: Öncülüğünü *Hegel*'in (1770-1831) yaptığı ve anlatımını Hegel'de bulan bu ülküsel görüşü şöyle özetleyebiliriz:

- Derebeysel (feodal) ayrıcalıkların ve kentsoylu özel iyeliğinin (mülkiyetinin) egemen olduğu bu çağda sanat yapılamaz. Bu çağ sanata kapalıdır. O halde, "Salt Devlet"i kurtarmak için sanat yok olmalı.
- Gerek kentsoylu toplumu, gerekse hristiyan devlet yaratıcı sanatın gelişmesine karşıdır.
- İşbölümü, makinalaşma, niteliğin nicelik içinde boğulması şiire düşmandır. Modern çağda halk şiiri, ne Harmodios'u (1) tanır, ne de Aristogiton'u. Onlar ki, zorbaları öldürüp yurttaşlarına eşit haklar tanımış, onları yasalar önünde eşit kılmıştı.
- Tümel ile tikel, tinsel ile duyusal arasındaki karşıtlık, maddi çıkarlar arasındaki çatışma klasik sanatı çürümeye götürdü. Modern çağda sanatın yozlaşması kaçınılmaz bir şeydir.

Hegel kentsoylu toplumunu sert bir biçimde, ama ülküsel açıdan eleştiriyordu. Hegel, sosyal adaletin gerçekleşmesi için, kentsoylu *bencilliğinin* yok olması gerekir, diyordu. Kalkış noktası bireyseldi ve sanatçıdan da bireyselliğinin bilincine varmasını istiyordu.

Filozof Hegel'in sanat konusundaki bu görüşünü Alman şairi *Schiller* de (1759-1805) bölüşüyordu. Örneğin, ona göre, bencil çıkarların kör kavgası üzerine kurulmuş bir toplum, gelişmesi doğrudan doğruya, mekanik bir "istekler baskısına" bağlı olan bir toplum, bu "gereklilik" dünyası gerçek sanatsal üretkenliği besleyecek toprak olamaz. Gerçeği olumsuz yönden değerlendiren Schiller, devrimci yurttaşı bencil kentsoyluyla uzlaştırmaya çalışır. (2)

Soyluluğa (aristocratie) ve kentsoyluluğa tepki; onların yaşamını dile getiren ve beğenilerini sergileyen klasizme, sanata da şiir egemen olduğundan, daha çok şiire tepki biçiminde ortaya çıkıyordu.

Şiire karşı görüşlere, onsekizinci yüzyıl Aydınlatmacılarının bazı düşünürlerinde de rastlayabiliyoruz. Örneğin, Jean-Jacques-Rousseau, sanatın toplumsal ve erdemsel bir değeri olup olmadığını araştırıyor, ve sanatı bir yozlaşma ögesi olarak görüyordu. Jacobin'ler (3) sanatın estetik zevk verdiğini kabul etmiyorlardı.

SANATIN DÜŞMANLARI

Ondokuzuncu yüzyılda sanat karşısında üç düşman buluyordu:

a. Din adamları ve derebeyler:

Din adamları öteden beri şiire düşmandılar. Çünkü, hristiyanlık kadını köleleştirmeye çalışırken, halk ozanları, onikinci yüzyıldan beri, kadını, kadın aşkını övüyor, ona saygınlık kazandırıyordu. Ferhat Şirini kazanmak için gürzle dağları deler, çorak Amasya ovalarına su taşır. Kerem Aslı ile başbaşa olabilmek için dişlerini çektirir. Karacaoğlan ilden ile gezer Elif Elif diye. İşte, Fransa'da da, onikinci yüzyılda, ülkenin güneyinden doğup, sonra bütün Fransada yayılan, ordan bütün Avrupaya geçen, İtalyada Dante'ye Beatrice sevisini esinleyen, Virgile'leri, Ovide'leri yaratan bir halk şiiri doğmuştu. *La Morale Courtoise,* Kadına Saygı Töresi adıyla yaygınlaşan bu şiir din adamlarını kızdırıyordu. Öte yandan, aynı şiir, dizelerinde, yoksulun elinden tutan, güçsüze yardım eden, adalet dağıtan şövalyelerin, halk yiğitlerinin yaşam öykülerini destanlaştırdığından derebeylerin de kafasını attırıyordu.

b. Soyluluk (aristocratie) karşıtları.

Romantizmden önceki sanat akımı, Klasizm, soyluların yaşam öykülerini ve beğenilerini dile getiriyordu. Bu yüzden, aksoyluların, aristocratie'nin düşmanları, soyut demokrasi savunucuları, örneğin, Aydınlatmacı'lardan Jean-Jacques Rousseau, örneğin, Fransız Devrimcilerinden Jacobin'ler şiire cephe almışlardı.

c. Hem soylulara, hem kentsoylulara karşı olanlar.

Hegel ve Hegel düşüncesini izleyenler bunlara örnek gösterilebilir.

Şiir ondokuzuncu yüzyıla bu düşmanlarla girdi. Bir kısmı şiirin gücünü bildiği için ona düşmandı. Bir kısmı ise şiirin gerçek gücünden habersizdi. Onu kendi amaçları için kullanacakları yerde, yok etmeye çalışıyorlardı.

2) Şiir mutluluk anahtarıdır:

Ondokuzuncu yüzyıla kendinden önceki çağlardan kalan bu görüş ise, birincisiyle taban tabana zıtdır, mutluluğu şiirde arar. Kendini çeşitli tanımlarla, ama genelde *ülküsel* olarak ortaya kor: birey mutluluğa düşün kalıplarıyla (idée), düşgücüyle, tinsel ile, doğa üstüyle (surnaturel), doğa ötesiyle (supernaturel), fizikötesiyle (métaphisique) kavuşur vbg.

Bu görüşe kısaca *bireysel* görüş adı da veriliyor:

"İnsan başlangıçtan beri iki dünyaya, tinsel ve duygusal dünyaya bağlıdır. (Schiller)"

"Sanatçı bireyselliğinin bilincine varmak zorundadır. (Hegel)"

"*A priori*(önceden us yoluyla bulunan) bilgi, *a posteriori* (deneyle edinilen) bilgiden üstündür."(E.Kant)

Sanatdaki bu ülküsel görüş, Kantçılıktan gizemciliğe geçip, *Yeni Bir Orta Çağ* (1924) adlı yapıtıyla varoluşçuluğa hizmet eden N.A.Berdiyayeif'in (1824-1948), Schiller'in (1759-1805) ve Goethe'nin, Lamartine, Alfred de Vigny, Alfred de Musset gibi Fransız romantiklerinin, Théophile Gautier, Théodore de Banville, Leconte de Lisle gibi Parnasse'cıların, Baudelaire, Mallarmé, Nerval, Verlaine gibi sembolistlerin, gerçeküstücülüğün öncüleri Isodore Ducasse ve Rimbaud'ların sanatlarına yansır.

3) Şiir gerçek durumu yansıtır ve daha iyi bir gelecek özlemi uyandırır:

Onsekizinci yüzyıl aydınlatmacılarından Jean Jacques Rousseau, sanatın toplumsal ve erdemsel bir değeri olup olmadığını araştırıp, sanatı bir yozlaşma ögesi olarak görürken, çağdaşı Diderot sanatçılara, örneğin ressamlara şunları öneriyordu: "Şu *gösterişçiliği* bana bırakın da siz Chartreux'lere gitmeye bakın, gerçek sofuluğun, gerçek acının ne olduğunu orada göreceksiniz. Bugün büyük törenin arefesi, Kiliselere gidin, günah çıkarma yerlerinin çevresinde dolaşın, içe dalış neymiş, pişmanlık neymiş, gerçek yüzüyle orada göreceksiniz. Yarın köy meyhanesine gidin, öfkeli adam neler yaparmış göreceksiniz. Halk sahnelerini arayın. Sokaklarda, bahçelerde, parklarda, pazarlarda, evlerde olup bitenleri gözlemleyin, yaşam eylemleri üstüne gerçek düşünceleri böyle edinebilirsiniz" (4) Görülüyor ki, olumlu ya da olumsuz ülküsel düşüncenin yanı sıra gerçekçi görüş de varlığını sürdürüyor ve sesini duyuruyor.

Aslında, gerçekçi düşüncenin kuramcılarına göre, bu görüş çok eski bir kaynaktan, Aristo'dan (İsadan önce 384-322) geliyor. "Sanat ve güzellik birbirinden ayrılmadı, o halde, Aristo'nun güzellik üstüne düşünceleri sanat üstüne düşüncelerdir" diyerek, gerçekçiliğin kökenlerini Aristo'da buluyorlar. Peki, ne diyor Aristo: "Aslında güzelin dayandığı koşul, belli bir büyüklük ve düzendir. bu nedenle bir canlı varlık eğer son derece *küçükse* (ki o zaman görme duygusu, değerlendirilemeyecek denli kısa bir sürede olacağından bulanır) ya da ölçüsüz derecede *büyükse* (bu durumda da bakış tümü algılayamaz, birlik ve bütünlük bakanın gözlerinden kaçar) *güzel olamaz.*" (5)

Plastik sanatı tanımlayan Aristo genelde şu dört kuralı vurguluyor: *ölçü, düzen, oran, açıklık.*

Plastik sanat dalındaki bu dört kuralı edebiyata indirgediğimizde başlıca iki kuralla karşılaşıyoruz:

1. Ölçülülük (özde ve biçimde uyum, oran ve düzen)

2. Açıklık.

İşte Aristo, yüzyıllar ve yüzyıllar öncesinden, *Eleştirel Gerçekçiliğin,* belki de *Toplumcu Gerçekçiliğin* kurallarını açıklamış gibi görünüyor.

ÖLÇÜLÜLÜK

Sanat yapıtı ölçüyü bozmamalı, var olan durumu gösterirken abartmamalı. *Eleştirel Gerçekçilik ille kötüyü yansıtmak değildir.*

Eleştirel Gerçekçilik süslü tümceler değildir, duygusallık değildir, yazardan bilgi ister.

AÇIKLIK

Gerçekçilik konusundaki tanımlar ve tartışmaların kaynağında en çok bu *açıklık* sorunu vardır. Açık ve kapalı nedir? Şiir özünde kapalı olur mu? Kime karşı açık, kime karşı kapalıdır?

Fransada toplumcu gerçekçiliğin önderlerinden olarak bilinen Aragon şunları söylüyor: (...) Ancak, gerçekçiliğin de ne olduğu üstünde anlaşmak gerekiyor... Bana göre, edebiyatta gerçekçiliğin en katıksız örneği *Shakespeare'*-dir, bütünüyle bir Shakespeare, Machbette'de fundalıktaki büyücü kadınlarla, Elseneur barikatlarındaki hortlaklarla, Hamlet'in babasıyla bir Shakespeare. Sanatta gerçek, ona kara çalanların olduğu kadar, bazı sıradan yazar ve ressamların anladığı kartpostallarda ki değil, Shakespeare'deki gerçektir. (...) Benim kişilerim fotoğraf kişileri değil, etten ve kemikten *durumlar*'dır. Benim için söz konusu olan *durumları* kişiliğe bürümektir. (6) Nitekim Aragon, son şiir betiği *Le Fou d'Elsa* konusunda, Crémieux'yle yaptığı söyleşide, amacının, tarihsel ögelerden kalkarak *insanın yeni bir imgesini* yaratmak olduğunu söyler ve buna da *gerçekçi girişim* adını verir. (7)

Görüldüğü gibi Aragon, gerçekçiliğin, *yazarın imgelem gücünden kaynaklanan bir üretim-yeniden üretim olduğunu* savunuyor ve fotoğraf çekercesine belgesel açıklığa, çıplak açıklığa karşı duruyor.

Aragon'un, gerçekçilik tanımında vurguladığı önemli bir nokta var: *Bir durumun ete kemiğe bürünmesi.* Yazar kişilerinde bir *durum*'u ortaya koymalıdır. İşte Eleştirel Gerçekçilik de bu işlevi yerine getirdi. Burjuvalaşan bir toplumda, bu değişim sürecinden en çok zarar gören ve acı çekenlerin, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler ve küçük el sanatlarıyla geçinenlerin yaşadığı dramı yansıttı. Köleliğin kaldırılmasından sonra da, köylüleri köle gibi kullanmakta direndiği ve liberal düşünceye kapılarını inatla kapattığı için *Eleştirel Gerçekçilik* yazını en çok Çarlık Rusyasında gelişti. Tolstoy, kentsoylu devrimi karşısındaki köyü sınıfının acılarını, sorunlarını en iyi yansıtan yazarlardan biri oldu. Genellikle, dünya yazınında *Eleştirel Gerçekçiliğin* tanımı Tolstoy'un eleştirilerinden kaynaklanarak yapılır: *Eleştirel Gerçekçilik gerçek durumun yansıtılması ve daha iyi bir gelecek özlemi uyandırılmasıdır.* (8)

---

(1) İsa'dan önce 514 yılında yaşayan Atinalı. Arkadaşı Aristogition ile zorba Hippias'a suikast düzenledi.

(2) Mihail Lifşits, Sanat Felsefesi.

(3) Fransada Krallığı devirmek için kurulmuş bir partinin üyeleri, demokrasinin savunucuları. Toplantılarını eski bir Jakobin manastırında yaptıkları için onlara bu ad verilmiştir.

(4) XVIII'e sicle, P. - G.CASTEX, P.SURER, p: 86—100.

(5) ESTETİK, avner ziss, de Yayınevi, s: 173.

(6) Entretiens avec Francis Cremieux, Aragon, Gallimard, p:48

(7) Entretiens avec Francis Cremieux, Aragon, p: 15

(8) "Tolstoy'un fikirleri Köylü Devrimimizdeki zaafın, yetersizliklerin bir *aynası* ve ataerkil köylerdeki uyuşukluğun, "hali vakti yerindeki müjigi" cibiliyetindeki korkaklığın yankısıdır." (Sanat ve Edebiyat, s: 145)

"Tolstoy hem birikmiş nefreti, sonunda olgunlaşmış *daha iyi bir gelecek özlemini*, geçmişin elinden kurtulmak arzusunu, hem de, hülyaların olgun hale gelmesini, siyasi eğilim eksikliğini, Devrim karşısındaki uyuşukluğu yansıtmıştır. (Aynı yapıt: 147)

Avner Ziss'in "Estetik" Kitabı

Muzaffer Uyguner

Estetik konusu, sanat üzerinde düşünenlerce her zaman ele alınmış bir konudur. Ancak, bugüne dek, estetiğin konusu ile ilgili olarak herkesin görüş birliğine vardığı söylenemez. Böyle olunca, estetiğin ne olduğuna ilişkin soruya da tek bir tanım getirilememiştir. Eski Yunan yazarlarından bu yana, hele son yirmi yıl içinde bu konudaki karşıtlıklar, tartışmalar sürüp gelmektedir. Avner Ziss, *Estetik* adlı kitabında, özellikle iki savın olduğunu ve bunların birbiriyle uzlaşamaz bir anlayış içinde bulunduklarına değinmiştir. Ona göre, birinci sav, estetiğin tek konusunun "sanatın evrim yasaları ve sanatsal yaratının özü (nature)" olduğudur ve böylece bir genel sanat kuramı söz konusudur. İkincisi ise, "estetik ile genel sanatkuramı"nı birbirinden büsbütün ayrı iki bilim olarak gören anlayıştır. Ama, Ziss, bu iki görüşten yana değildir. "Çünkü, estetik, sanatın özünü ve evriminin yasalarını olduğu kadar *güzel*in çeşitli dışavurumlarını da inceler".

Ziss, estetiğin, 'estetik biliminin konusu kavramını açıklığa kavuşturup zenginleştirmek koşuluyla ilerleyebileceği' kanısındadır. Bu yüzden çalışılmasını, çalışmaların genişletilmesini ister. Bu arada da İsviçreli estetikçi Joseph Gantner'in çalışmalarına değinir. Gantner, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başındaki evreye "klasik estetik" demektedir. XX. yüzyılın ilk üçte birine dek uzayan evreye "deyişler (styles) estetiği", üçüncü evre ise çeşitli öncü sanat (avant-garde) akımlarına bağlı olan "yaratıcı fantezi estetiği"dir.

Ziss, bu kitabında estetiği beş bölümde ele almıştır. Birinci bölümde sanat üzerinde durmuş ve sanatın toplumsal bir bilincin biçimi olarak irdelenmesini temel tutmuştur. Özellikle de *sanatın özü, sanat ve gerçekçilik, sanat ve bilgilenme, sanat ve ideoloji* (sanatın siyaset, ahlâk, felsefe ve din ile ilişkileri) konularındaki görüşlerini açıklamıştır. "Karmaşık ve *çokdeğerlidir* (plurivalents) sanatın özü. Kendi bütünlüğü içinde sanat, sadece gerçeğin yansısı olarak değil, bir yaratı, insanların manevî ve pratik etkinliklerinin özel bir kipi (mode) olarak da kendini gösterir" der Ziss (s.23). Gerçekçilik konusunda da idealist estetikçilere karşıdır. Ona göre, "sanatla gerçekçilik arasındaki bağların varlığını kabul eden idealist görüşlerde bile, yaratının yaşamdan fiilen ayrılmış bulunması anlamlı bir şeydir". Sözgelişi, Amerikalı estetikçi Susanne langer'in "sanatta her şey yaratılabilir, gerçeklikten alınma bir şey yoktur" anlayışını kabul edemez.

Ziss, sanatsal imge konusunu ele almıştır. İmgeyi, estetiğin temel kategorisi olarak görmektedir. Bu bölümde de *tipik ile bireysellik, nesnel ile öznellik, coşkusal ile ussallık, sanatta hakikat, imge ve gösterge* üzerinde durmuştur. "Sanat, imgeler aracılığıyla gerçekliğin yeniden üretilmesidir" Ziss'e göre. "Sanatsal imge anlayışının temelinde, bilimsel öğretinin bilgi kuramı vardır" der; sanatsal imgenin, konuşma dilindeki alışılmış anlamıyla özdeşleştirilmemesi görüşünü belirtir. Sanattaki imgenin, "nesnel ile öznelin organik bütünlüğünden" doğduğuna çeker dikkatimizi. Ziss, bu arada sanatın işlevine ve sanatçının sorumluluğuna evrensel örneklerle açıklık getirir.

"Avner Ziss, estetik kavramlarına somut ve açık tanımlar getiriyor"

■ Sayın Yakup Şahan, estetik sorununa bilimsel açıklamalar getirmeye yönelik bir kitabı Avner Ziss'in kitabını çevirmeye sizi ne gibi etkenler zorladı?

□ Çeşitli etkenler. **İlkin,** maddeci felsefeye dayalı estetik üstüne, ülkemizde yayınlanmış kitapların çok az olması. **İkinci olarak,** idealist estetik yandaşlarının maddeci estetik karşısına çıkardığı eleştirel kitapların ülkemiz estetik alanında ağırlık kazanması ve bu yüzden maddeci estetik alanında bir boşluk doğması. **Üçüncü olarak,** bu arada yayımlanan, genelde toplumcu gerçekçiliği saptırdıkları kabul edilen, R.Garaudy'nin **Kıyısız Bir Gerçekçilik,** E.Fischer'in **Sanatın Gerekliliği,** Lukacs'ın **Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı** gibi kitapların, maddeci estetik düşünceli yazar, sanatçı ve okurlar üzerinde yarattığı tutukluk, güvensizlik duygusu; bu yüzden maddeci estetik alanına bir açıklık getirme kaygısı. **Dördüncü olarak,** Brecht'in **Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum,** Kagan'ın **Güzellik Bilimi Olarak Estetik'**i gibi maddeci anlayış doğrultusundaki literatürün biraz daha zenginleştirilmesi dileği. **Beşinci olarak,** bir süredir içinde yaşadığımız kör döğüşüne son verilmesine yardımcı olmak duygusu. İşte bu etkenler altında bütün bu konulara açıklık getiren bu kitabı çevirdim.

■ Kitabın çevirisine na zaman başladınız, ne zaman tamamladı?

□ Hatırımda kaldığına göre 1980'de giriştim çevirmeye. İlk çeviri metni, el yazması olarak bir zaman dinlendi; arada bir düzeltmeler, arıtmalar, terminolojide geliştirmeler yaparak. Sonra 1982'de basımı için girişime geçtim, bir bölümünü de bu arada yayınlamıştım. Ama okurun önüne ancak bu yıl çıkabildi.

■ Kitapta estetik kavramlarına somut ve açık tanımlar getirildiğini görüyoruz.

□ Kitabı dilimize kazandırmaktaki etkenlerden biri de bu zaten. Gerçekten de Avner Ziss, estetik ve sanat konularını özenli bir öğretmen gibi açık-seçik kavramlar ve tanımlarla ortaya koyup çözmekte büyük bir başarı gösteriyor. Buna koşut olarak, ben de kendisinden geri kalmamak endişesiyle, elden geldiğince açık-seçik, kolay anlaşılır olmaya çaba gösterdim.

■ Estetik sorunlarıyla yakından ilgilenen çevrelerde, kitabın ilgiyle karşılandığına tanık olduk. "Bu kitap palavrayı bitirdi." diyenler oldu.

□ Sahi mi? Buna bilseniz ne kadar sevindim. Bir insanın yaptığı işin beğenilip sevilmesi, üstelik de bu işten anlayan çevrelerce ilgiyle karşılanması bir çevirmenin duyabileceği en güzel sevinç. Bilirsiniz, tanrıların insanlara verebileceği en büyük ceza, nankör, sonucuna varamayan işlerdir. **Sisyphe Efsanesi** bunu yansıtır.

"Bu kitap palavrayı bitirdi" sözüne de bayıldım. Kim söylediyse çok güzel söylemiş. Sağolsun! Çevirenin en büyük amacı da buydu zaten. Gerçekten de, ülkemiz sanatçılarının palavradan, kara çalmalardan, yersiz suçlamalar ve anlam bulanıklığından çektiğine bakıyordum da yüreğim parçalanıyordu. Bu bakımdan, bazı açıklıklar getirebilirsem, bundan böyle yakılacak cadı kazanlarının ateşine biraz su serpilebileceğini ummuştum. Bu umudun gerçekleşmesinde kitabın payı olursa, çevirmen olarak beni de sevindirir.

Düşünceler, Sözler, Yazılar

(baştarafı s. 55'de)

zıda Füsun Akatlı'nın sorumluluk ve nesnellikten kaçışı-yine saygıyla, ama kararlılıkla-belirtiliyor. Ayrıca, "Bir Suçlama Üzerine" başlıklı yazıda da Ahmet Oktay'ın saptırmaları, toplumcu gerçekçiliği karalamaları aynı inançlı tutumla eleştiriliyor. Bekir Yıldız'ın ünlü romanı *Halkalı Köle*'ye ilişkin çözümlemede de kesin konuşma yeğ görülüyor. (Buradaki yargıların çoğuna katılamıyorum, ama Birkiye'nin davranışını uygun buluyorum.)

Halkalı Köle'nin çözümlemesi romandaki kişilerin aracılığıyla yapılıyor. Aynı yöntem, son bölümde sözü edilen *Kuyucaklı Yusuf* (Sabahattin Ali), *Gün Uzar Yüzyıl Olur* (Cengiz Aytmatov), *Ve Durgun Akardı Don* (Şolohov) adlı romanlara da uygulanıyor. Birkiye kişilerden yola çıkarak bu romanları tanıtıp yorumluyor. Gerçi ilginç bir yaklaşım bu, ama romanların anlatımı ve yapısı ile edebiyattaki yerine değinmemesi de bir eksiklik...

Daha çok eksiklerini sergileyişim, Birkiye'nin kitabını tutmadığıma yorulmasın. Seçerek üzerinde bunca duruşum onu önemsediğimi gösteriyor. Hele, söz konusu kitabın onun ilk eseri olduğunu ve küçük kusurlarının da ilerde giderilebileceğini düşününce, bu önemsemenin büyüyeceğine inanıyorum. Genç yazarın sağlam bir felsefî bakış açısı ile ileri bir dünya görüşüne dayanması ve katılaşmayan nesnel bir tutuma bağlanması bu inancımı pekiştiriyor.

Eleştirmeni, denemeci ve felsefecisi kıt bir ülkede yaşıyoruz. Bu bakımdan, Birkiye gibi yeni yazarların gelişini anlayış ve sevinçle karşılamamız gerekiyor.

— Hoş geldin, Birkiye!

Eğitim İdesi

(baştarafı s. 31'de)

yer değiştirmesinden doğar: 1. neyi bileceğim, 2. ne için bileceğim. Bu iki sorudan birincisi, seçilen bilgi alanına, ikincisi ise bilme uğraşının kendisine yöneliktir. Birincisi bir parça-sorusudur, ikincisiyse parça-bütün bağına ilişkindir. Birincisinde yalnız bilinecek olan, ikincisindeyse bilinecek olanla bilecek olanın birliği sözkonusudur. Birinci sorunun ikincisi tarafından kuşatılması, üniversite eğitiminin asıl amacıdır, idesidir. Bilginin sorumluluğu bilme uğraşına bu idenin güdümünde eşlik eder. Eşlik edemediği yerdeyse, bilimlerin birliği -universitas- parçalanır.

Yaşlılık Günlüğü

(baştarafı s. 13'de)

9 Kasım 1984

18 eylül 1931 günü ölüp Karacaahmet'in girişinde, Saraçlar Çeşmesi mezarlığına gömülen öğretmenve şair İbrahim Cudi'nin cenazesinde de şair olarak sadece Florinali Nazım varmış. O da sonradan yetişmiş. Oğullarının beş on arkadaşıyla, beş-altı polisten, birkaç da dilenciden başka da kimseler yokmuş. Oysa Cudi Efendi Selanik'te ve İstanbul'da binlerce genç yetiştirmiş, memleket kültürünü de yarım yüzyıl çevresine yaymaya çalışmış.

İbnülemin onun gölgesinden korkacak derecede kuruntulu olduğunu yazar. Kimselerle görüşmez, arpalıklar ardından da koşmazmış. Kısacası kendi içine kapanık biriymiş. Yalnızlığı bir mutluluk sayarmış.

Cudi Efendi'nin kendi özyaşamöyküsünü taşıyan bir defteri de varmış. Yanından hiç ayırmazmış. Son zamanlarında gözleri görmediğinden eve gelenlere okuttur, dinler ve coşarmış. Defterine ilişmemeleri için de ondan bir tane daha yazdırtmış.

İbnülemin, ölüsüne kimselerin seyirtmemesini, onun dostlarını aramamasına, onlara vefa göstermemesine veriyor ve şu dizeyi okuyor:

Vefalı adam isteyen vefalı adam olmalı

Ne yalan söyleyeyim, bende de vefa diye bir şey kalmadı. Geçen gün de yazdım artık hiçbir dostumu arayamıyorum. Ama ne yapayım, insanın bir şeyler karalayabilmesi için eve kapanmaktan başka çaresi yok. Şimdiki şu anda bir dostun yanında, bir kahvede ya da ıvır-zıvır bir topluluk içinde olsaydım, elbet şu kaşmerdikoz satırları bile yazamazdım. Kaldı ki, yüz uykuya yatmış bedenimi ortalardan kaldırmaya üç kişi gelmiş, beş kişi gelmiş, ne umurum. Nasıl olsa beni de toprağın üstünde bırakmazlar.

Allah kahretsin, toprağın üstünde, selamına üç yüz bin kişi duran güzelleri bile bırakmıyorlar.

Muallim Cudi'nin çoğu şiiri de uçup gitmiş.

Kalanlar arasında bir gazel ilgimi çekti. Onu 73 yaşında yazmış. Şöyle başlıyor:

Şiirden başka sefa peymanesi nuş etmedim
Bikri mazmundan öte duhter derağuş etmedim.

Mesti fikrim, neşe-i idrak ile demsaz olup
Vakti söylettim, zebanı hali hamuş etmedim.

(Şiirden başka gönül şenliği içmedim/Kızoğlankız kavramdan öte hiç kız sarmadım./Sarhoş aklım algıların sevinciyle sırdaş oldu/Vakti söylettim, halin dilini susturmadım.)

Gazel on ikilikten oluşuyor. Sonuncusu da şöyle:

Yetmiş üç yıldır geçirdim nik-ü bed çok rüzgar
Ben tebehhür eyledim Cudi fakat cuş etmedim.

(Yetmiş üç yıl geçirdim iyi-kötü çok vakit/Buhar oldum ben Cudi, ama kaynamadım.)

Gazelde beni sadece son dize ile "vakti söylettim" sözü sardı.

Benim bir şiiri sadece bir dizesi ya da bir sözcüğü yüzünden sevdiğim çok olmuştur. Diyebilirim ki Ali Cengizkan'ın *Haydarpaşa Burası* şiirini bana sevdiren de "Glasgow 1859" sözü olmuştur:

Kaç kere yanaştın bu minyatür iskeleye
Kaç kere bağlandın ve çözüldün, saçlarınla
Kaç kere lastiklerin ezildi, palamarın koptu
Kaç kere düdük çaldın, bir çocuk istedi diye
Kaç kere öptün o kızı, dudağının üstünden
Kaç kere sarıydı içerisi, sıcak ve rahat
Kaç kere çarptı yüzüne o tuzlu yağmur
Kaç kere yanaştın, eli ayağında sandın
Kaç kere sarsıldın, bir karanfil elinde.

Kaç kere yaşadın, duydun ve eskidin
Kaç kere merdivenlerden indin, Glasgow 1859.

İskeledeyim; atlarken gördüm yeşil denizi
Her yan yeşil, yine de kimlik denetimi...

Nedir, antenlerim "Glasgow 1859" sözüyle titrememiş olsaydı, hiç kuşkusuz, *Her yan yeşil, yine de kimlik denetimi* dizesiyle sarsılmaya başlardı.

SATRANÇ

Serdar Çelik

26. Satranç Olimpiyatları, 18 Kasım-5 Aralık tarihleri arasında Yunanistan'ın Selanik kentinde yapıldı. Toplam 88 bay ve 51 bayan takımının savaşım verdiği olimpiyatlarda birinciliği, her iki dalda da SSCB kazandı. Karpov ve Kasparov'un Moskova'da dünya bireysel birincilik için hâlâ mücadele etmekte olmasından ötürü, bu dünyanın en güçlü iki oyuncusundan yoksun olarak karşılaşmalara katılan SSCB takımı, Belyavski, Polugayevski, Vaganyan, Tukmakov, Yusupov ve Sokolov altılısıyla, olimpiyatları zorlanmadan önde bitirdi. Baylarda ilk beş şöyle sıralanıyordu:

1.	SSCB	41 puan
2.	İngiltere	37 puan
3.	A.B.D.	35 puan
4.	Macaristan	34.5 puan
5.	Romanya	33 puan

Bayanlarda ise:

1.	SSCB	32 puan
2.	Bulgaristan	27.5 puan
3.	Romanya	27 puan
4-5.	F. Almanya, Çin	27 puan

Türk takımı baylarda 33.-37. liği, bayanlarda ise 41.-43.'lüğü paylaştılar. Bayların derecesi geçmiş yıllara göre biraz daha iyi görünmekle beraber, bayanların derecesini oldukça kötü yorumlayabiliriz.

Olimpiyatlardan ilginç gördüğümüz birkaç oyunu veriyoruz:

Smeykal (Çekos.)
Aturupan (Sri Lanka)
Slav savunması

1. Af3 Af6 2. c4 e6 3. Ac3 d5 4. d4 c6 5. e3 Abd7 6. a3 Fd6 7. Fe2 0-0 8. 0-0 Ke8 9. b4 d x c4 10. F x c4 e5 11. Fa2 Ve7 12. Fb2 h6 13. e4 e x d4 14. A x d4 Af8 15. Vd2 Kd8 16. Kad1 Fg4 17. f3 c5 18. Ad5 A x d5 19. F x d5 Fe6 20. Af5 F x f5 21. e x f5 Ah7 22. b5 Kd7 23. Kfe1 Vf8 24. Fc3 Kad8 25. Va2 c4 26. V x c4 F x a3 27. Şh1 Kc8 28. Vb3 K x c3 29. V x c3 Fb4 30. Vb3 F x e1 31. K x e1 Af6 32. Fc4 Vc5 33. Va2 Vd4 34. g4 Vc3 35. Ke2 V x f3+ 0-1

Vaganyan (SSCB)
Adoryan (Mac.)
Katalan

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. g3 Fb4+ 4. Fd2 F x d2+ 5. V x d2 c5 6. Fg2 0-0 7. d x c5 Vc7 8. Vd6 Va5+ 9. Ac3 Aa6 10. Ah3 Vb4 11. Vd2 A x c5 12. Kc1 Kb8 13. 0-0 b6 14. e4 Fb7 15. e5 Ag4 16. Ve2 F x g2 17. Ş x g2 Ah6 18. Kfd1 Af5 19. Ag5 h6 20. Af3 Kfd8 21. a3 Vb3 22. g4 Ae7 23. Ad4 Ag6 24. Şg3 1-0

Ginda (Romanya)
Ree (Hollanda)
Fransız savunması

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Ad2 Fe7 4. c3 d x e4 5. A x e4 Af6 6. A x f6 F x f6 7. Af3 0-0 8. Fd3 c5 9. d x c5 Vc7 10. Vc2 h6 11. Fe3 Ad7 12. c6 b x c6 13. g4 Ae5 14. A x e5 F x e5 15. h4 Ff4 16. 0-0-0 F x e3+ 17. f x e3 e5 18. g5 h5 19. Fc4 Şh8 20. g6 f x g6 21. V x g6 Fg4 22. Fd3 Şg8 23. Vh7+ Şf7 24. Fc4+ 1-0

Timman (Hollanda)
Belyavski (SSCB)
Vezir Gambiti

1. d4 d5 2. c4 e6 3. Ac3 Af6 4. Fg5 Fe7 5. Af3 0-0 6. e3 h6 7. Fh4 b6 8. Fe2 Fb7 9. Kc1 Abd7 10. c x d5 e x d5 11. 0-0 c5 12. d x c5 b x c5 13. Fg3 Vb6 14. Aa4 Ve6 15. b4 c4 16. Ad4 Va6 17. b5 Va5 18. Ac6 F x c6 19. b x c6 Ab8 20. c7 Aa6 21. Ac3 Kac8 22. e4 d x e4 23. F x c4 A x c7 24. Ve2 Vf5 25. Kfd1 Ae6 26. Ab5 Af4 27. F x f4 V x f4 28. A x a7 Kc5 29. g3 Vf5 30. Fb3 K x c1 31. K x c1 Fc5 32. Ac6 Ag4 33. Kf1 Kc8 34. Fa4 e3 35. f3 Af2 36. Kc1 Kc7 37. Aa5 Ka7 38. Fc2 Vd5 39. Ab3 K x a2 40. Şg2 V x b3 0-1

BRİÇ

Problem Nr: 11

Pik ♠ A 2
Kör ♡ A D V
Karo ◇ R 10 5
Trefl ♣ 10 9 8 7 3

K
B D
G

Pik ♠ D V
Kör ♡ 4 3 2
Karo ◇ A 4 2
Trefl ♣ A D V 6 5

Doğu, Kuzeyin 3 sanzatusuna, karo dam açılıyor.

a) İlk el nereden alınmalıdır?

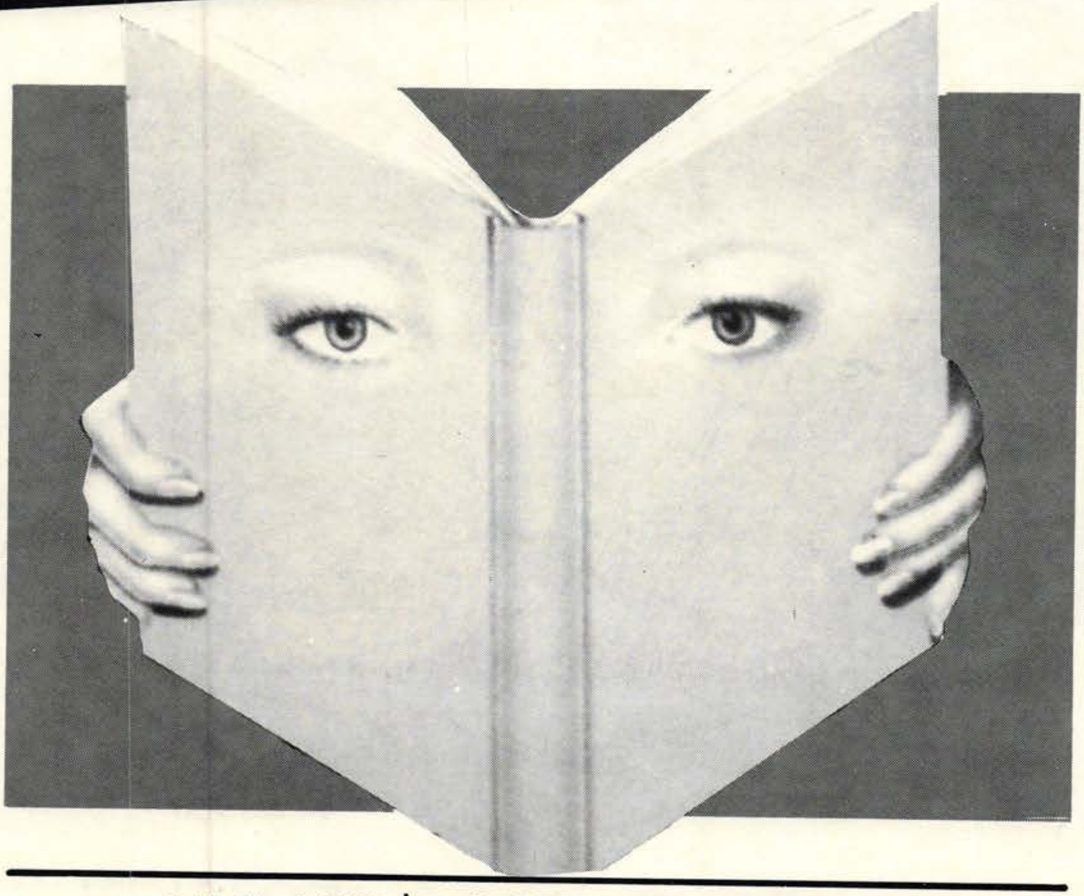
b) İkinci elde Kuzey hangi kartı oynamalıdır?

c) Oyun en kötü dağılıma karşı bile yapılabilir mi?

Geçen sayıdan çözüm

Problem Nr: 10'un çözümü:

Kuzeyin kozlarda empas atmaması gerekir. Çünkü kozlar 2—1 dağıldığında en iyi oyun şekli, koz asını çekmek ve kör ile treflileri elimine ettikten sonra, eli ruayla rakiplere vermektir. Rakipler ne dönerlerse dönsünler, Kuzey ya fazladan bir karo yapar, ya da kayıp karoyu kaçıp, yerden veya elden çakar. Bu oyunun tek sakıncası, kozlar 3—0 ve koz rua empasta ise oyun, empas atıp çıkacakken, bu şekilde oynamakla batar. Ama bu olasılık birinci olasılığa göre çok azdır.

TÜRK TURİZMİNDE YENİ BİR SAYFA: İSTANBUL EVİ

KONAK

"BİR TURİNG İŞLETMESİ"